

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

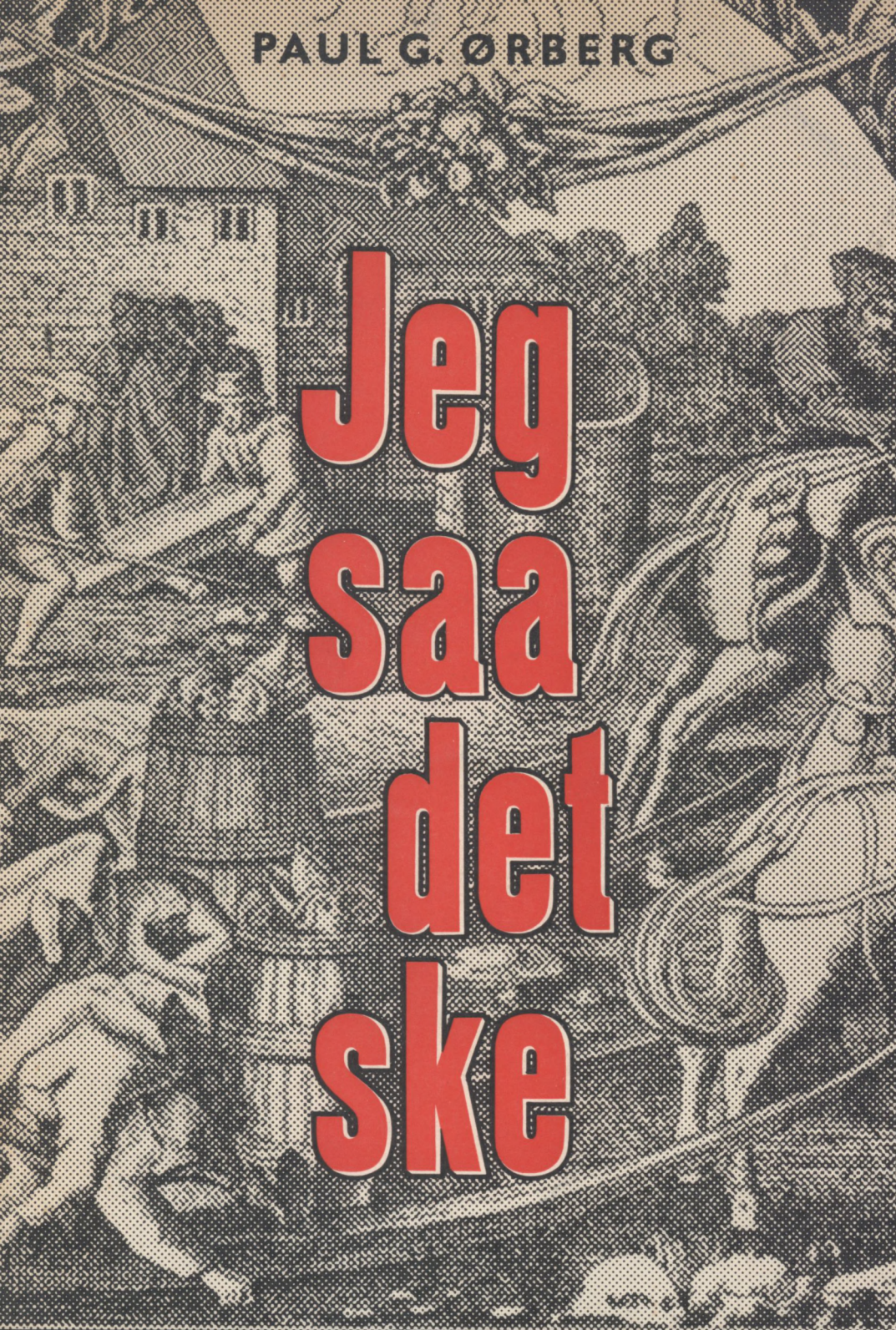
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PAUL G. ØRBERG

**Jeg
saa
det
ske**

Jeg saa det ske !

Jeg saa det ske!

Øjenvidner

TIL DANMARKS HISTORIE
FRA BLODBADET I STOCKHOLM
TIL STORMEN PAA DYBBØL

VED

Paul G. Ørberg

J. H. SCHULTZ FORLAG
KØBENHAVN 1960

2. oplag

INDHOLD

1520	Blodbadet i Stockholm	7
1520'erne	Lutherdom og kirkestorm	12
1536	København sultes ud	16
1559	Ditmarskertoget	20
1596	Christian den Fjerdes kroning	24
1634	Kongeligt bryllup	29
1644/48	Den gamle Christian den Fjerde	35
1658	Med Karl Gustav over isen	39
1659	Stormen på København	45
1660	Enevælden	52
1663	Til evig spot, skam og skændsel	58
1676	Da verden blev mig vred	62
1710	Det er Dannebrog, du skuer, flammende i himmelflugt	65
1711	Pest	68
1728	Ildebrand	75
1772	Seksten måneder på magtens tinde	82
1772	Danmarks dronning i fangenskab	89
1794	Kongeslottet i flammer	96
1801	Så kæmped de helte fra anden april	100
1807	Englænderne bombarderer København	105
1808	Den sindssyge konge dør	111
1838	Den gamle kunstner vender hjem	116
1839	På sin ligseng ligger kong Frederik hvid	120
1840	Den sidste kongekroning	124
1848	Ånden fra otte og fyre	129
1849	I natten klam og kold	135
1850	Det var på Isted Hede	140
1853	Kolera	146
1863	Den mørke november	151
1864	Dannevirke	156
1864	Dybbøl	162

HISTORIENS SKUEPLADS

Danmarks historie er som et stort og broget drama med mange akter og utallige scenskifter.

I denne bog skal nogle akter af dette drama rulles op – tiden fra 1520 til 1864 – og læseren indbydes til at sidde som tilskuer i første parket, indtage en god udkigspost i kulissen eller være med blandt statisterne på scenen. Her, hvor det gælder de historiske begivenheder, hvor der sker noget, er hovedrollerne jo mest overladt til fyrster og feltherrer og statsmænd.

Vi skal gæste historiens skueplads sammen med øjenvidner, som virkelig har forstået at bruge deres øjne og øren, som har haft en sund dømmekraft og som først og fremmest kan fortælle, så man ikke kan lade være med at lytte. Men vel at mærke uden at glemme det gamle ord om, at det sete altid afhænger af øjnene, der ser.

Scener fra blodbadet. Biskop Vincens af Skara halshugges, de henrettede køres bort og Sten Stures lig graves op. Træsnit fra 1524 udført i propagandaojemed på bestilling af Gustav Vasa.

BLODBADET I STOCKHOLM

Årstallet 1520 er indskrevet med blod i Nordens historie. *Christian II's* hær havde erobret hele Sverige, rigsforstanderen Sten Sture var faldet, og Stockholm havde til sidst overgivet sig, men først efter at kongen havde lovet tilgivelse for alle, der havde stået ham imod, også dem, der havde været med til i 1517 at afsætte og fængsle ærkebiskop *Gustav Trolle*, lederen af det parti i Sverige, der ønskede en union med Danmark.

Alt så nu idyllisk ud. Under store højtideligheder blev *Christian II* hyldet som arvekonge og kronet – men pludselig skifter billedet: *Gustav Trolle* står frem og råber på hævn; han anklager *Sten Sture* og hans folk for ved deres behandling af ham at have forbrudt sig mod paven, for at være kættere. *Kristina*, *Sten Stures* enke, vil nu bevise, at hendes mand ikke har stået alene, og hun fremlægger derfor et dokument fra 1517, hvor *Sten Stures* tilhængere på rigsdagen og i Stockholms byråd havde skrevet under på at ville holde sammen,

hvis paven bandlyste dem. Ulykkeligvis er hun derved kommet til at give modstanderne et bevis i hænde, dokumentets underskrivere kan dømmes som kættere, straffen kan kun blive døden, og over 80 mennesker henrettes – men blandt dem mange, som ikke havde noget med sammensværgelsen mod ærkebisen at gøre.

Skildringen her skyldes præsten *Olavus Petri*, som var sekretær hos den henrettede biskop *Mathias* af Strängnäs og utvivlsomt selv har overværet det blodige skuespil. Han er ikke upartisk. Man mærker, hvordan han er omhyggelig for at lægge ansvaret over på »Kristian Tyran«. Men hvem var i virkeligheden den stærke mand bag skændseldåden, kongen eller ærkebisen? Det strides historikerne om.

OLAVUS PETRI:

Da nu den Fest [kroningshøjtiden] var forbi – om Onsdagen der-
 efter – begyndte man paa et andet Gæstebud. Da lod Kongen alle de svenske Herrer, sammen med de danske og tyske, forsamle sig i den store Sal paa Slottet, og han havde ordnet det saadan, at Ærkebiskop Gustav traadte frem og begyndte at klage over den Vold, som var øvet imod ham forleden Aar af Hr. Sten og hans Medhjælpere, dengang Sankt Eriks Slot var blevet nedbrudt og stor Skade var gjort den hellige Kirkes Ejendomme. Derfor fordrede han, at Stäket [ærkebispens slot] skulde opbygges igen, og al den Skade, som han havde lidt, skulde erstattes ham.

Dette gik hans retmæssige Krav ud paa, men Kongen, som havde sat det i Værk paa denne Maade, havde i Sinde at opnaa andet med samme Klagemaal, end Ærkebisen kunde tænke. Thi han stræbte efter mangan en Mands Liv. Og eftersom Ærkebisen ikke alvorligt nok stræbte dem efter Livet, som han anklagede, blev Kongen vred paa ham og straffede ham siden med haarde Ord derfor, saa at Ærkebisen ogsaa blev bange.

Da nu Fru Kristina, Hr. Stens Enke, følte sig haardt ramt af saadanne Klagemaal, frembar hun det Brev, som var givet paa, at Stäket skulde nedbrydes, og at Gustav Trolle efter den Dag aldrig skulde blive anerkendt som Ærkebiskop. Saaledes havde ogsaa alle de, som havde udgivet Brevet sammensvoret sig om, at de alle skulde forsvare, lide og undgælde for, hvad der kunde følge efter. Af denne

Forpligtelse tog Kongen Anledning at regne alle dem for Kættere, som havde beseglet Brevet.

Og eftersom Linköpingsbispens Hans Segl' hængte der og fulgte med, saa gjorde han sin Undskyldning paa en saadan Maade, at han sagde sig at være nødsaget og tvunget til den Besegling, og dermed blev han fri.

Men Biskop Vincens af Skara og Biskop Mathias af Strängnäs og mange af den svenske Adel sammen med deres Tjenere og Borgere fra Stockholm blev taget ved Halsen og sat i Fængsel, somme i Taarnet, somme i Kapellet og somme andetsteds paa Slottet og sad der Natten over.

Saaledes glemtes da Uppsala-Overenskomsten og alle de Bekræftelsesbreve fra samme Forhandling, som blev sendt op fra Danmark. Ligeledes glemtes alle de Løfter og Forpligtelser, som han gjorde ved Pinsetid tilforn, da han selv med sin Skibsflaade kom for Stockholm. Ja, det blev altsammen glemt, hvad ved Kongens Hyldning og Kroning i de samme Dage var blevet lovet, og som Sakramentet ogsaa var annammet paa.

Om Morgenen dernæst efter, som var ottende Dagen næstefter Allehelgensdag, lod Kongen blæse omkring med Trompeter og udraabe, at ingen skulde gaa ud af sit Hus, men alle skulde blive derinde, hvor de var; og ved Middagstid lod han Bispens af Skara og Bispens af Strängnäs sammen med de Riddere og Riddersmænds Mænd og Borgere, som han havde ladet fange, lede ud paa Stortorvet for at lade dem aflive der.

Og da de saa var kommet paa Torvet og stod i Ringen, stod nogle af Kongens Raad oppe i Bursproget [rådhusbalkonen]. Niels Lykke talte til Folket, som da stod paa Torvet, og bad det ikke forfærdes over den Straf, som der skete; thi Kongelig Majestæt (sagde han) havde været saa højlig opfordret og presset til en saadan Straf af Ærkebiskop Gustav, der tre Gange havde staaet paa sine Knæ og bedt om og begæret, at den Uret, han havde lidt, maatte vorde straffet. Og meget andet foregav han, som han vilde undskylde Kongen med.

Da raabte Biskop Vincens af Skara kækt imod ham og sagde, at han ikke talte Sandhed, men at hans Konge handlede med Løgn og Forræderi mod de Svenske; han forlangte, at de andre maatte faa en Dom og vide, hvorfor de skulde dø, og han talte meget haarde Ord mod Kongen og sagde, at Gud vilde hævne saadan Vold og Uret. Saa raabte ogsaa Anders Rud og Anders Karlson, som stod i Ringen, og

bød, at svenske Mænd skulde lære af deres Skade at lade sig ikke saa skammelig forraade med falske Breve og Aftaler, som nu sket var, og de skulde gengælde saadant Tyranni, om de det kunde; de raabte Hævn i Himlen.

Saa blev da Biskop Mathias af Strängnäs først halshugget lige uden for Raadstuen, og hans Hoved blev lagt imellem hans Ben, det, som ikke skete med nogen af de andre. Ingen af de Svenske havde ellers, efter at der var sluttet Vaabenstilstand, arbejdet saa meget for Kong Christiern som Biskop Mathias, og det vilde have været umuligt for Kongen at fremme sin Vilje her i Riget, hvis ikke Biskop Mathias havde været, men det blev han belønnet for.

Dernæst blev Biskop Vincens halshugget, efter ham Hr. Erik Abrahamson, saa Hr. Erik Johanson [Gustav Vasas fader], derefter Erik Ryning, Hr. Erik Nielson, Eskil Nielson, Joachim Brahe, Mogens Gren, Erik Kruse, Olaf Bjørnson, Gunnar Galle, Bengt Erikson; og siden Borgmestrene, som var disse efterskrevne: først tre Borgmestre, Jöns Gudmundson, Anders Olafson og Anders Henrikson, siden disse efterskrevne Raadmænd: Olaf Hanson, Mogens Budde, Baggans Bjørn, Anders Rud, Anders Karlson, Michael Nielson, Knud Öning, Erik Helsing, Peder Erikson, Asmund, Mathias Crone, Jakob Pederson, Niels Bergson og Henning Grønskalle. Af Borgerskabet iøvrigt de som navnkundige ere: Henrik Straabock, Lambrekt Baading, Hans Weser, Simon Skrædder, Lange Nils, Peder Stephanson, Povel Skinder, Gudmund Skinder, Erik Smelter, Peder Budde, Anders Kød-manger, Mathias Tøndebinder, Niels Madsen, Lambrekt Bartskeerer og Lasse Hass. Disse og endnu nogle flere blev halshuggede den første Dag.

Men anden Dagen derefter blev Ketil Skriver halshugget og seks eller otte andre med ham, og de døde Kroppe blev liggende paa Torvet fra Torsdagen indtil Lørdagen. Det var et ynkeligt og jammerligt Syn, hvorledes Blodet sammen med Vand og Skarn, som der plejer at være paa den Aarstid, løb i Rendestenene ned ad Torvet. Ja, det var et græseligt og ubarmhjertigt Mord, saa at noget saadant aldrig før er sket af nogen Fyrste, som har baaret Kristennavn, at han med velberaad og betænkt Hu er gaaet til og har ladet dræbe saa mange Mennesker uden Dom, imod sine egne Eder, Breve og Segl.

Og Kong Christiern har ikke alene dræbt dem til Legemet, men ogsaa – saa meget som det stod i hans Magt – til Sjælene med, idet de saa uforvarende kom om Halsen og ikke maatte faa nogen Klerk, som

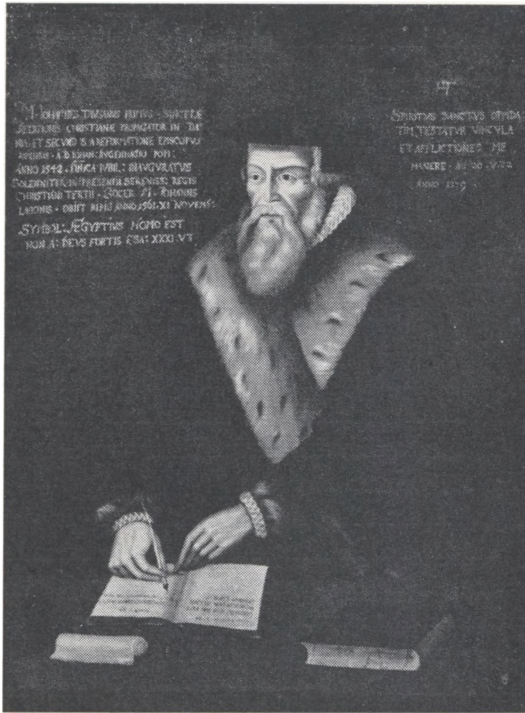
kunde berede dem noget til deres Sjæles Salighed – det man dog plejer at tilstede aabenbare Mordere, Tyve og Røvere paa deres yderste, for at Sjælen maa blive bevaret, selv om Legemet bliver fordærvet. Men Kong Christiern var ikke saadan tilsinds, thi han vilde fordærve baade Liv og Sjæl og gav ingen Lejlighed til at berede sig noget til sin Død, men lod en stor Del af dem tage ud af deres Huse, hvor de var paa Arbejde og intet ondt formodede, og straks føre paa Torvet og lod Halsen hugge af dem – som det skete med Lambrekt Bartskeerer, som stod og barberede, da han blev taget og ført paa Torvet, og Lasse Hass, som stod paa Torvet blandt Kongens Knægte og saa paa, hvordan de andre henrettedes og græd over det. Derfor blev han trukket ind i Ringen og blev halshugget. Og for at sige det korteligt, alle kom de ubetænkt om Halsen, eftersom der ikke gik nogen Dom forud, som det burde ske. Og saaledes at dræbe baade Liv og Sjæl er et græsseligt Mord, naar man ret tænker over det.

Saa lod Kongen en stor Ild antænde om Lørdagen paa Södermalm og lod de døde Kroppe slæbe derud og lod dem brænde op. Lod saa Hr. Stens døde Legeme opgrave, som havde ligget i Jorden mere end et halvt Aar sammen med et spædt Barn, og lod ogsaa dem brænde op med de andre. Præsten Hr. Morten Jonsen fra Stockholm var tilforn blevet opgravet af Jorden, og det gjorde Ærkebispem. Saadan blev nu alle disse brændte som Kættere, eftersom de havde været imod Ærkebispem og samtykket i, at hans Slot blev nedbrudt. Men ikke regnede Kong Christiern dem for Kættere, dengang de hyldede ham som deres Konge. Ikke heller regnedes Biskop Vincens og Biskop Mathias for Kættere, da de sammen med Ærkebispem kronede ham. Men de skulde brændes som Kættere. Dog Gud har ikke glemt saadanne.

Da nu Borgerne var blevet halshuggede, blev alle deres Nøgler tagne fra deres Hustruer, og der blev Guld, Sølv, Penge og alle de bedste Varer udtaget som forbrudt Gods, skønt der ingen Dom var afsagt derom. Og Hustruerne skulde da beholde Husene for deres Del.

Og efter at denne første Halshugning var sket, blev mange halshuggede, blandt hvilke var Olaf Walram og Erland Esbjørnson. Men de, som blev hængt i Galgen paa Stortorvet Dag efter Dag, vidste man ikke rettelig Tal paa; thi Galgen var ofte fuld og sjælden tom. De, som blev hængt, var mest Tjenere hos de Herremænd, som blev halshuggede, og mange blev hængt op med Støvler og Sporer, som de kom indridende i Staden, – ned af Hesten og i Galgen, hvilket var ganske græsseligt.

1520'erne

Hans Tausen. Kopi efter original fra 1579. I den lange latinske mindeskrift til venstre kaldes Hans Tausen den rene kristelige læres første forkynder i Danmark. Frederiksborg.

LUTHERDOM OG KIRKESTORM

Som et frisk aprilsvejr gik den lutherske reformation over land og rige i 1520'erne. Fra *Hans Tausens* og andre ildfulde præsters prækestole bredte den nye lære sig med rivende hast, og i løbet af en halv snes år var den gamle katolske kirke, som må have savnet al indre modstandskraft, brudt fuldkommen sammen. Men uden overgreb fra gridske herremænd og alt for nidkære borgermænds side gik alt dette ikke for sig.

En forkæmper havde den katolske kirke dog i *Poul Helgesen* (latini-seret Paulus Helix) – en lige så fremragende som lidenskabelig

stridsmand. Han var karmelitermunk og i 1520'erne lærer ved universitetet i København. Hans faste standpunkt var det, at nok trængtes der til en grundig oprydning inden for den gamle kirke, men kirkens hellige enhed måtte for enhver pris bevares.

I 1650 bankede man tilfældigt på muren bagved altret i Skibby kirke i Nordsjælland. Et sted lød det hult, og da man fik en sten brudt ud, kom et hemmeligt rum til syne, skjulestedet for et stort papirshåndskrift, en danmarkshistorie på latin uden forfatternavn. Efter al sandsynlighed er forfatteren netop *Povl Helgesen*, og fra denne »Skibbykrønike« er beretningerne her hentede. – Den omtalte »billedstorm« på Frue kirke fandt i virkeligheden sted i 1530, men Povl Helgesen regner nytåret fra juledag.

POVL HELGESEN:

Samme Aar paa St. Hans den Døbers Dag [24. juni 1526] blev en Karmeliterbroder ved navn *Paulus Helix* efter den kirkerøverske Kong Frederik den Førstes Bud af Hr. *Tyge Krabbe* hentet op paa Københavns Slot, for at han i en offentlig Prædiken kunde sige sin Mening om Lutheriet. Man havde i den Anledning lovet ham sikkert Lejde, for at han ikke paa nogen Maade skulde lide Overlast af samme Konges ugudelige og urene Soldater, der ligesom Kongen selv vare ivrige Tilhængere af Lutheranernes kirkerøverske Sekt, hvad der ligeledes var Tilfældet med mange Holstenere og med Rigshofmesteren *Mogens Gøje*, alle Lutheranernes Fænnikedrager her i Danmark. Og efter at samme Povl frit, men dog maadeholdent, havde sagt sin Mening om Lutheriet, idet han uforbeholdent tilstod, at intet af de to Partier besad det rette Maadehold, og at saaledes den ene Part ikke burde kaldes til Regnskab for sine Fejl, uden at det samme skete med den anden, saa blev han, da han gik fra Slottet, overøst med saa store Forhaanelser, Skældsord og Bagvaskelser af en Skare larmende og støjende Soldater, at man nær havde slaet ham ihjel. De havde nemlig sat *Mogens Gøjes Gøgler*, der sædvanlig gik under Navnet *Jakob Nar*, ud paa ham. Denne forfulgte ham og hans Led-sager lige til Borgporten, idet han svang med sit Sværd, og han vilde utvivlsomt have tilføjet den ene af dem Skade, hvis han ikke var blev standset i sin Fart af de Præster og Klerke, som fulgte bag-efter. Man hørte heller ikke op med Raabene og Forbandelserne, før

Povl helt var bleven unddragen de afsindige Soldaters Blik. Nogle raabte med vanvittige Skrig, at han havde ladet sig bestikke til at bespotte Kristus og Guds Ord; nogle skældte ham ud for en Ulv og en Sjælemorder, andre for en Munk og en Hykler, atter andre for en Ulv og en Bedrager. Saaledes holdt den Tids Fyrster deres Ord; saadan var den Hæder, man viste gejstlige. Netop paa samme Dag i Aaret 1522, da samme Broder *Paulus Helix* prædikede paa samme Slot for *Kong Kristiern*, den vidt berygtede Tyran, om Herodes's og hans Bolerske Herodias's Grusomhed, blev samme Tyran saa forbitret over hans Fritalenhed, at han den følgende Fredag tilbagekaldte det Gavebrev, hvorved han havde skænket St. Jørgens Hospital med dets tilliggende Gods som en Besiddelse for evig Tid til Karmeliternes Kollegium, som samme Povl den Gang var Forstander for. Saaledes kan man ikke røre ved Bjergene, uden at der straks gaar Røg af dem.

I Herrens Aar 1531, paa den tredje Juledag, som er indviet til den hellige Evangelist Johannes, styrtede nogle *Lutheranere* fra *København*, grebne af et utroligt Raseri og Vanvid, ind i *Vor Frue Kirke*, som er den største og ypperste Kirke i denne By, og vanhelligede den med deres kirkerøverske Hænder. Først omstyrtede de alle Helgenbillederne, spyttede paa dem, slog dem med Næveslag og spottede dem med forargelige Skældsord, medens de sønderloge dem med deres Økser, og derpaa trængte de ind i Koret, hvor de fuldstændig ødelagde Kannikestolene og alt Panelværket. Højalteret forblev dog uskadt, da Byfogeden forsvarede det med Fare for sit Liv, men alt andet blev vanhelliget; man gik endog saa vidt, at man sønderrev Bøgerne. Men de Skældsord og Forhaanelser, hvormed Kristi Præster og i det hele taget alt, hvad der er helligt i vor Religion, overdængedes, har jeg ikke Lyst til at fortælle; thi det overgår alt, hvad man kan forestille sig. Men de Folk, der fornemmelig vare Ophavsmænd til dette Kirkerov, var, efter hvad man sagde, en Mand ved Navn *Ambrosius [Bogbinder]*, som den Gang var Borgmester, en Stilling, som han kort efter mistede, fordi han var mistænkt for Forræderi, *Konrad* med Øgenavnet *Køkkenfjedt*, *Anders Guldsmed*, *Vilhelm Ronge*, *Hans Sort*, *Rasmus Bager*, Skipper *Tøger*, *Herman Røling*, *Jakob Pottemager* og *Peder Guldsmed*. Dette var jo imidlertid Folk uden Forstand, uden Fornuft, ja uden Klogskab, Mennesker, der helt havde opgivet sig selv og desuden vare berygtede for mange Forbrydelser, til Dels nedsunkne i den dybeste Gæld, ugudelige mod Gud og Spottere

af alt helligt og guddommeligt, og da de havde vænnet sig helt til at slutte sig til Oprørets sande Ophavsmand, *Hans Tavssøn*, dette Utske blandt alle Udyr, hvis Tunge ogsaa er det skamløseste, man kan tænke sig, saa holdt de derfor hemmelige Raadslagninger og samlede en stor Skare af Pøbelens værste Bærme; thi det skulde jo have Udseende af, at der ikke var nogen bestemt Ophavsmand til saa stort et Kirkerov, til hvem man kunde holde sig for saa stor en Forbrydelse. Denne Skare altsaa af forvorpne Skalke hører næppe nok ved Nattens Frembrud op med sin kirkerøverske Vanhelligelse, og uden Tvivl havde de fortsat om Natten, som de havde begyndt om Dagen, hvis ikke Forbrydelsens Rænkesmed, *Hans Tavssøn* (som havde holdt sig skjult hele Dagen igennem), i det sidste Øjeblik var kommen til og med Nød og næppe havde faaet dem til at holde op. Saaledes viste det sig ved klare Kendsgerninger, at det er lettere at ophidse afsindige Mennesker end at holde dem i Ave, naar de ere ophidsede.

Ogsaa Lutheraneren *Peder Kempe* var Borgmester, da denne Vanhelligelse fandt Sted, og da han hverken kunde gøre sig bemærket ved høj Byrd, fremtrædende Dygtighed eller iøjnefaldende Klogskab, men dog vilde være noget, saa søgte han at vinde sit Adelskab ved denne berygtede Forbrydelse og mange andre lignende kirkerøverske Gerninger.

Københavns belejring 1536. Ældste eksisterende tegning af København, vistnok udført af en af deltagerne i belejringen. Byen er set fra et skib i den kongelige flåde, som fører Dannebrog, mens lybækkernes flag vajer over København. Efter Hamelmann: Oldenburgisch Chronicon, 1599.

KØBENHAVN SULTES UD

Den 24. juni 1535 indsluttede Kong *Christian III*s tropper København – den afsluttende fase i Danmarks sidste borgerkrig, Grevens Fejde, var begyndt. Under anførsel af holsteneren *Johan Rantzau* var den kongelige hær gået fra sejr til sejr, indtil den nu standsede foran hovedstadens volde. I spidsen for byens borgerskab stod mænd som *Ambrosius Bogbinder* (se s. 14) og *Jørgen Kock*, støttet af grev *Christoffer af Oldenburg* og hertug *Albrecht af Mecklenburg* og deres tyske landsknægte.

I mere end et år holdt byen stand, men 29. juli 1536 gav man op. En prisliste fra den belejrede by giver forklaringen:

En vibe eller andre små fugle: 8 skilling
 En fed hund: 14 mark
 En liden hund: 5 mark
 En fed kat: 3 mark
 En frø: 8 skilling.

Kongen var ubetinget sejrherre; han havde frie hænder til at handle, som han fandt for godt. Den 6. august holdt han sit indtog i staden. Den 11. august kaldte han sine vigtigste krigsoverster til et møde på Københavns slot for bl. a. at rådslå om, hvorledes han skulle skaffe penge til at give soldaterne den sold, der tilkom dem. Mødet blev indledningen til et statskup, der politisk satte bispemagten ud af spillet ved at fjerne bisperne fra rigsrådet (den tids regering), styrkede kongemagten politisk og økonomisk, – særlig ved beslaglæggelsen af bispegodset, og banede vej for gennemførelsen af reformationen på rigsdagen i København i oktober samme år.

Under belejringen fik Christian III hjælp af sin svoger, hertug *Albrecht af Preussen*, som sendte nogle skibe til København under admiral *Johan Peins* kommando. I nogle breve til sin herre fortæller Pein om, hvordan han først oplevede Københavns overgivelse og senere kongens statskup.

JOHAN PEIN:

Samme Dag [torsdag den 27. juli 1536] indledte Hans Majestæts Fjender i København Underhandlinger for at forhandle med Hans Majestæt Kongen om at opgive Byen – lovet og priset være Gud den evige Fader –, hvorpaa Hans Kongelige Majestæt gav Besked til min naadige Fyrste og fhv. Herre, Hertug Wilhelm af Braunschweig, som for Tiden opholder sig hos Hans Majestæt, til mig som Stedfortræder for Eders fyrstelige Naade samt til andre Raader om at føre Forhandlingerne.

Nu er der derefter om Torsdagen og Fredagen blevet forhandlet saa meget, at Fjenderne i Gaar Lørdag Eftermiddag har opgivet Byen til Hans Kongelige Majestæt; derefter sendte Hans Kongelige

Majestæt straks to Fænniker [afdelinger] Landsknægte ind i Byen for at bevogte Volde, Kanoner og Krigsudstyr og gav desuden Ordre til at bemande Skibene; og Hertug Albrecht [af Mecklenburg], Greven [Christoffer] og Borgerne har sendt 30 navngivne Gidsler til Lejren, indtil Fredsslutningen er berigtiget og beseglet, hvilket vil ske nu i Formiddag, og derpaa vil Kongelig Majestæt straks med Ryttere og Landsknægte paa højtidelig Vis holde sit Indtog; Hertug Wilhelm og jeg har faaet Ordre til at ride ind ved Siden af Hans Kongelige Majestæt ved den Lejlighed . . .

Grev Christoffer har i Gaar paa Marken mellem København og Lejren, hvor man dannede en Rundkreds, i Paasyn af 4 Fænniker Landsknægte og 4 Eskadroner Ryttere, med oprakte Fingre over for Hans Majestæt Kongen, maattet aflægge Ed paa, at han aldrig mere i noget Øjemed vil komme til Rigerne Danmark, Norge, Sverige og Fyrstendømmet Holsten, Stormarn og Ditmarsken, samt paa, at han intet vil foretage sig mod de nævnte Riger og Fyrstendømmet Holsten samt Hans Majestæt Kongens Forbundsfæller, hverken med Raad eller Daad, hverken hemmeligt eller offentligt (paa fuldt behørig Vis formuleret af Kansleren) – og disse Forbundsfæller blev nævnt som: Preussen, Hessen og Lüneburg. Og før Edsaflæggelsen har han paa det underdanigste i Guds Navn maattet bede Hans Kongelige Majestæt om Forladelse; det skulde være sket knælende, men saa fik Hertugen af Braunschweig og jeg udvirket, at det blev tilladt ham at staa op . . .

Hvilken Angst, Jammer og Nød, der har været i Byen, vil Reinolt Sachs vel give Eders Naade mundtlig Beretning om. Jeg mener, at det nærmest kan sammenlignes med Jerusalemets Belejring, og havde Hans Majestæt Kongen ikke været saa barmhjertig, som han Gud ske Lov er, var det i Sandhed gaaet her, som det gik der; thi Børnene sugede Blod af deres Mødre; ligeledes er der uden for Byen ved Voldgravene fundet en Mængde og paa Markerne saare mange døde Børn, som laa med Blomster og Græs i Munden – hvilket Adelsmænd fra Byen, som har set og fundet dem paa deres Vagt paa Stedet, har fortalt mig.

Dat. i stor Hast, Søndag den 30. Juli, ganske tidligt, ombord paa Flaaden for København, Anno 1536.

Eders fyrstelige Naades meget underdanige og lydige Tjener
Johan Pein.

Efter at jeg i Gaar havde skrevet og forseglede hoslagte Brev . . . har Kongelig Majestæt sendt Bud til mig og ladet mig kalde til sit Raad, hvor Obersterne for Landsknægtene, de højere Officerer og Ritmestrene samt Hr. Johan Rantzau og Melchior Rantzau indfandt sig og raadslog frem og tilbage om, hvorledes Kongelig Majestæt fremdeles skulde bære sig ad, eftersom Bisperne slet intet vilde gøre til Betaling af Sold til Ryttere og Fodfolk.

Det blev da i Guds Navn besluttet straks at tage Bisperne ved Vingebeuet, hvilket derpaa blev iværksat i dybeste Hemmelighed om Natten, saa at ganske tidligt i Morges Kl. 4 de tre Bisper, nemlig fra Sjælland, Skaane og Ribe, er blevet arresterede af Skarprettere og Landsknægte og straks ført op paa Københavns Slot og indsat i hvert sit tilgitrede Rum under behørig Bevogtning af Hageskytter og Drabanter. Paa samme Tid som man arresterede disse Folk, blev København omgivet med Vagtposter til Vands og til Lands, saa at ingen kan komme ud eller ind uden med særlig Tilladelse fra de dertil bemyndigede, og det vil vare saaledes ved indtil den tredie Dag. Kl. 8 derefter lod Kongelig Majestæt ogsaa de andre Rigsraader, nemlig Hr. Mogens Gøje, Hr. Ove Lunge, Hr. Magnus Gyldenstjerne, Erik Krummedige, Mester Johan Friis med flere samt Bispen af Aarhus kalde til sig op paa Slottet, og denne Affære er blevet drøftet med dem. Hvem der nu samstemmer med Kongen og de ovennævnte Krigsoverster, ham har det ingen Nød med, men hvem der ikke gør det, bliver ogsaa taget ved Vingebeuet. Men jeg tænker nok, de kryber til Korset. Kongelig Majestæt vil imidlertid ikke foretage sig noget endeligt eller afgørende med Hensyn til Regimentets Forandring før den fastsatte Rigsdag . . .

Med dette Foretagende er den menige unge Adel, Borgerne i København og de andre Stæder, saavel som Bøndestanden, vel tilfreds med stor Jubel; ligeledes er ogsaa Ryttere og Landsknægte højlig glad derover. Gud give Kongelig Majestæt i dette og i alt en lykkelig Udgang.

Jeg tilføjer i Hast egenhændigt Datum: Lørdagen efter Laurentii Dag [d. v. s. 12. august], Kl. 2 Eftermiddag, Anno 1536.

Eders fyrstelige Naades underdanige, beredvillige Tjener
Johan Pein.

Meldorfs erobring 1559. Stik af Caspar Ens.

DITMARSKERTOGET

Indtil 1559 lå Ditmarsken syd for Ejderen som et praktisk talt frit og uafhængigt bondeland – en torn i øjet på *Frederik II* og hans farbrødre, ikke mindst ved mindet om det forsmædelige nederlag, som kong Hans og hertug Frederik havde lidt her i året 1500.

Sommeren 1559 marcherede man mod Ditmarsken, 20 000 mand under den gamle kloge feltherre *Johan Rantzau* (se s. 16), flertallet professionelle tyske landsknægte – over for ca. 6000 marskbønder! Men bønderne nægtede pure at underkaste sig. I en håndevending var landet skåret midt over ved erobringen af byen *Meldorf*, og den sydlige del var derefter et let bytte. Hovedslaget stod ved byen *Heide*, hvor ditmarskerne udkæmpede en fuldkommen desperat kamp for deres ældgamle friheder.

Den beretning, som gengives her, er den eneste øjenvidneskildring på dansk af ditmarskerkrigen. Den er skrevet af en mand ved navn *Klavs Rytter*, tjener hos kansler Johan Friis, der deltog i togtet, og

findes tilføjet på et par blade bag i en gammel pergamentsbog med frisiske love og vedtægter, der blev taget som krigsbytte ved Meldorfs erobring.

KLAVS RYTTER:

Ar 1559 den 22. Maj drog Kong Frederik den Anden med sine Farbrødre, Hertug Hans og Hertug Adolf, med fire Regimenter Knægte ind i Ditmarsken til Albersdorf. Der laa Herrerne med deres Ryttere og 3 Regimenter Knægte i 11 Dage og biede paa Greven af Oldenburg med sine Knægte, og i de 11 Dage blev Skanserne besigtigede, hvor de bedst kunde angribes, og Ditmarskerne havde kastet en Grøft og en Skanse fra Ejderen og udi Elben og havde forladt Geesten . . .

Den 2. Juni drog Herrerne med hele Skaren om Aftenen fra Albersdorf og frem foran Meldorf, og om Morgenen imellem 2 og 3 da begyndtes Stormen paa Meldorf, og Meldorf og Skanserne derhos blev stormet og vundet om Morgenen, Klokken var syv, den 3. Juni. Og der udi Meldorf fik Johan Friis til Hesselager denne Bog, og han overlod den til mig, Klavs Rytter, som paa den Tid var hans Tjener, for at jeg skulde føre samme Bog hjem. Da vi havde indtaget Meldorf, forsamlede alle Ditmarskerne sig foran Hemmingstedt og troede, at vi vilde drage mod dem dér, fordi den Skanse ligger nær ved Meldorf.

Oberst Wolff von Schöniewiese og en Høvedsmand over en Fænik Knægte, som hed Jørgen Struckmand, blev dræbt i Stormen paa Skansen ved Meldorf og omkring 200 Knægte og 600 Ditmarskere. Ved det samme Angreb blev nogle Kvinder slaæet, og man fandt dér nogle Kvinder ligge døende med dragne Vaaben.

Den 7. Juni blev Brunsbüttel og de 3 andre Sogne [i Sydditmarsken] vundet og indtaget og mange Ditmarskere ihjelslaæet, og der blev taget 300 Ditmarskere tilfange foruden Kvinder og Børn, som siden blev sat over Elben og maatte afsværge Landet.

Den 12. Juni drog Kongelig Majestæt om Aftenen med hele Skaren af Sted fra Meldorf omkring fem Mil imod Tilenbrücke . . .

Den 13. Juni om Morgenen rykkede Krigsfolkene frem foran Tilenbrücke. Da havde Ditmarskerne forladt Skanserne, og siden drog Her-

rerne med deres Ryttere og Knægte frem igennem Skanserne og imod Heide. Da Ditmarskerne fornam, at vi stod foran Heide, forlod de Hemmingstedt og drog til Heide med hele deres Styrke. Og der skete en stor Skærmydsel, og mere end 3000 Ditmarskere blev dræbt og mange flygtede ind i Byen og værgede sig dér, saa vi maatte sætte Ild paa Byen, og Heide blev saaledes aldeles afbrændt. Samme Dag angreb det Krigsfolk, som laa i Meldorf, og indtog Skansen ved Hemmingstedt.

Men dersom Slaget ved Heide ikke snart havde faaet Ende, da havde vores Folk faaet stor Skade, fordi Rytterne havde holdt paa deres Heste i 30 Timer, og baade Rytterne og Knægtene var saare vansmægtende, thi de havde hverken ædt eller drukket i den store Hede, Dag eller Nat.

Under den danske Fane blev Erik Podebusk til Kørup, Hr. Klaus' Søn, skudt og dræbt, og Markvard Rønnow til Hvidkilde, Ejlers Søn, skudt og dræbt, og Anders Friis, Ivers Søn, stunget og dræbt, Jens Trudsen til Vemmetofte, Marsk, blev stunget i Brystet, og hans Broder Niels Trudsen blev skudt i Siden og ind i Livet, Holger Tønnesen af Brolykke skudt igennem en Arm, Thomas Fasse fik skudt et Øje ud, og Jakob Hvid til Rødkilde fik med et groft Stykke [kanon] skudt Hatten, Huden og Haaret af Hovedet; dog blev han ved Livet, thi Kuglen ramte ham ikke. Derforuden blev mange Ryttere skudt, men faa af Knægtene og Rytterne døde. Under Hertug Hans' og Hertug Adolfs Fane blev ingen dræbt undtagen Gregor von Ahlefeld til Søgaard, som var Fændrik. Han blev skudt igennem sit Ben og døde 8 Dage derefter i Rendsborg.

Efter at dette Slag var overstaaet blev Fæstningen Hamme letteligen indtaget, og der blev lagt Krudt i Hamme-Porten og under Runddelen, saa det blev aldeles sprængt og væltet ned.

Den 15. Juni havde Ditmarskerne deres Sendebud i Lejren foran Heide og forhandlede om Fred. De fik nogle Artikler med sig, som Almuen skulde gaa ind paa, hvis de vilde have Fred.

Den 16. Juni drog Kongelig Majestæt med sine Hofsinder fra Lejren til Itzehoe og siden til Danmark og befalede nogle af sine Raader at blive i Lejren, indtil Freden var sluttet.

Den 17. Juni havde Ditmarskerne igen deres Sendebud i Lejren og gik ind paa de Artikler, som var givet dem før. Freden blev saaledes sluttet aldeles.

Den 20. Juni aflagde alle Ditmarskerne Ed til alle 3 Herrer. Her-

efter skulde de blive underdanige ligesom andre Bønder og bygge Her-
rerne 3 Fæstninger i Landet og give fra sig Skyts, Harnisk og Vaa-
ben, og ligeledes give fra sig alle Privilegier og Breve, som de havde
faaet af Kejserne, Fyrster og Herrer.

Christian IV's kroningstog. Tegnet 1859 af Heinrich Hansen efter Karel van Mander den Yngres tapet fra 1619, der ødelagdes ved Frederiksborg slots brand dec. 1859. Frederiksborg.

CHRISTIAN DEN FJERDES KRONING

Ti år gammel var *Christian IV* blevet konge i 1588, men først i 1596 tiltraadte han regeringen. Officielt markeredes det ved den prægtige kroning i Vor Frue Kirke den 29. august. Foreløbig tegnede fremtiden lys og lykkelig for konge og folk.

I stive fire timer vekslede de forskellige ceremonier i kirken. De kostbare regaler med kronen i spidsen »ofredes« først på alteret af de rigsråder, der havde båret dem i processionen. Derefter blev håndfæstningen, landets forfatning, oplæst og besvoret af kongen. Så fulgte salvingen og siden kroningen, som blev udført af både bisper og rigsråd. Rigsrådets medvirken betød i virkeligheden en understregning af dets ret til at vælge kongen.

Under hjemtoget fra kirken red den kronede konge på Amager-torv igennem en stor æresport, der var så sindrigt indrettet, at fire romerske kæmpefigurer på hjørnerne kunne bøje hovederne for majestæten, samtidig med at en engel med krone mellem hænderne dalede ned over den baldakin, som fire rigsråder bar over kongen. Her på Amager-torv var der også sørget rigeligt for den gemene mands behov for mad og drikke, og alt forløb godt, selv om der ganske vist gik nogle afskårne fingre m. v. med i løbet, og et barn blev klemt ihjel i trængselen!

Skildringen her er taget fra en beretning forfattet af *Chr. Hunnius* og trykt i Hamburg samme år.

CHR. HUNNIUS:

Ikke langt derfra [fra æresporten] blev et Køkken slaet op og en hel Okse sat paa Spid, som var fyldt med Agerhøns, Kapuner, Gæs, Høns, helt unge Smaagrise og allehaande Fugle, man kunde skaffe. Ligeledes udvendig spækket med Pølser, Svinestege og lignende. Saaledes stegte den hele Natten ved en stor Ild indtil Middag.

Der var ogsaa oprejst en flisebelagt Post eller Springvand med fire Rør, forneden med smukke, nye Kummer, hvor det var forordnet, at Vin skulde løbe ud af den anden Dag. Ligeledes blev paa den Dag Mariekirkens Kor behængt med Fløjl og rød Taft paa Siderne, Kongestolen overtrukket med gylden Bliant [kostbart silkestof], hele Loftet og ogsaa foroven alle Pulpiturer behængt med engelske Klædestoffer; dertil blev der ved Alteret slaet et Telt eller Kammer op til Kongens Iklædning. In summa alt blev beredt og fuldendt.

Den hele kongelige Kroningsproces, ind og ud af Kirken, samt de fornemste Ceremonier.

Den 29. August kom Kongelig Majestæt med alle Herrer, Raader og Adelsfolk til Kirken som følger: Først gik tre Geledder Trompetere med en Hærpauker, derefter Kongens Hofmarskal Henning Gøje og Jørgen Bilde, Lage Urne, Landsdommer i Skaane, derefter den danske Adel med Kongens Hofsinder. Derefter de fremmede Herrer Marskaller med deres Hofjunkere samt de Adelsfolk, som de fremmede havde bragt med sig. Efter dem kom alle disse Herrer Raader

ridende ligesom deres Herrer. Saa kom de kongelige Raader fra Holsten, efter dem red de danske Raader. Dem fulgte en Hærpauker med femten Trompetere, de to kongelige Herolder i deres Dragt, den ene førende det danske, den anden det norske Vaaben, i Hænderne Stave af Sølv. Derefter fire Rigsraader, som bar Regalierne, i sorte Fløjlskapper, nemlig: Sten Brahe det gyldne Rigsæble paa en lille rød Fløjlspudd, Rigsmarsken Peder Munk det gyldne Sværd, Kansleren Christian Friis Scepteret og Rigshofmesteren Christoffer Valkendorf den kongelige Krone. Endelig red Kongelig Majestæt alene i en smuk, hvid Klædning. Dernæst Udsendingene fra Kongen af Skotland, de kurfyrstelige saksiske Udsendinge, Kurfyrsten af Brandenburgs Søner og Henrik af Brunsvigs Gesandter . . .

Efter Herrerne kørte Fruentimmerne . . .

Men i Kirken lagde Rigsraaderne, efter forrettet Bøn, Regalierne paa Alteret, hvorpaa Ordinatoren Dr. Peder Vinstrup [Sjællands biskop] forklarede af hvilken Grund en saadan Forsamling var tilstede, ligeledes formanede dem til Bøn, for at det altsammen maatte ske og blive paabegyndt i Guds Navn. Ogsaa af de andre to Bisper, som var beordret dertil, blev Teksten om Øvrigheden læst og udlagt, dertil Veni Sancte [kom Helligånd] sunget o. s. v.

Dernæst blev det begæret af Rigsraaderne, eftersom de havde ofret Regalierne til Gud, at han atter vilde overantvorde dem til Kongen. Hvorpaa Ordinator paa Embeds Vegne formanede Kongen til at aflægge Eden; derpaa satte Kongelig Majestæt sig paa Knæ, lagde sin Finger paa Det Nye Testamente, og Rigshofmesteren forelæste ham Haandfæstningen Ord for Ord. Efter aflagt Ed blev Kongelig Majestæt af Ordinator salvet til Konge med en kort Forklaring af saadanne Ceremonier.

Da han nu var blevet salvet, gik seks af Raaderne med ham ind i Teltet og iførte Hans Majestæt de kongelige Klæder, hvorpaa han gik for Alteret i en saadan Klædning, knælede ned og modtog Sværdet af Ordinator og derpaa satte sig i den kongelige Stol og paahørte Forklaringen. Dernæst overdrog Kongen Sværdet til Rigsmarsken, hvilket Ordinator fæstnede til Kongens Side og derpaa forklarede, hvorfor han var blevet salvet til Konge.

Efter dette trækker Kongen Sværdet ud, slaar mod alle fire Hjørner og falder derpaa atter paa Knæ. Saa tager Ordinator Kronen, idet han raaber til Rigsraaderne, at de skal komme og krone deres Konge

og de, som ikke kan komme til, skal række Haanden i Vejret som Tegn paa, at de indvilligede deri, hvilket ogsaa skete. Saaledes blev Kronen sat paa Hans Kongelige Majestæt og med stor Reverens berørt af de øvrige Rigsraader.

Snart falder Hans Majestæt paa Knæ, modtager Scepteret af Ordinator samt Forklaringen til samme. Endelig blev Rigsæblet givet ham, og Forklaringen kortelig meddelt. Efter at Hans Majestæt nu har rejst sig og har givet Regalierne (undtagen Kronen) fra sig, satte han sig i sin Stol, idet Cantores sang den 6. og 26. Salme. Derpaa blev der spillet paa Orgel og med andre Instrumenter, endelig blev Te Deum laudamus [O store Gud! vi love dig] o. s. v. sunget. Derefter blev Evangeliet læst af Kansleren med mild Stemme, hvorunder Hans Majestæt som en Beskytter af Evangeliet og den sande Religion holdt det blanke Sværd i Haanden. Til Slut knælede han ned og modtog Velsignelsen, hvorpaa Koret sang: Giv vor Konge og al Øvrighed o. s. v.

Men her vil den gunstige Læser forstaa, at der med Mellemrum stedse blev sunget og spillet. Jeg har ogsaa fornemmelig villet berette om denne Begivenhed, al den Stund saa mange sælsomme Ting med Usandhed er blevet udbredt.

Da nu alt var forrettet i Kirken red Hans Majestæt atter ud i fuld Procession paa samme Maade, som han var kommet ind, alene at Regalierne (undtaget Æblet) ikke blev baaret foran ham; men Hans Majestæt red i rød kongelig Klædning paa en smuk brun Hest, bar Kronen paa Hovedet, Scepteret i højre Haand og det gyldne Sværd ved Siden. Men Æblet bar en af Raaderne ved Siden af. Over ham blev ogsaa af fire Raader baaret en rød Baldakin, og de kongelige Herolder, som gik foran, kastede uden Ophør nye Sølvmønter ud.

Paa Æresporten stod de kongelige Musici og sang og blæste paa Sølvbasuner. De kongelige Trompetere, som gik foran, lod sig ogsaa høre med høj Lyd, det ene klang altsaa sammen med det andet. Snart lod man Skytset paa Volden og Skibene fyre af. In summa, der var en saadan Glæde og Jubel, at det ikke er til at fortælle fyldestgørende.

Da Hans Majestæt red gennem Porten, sænkede Englen sig ned og lagde sig paa Baldakinen og svang sig saa atter op. Ligeledes bevægede de romerske Billedstøtter Hovedet imod Kongelig Majestæt.

Paa samme Tid blev det opslaaede Køkken ogsaa brudt helt ned, og den stegte Okse givet til Pris for enhver. Da blev der en herlig

Morskab. En bjerger sig et Stykke, en anden tager det igen fra ham, den stærkeste beholder det største Stykke. For nogle var Kniven for lille, og de huggede med en Økse i Oksen. Her bjergede een, dér en anden sig en ung Smaagris, stegt Gaas eller Hare ved Benet, sloges i Skarnet rundt om hele Oksen – hvilket forskaffede Herrerne og Fruentimmerne, som drog forbi, en god Latter.

Snart løb Vin af Brønden, af to Rør rød, af to hvid Vin. Der forsamlede sig alle Slags Smaafolk med Kander, Spande, Hatte og hvad de kunde faa fat i, sloges og stredes omkring Brønden. Dette varede indtil om Natten, da den gemene Pøbel havde drukket sig saa fuld og brudt Rørene og andet mere itu, desaarsag de om Morgenens maatte give Afkald paa mere.

Den udvalgte prins Christian og hans gemalinde Magdalena Sibylla. Maleri af Karel van Mander den Yngste 1641-42. Frederiksborg.

KONGELIGT BRYLLUP

Vi skal til fyrstebryllup i det 17. århundrede, til det pragtfuldeste af dem alle: det berømte »store bilager« i 1634, da Christian IV giftede sin ældste søn, den udvalgte *prins Christian*, med prinsesse *Magdalena Sibylla* af Sachsen. Naturligvis drejede det sig om et rent politisk bestemt ægteskab; prins Christian var en endog usædvanlig svirende

og udskejende person (som – heldigvis må man vel have lov at sige – døde i 1647, året før faderen).

Vældige forberedelser gik forud og umådelige summer gik med i løbet. Det siges, at kongen ofrede 2 millioner speciedaler på brylluppet, en umådelig sum i den tids mønt. For blot at nævne et enkelt eksempel blev der indkøbt for over 100 000 daler vin. Ingen skulle behøve at gå tørstig fra danerkongens bord! Det gjaldt bl. a. også om at »vise ansigt« udadtil. Fornemme gesandtskaber fra den tyske kejser, Spanien, Frankrig, Sverige og Polen mødte op til brylluppet.

Megen opmærksomhed ved festen tiltrak sig kongens to skønne døtre i ægteskabet med fru Kirsten Munk, *Sophie Elisabeth* og *Leonora Christina*, 15 og 13 år gamle, men allerede forlovede, Leonora med Corfitz Ulfeldt (se s. 58).

Vi oplever her nogle af bryllupsfestlighederne set med en franskmands øjne, *Charles Ogier*, første sekretær hos den franske gesandt grev d'Avaux.

CHARLES OGIER:

13. Oktober

Vor Gesandt havde Foretræde for den udvalgte Prins for at frembære sin Lykønskning i Anledning af hans Bruds Ankomst og hendes Skønhed og Fuldkommenhed; hvilket Prinsen paahørte med fornøjet Mine. Ved hans Tilbagekomst mødte de to sachsiske Hertuger op med et stort og glimrende Følge. Vi ledsagede dem tilbage til deres Gemakker.

Jeg skal ikke undlade at omtale, da det vel kan interessere Læseren at erfare noget om tyske Skikke, at der siden Holstenernes og Sachsernes Ankomst blev forbrugt en saadan Masse Øl og Vin, at baade Spisesale, Sovegemakker, Forstuer og Forhaller ligefrem svømmede. Og for at aflede og udtørre disse Søer blev der overalt paa Slottets Trapper med lige stor Afstand anbragt Kar og Tønder, hvori de drukne og fugtige Drikkebrødre nok saa bekvemt kunde komme af med deres Overflod og lade Vandet; thi ikke blot de adelige Herre, men ogsaa de Tjenere og Drabanter, som stod paa Post for Gesandternes og Fyrsternes Forgemakker, skyllede store Masser i sig af de dyrester Vine (thi alt er dyrt i dette land). Ikke var i Mands Minde

en saa stor Fest funden Sted, ej heller haabede man, at den maatte komme igen.

15. Oktober, som var en søndag . . .

Kongen af Danmark slog samme Dag otte til Ordensriddere i hele Hoffets Nærværelse (i mine Tanker for at knytte dem med saa meget stærkere Baand til Sønnen); imellem dem var *Corfitz Ulfeld*.

Klokken 2 om Eftermiddagen begav Gesandterne sig i prægtigt Optog til det kongelige Slots Forhal . . .

I den anden Del af Kongeborgen var allerede forlængst en meget stor og gammel Sal indrettet til denne Festlighed og rundt om og oppe og nede beklædt med Tæpper. For at komme did maatte man gaa over Slotsgaarden, der var helt fyldt af ansete københavnske Borgere. Alle vi, som hørte til Gesandternes Følge, gik sammen med den danske og tyske Adel først ind. Fra Altanen lod Pauker og Trompeter deres Toner lyde vidt og bredt over hele Slottet og rystede dets Mure. De danske Damer havde allerede indtaget deres Pladser i skøn Orden paa Tribuner og Gallerier. Ind traadte saa Prinsen mellem sin kongelige Fader og Hertug *Frederik*, der begge var ens klædte i Sølv mors Dragter med indvævede Guldblomster.

Prinsen, der var i en endnu kostbarere Dragt, bar paa Hovedet en Krone besat med Diamanter og Perler. Sværdets gyldne Skede var tæt besat med Diamanter, og hans Guldsporer med samme Stene. Hans Halskrave saavel som Haandlinningerne, der ellers sædvanlig er af Lærred, var oversaaet og ivævet med Perler, saa at de var helt stive.

Efter Prinsen fulgte de tre Gesandter, den kejserlige, den franske og den polske; derefter kom de øvrige Fyrster og efter dem de danske Adelsmænd og Raader. Efter at disse efter deres Rang havde taget Opstilling i Salen, kom omsider Bruden. Foran hende skred 24 Kærtesvende af den danske Adel. Faklerne var paa Midten omvundne med røde og gule Silkebaand, og Kærtesvendene havde om deres Hals Baand af samme Farver, som hang bagud ned over deres Kapper. Et behageligt Skue afgav denne Hymens udvalgte Præsteskare, ikke én af dem vansiret af Bleghed eller Magerhed.

Imidlertid blev nogle af Davids Salmer sunget paa Latin af Sangere, blandt andre: »Nu priser Gud, vor Frelser«.

Derefter traadte en luthersk Præst ind under Tronhimlen; han bød Brudefolket ligeledes at trine ind under den, og i en lang Tale paa Tysk mindede han dem om Ægtestandens Pligter og udtalte til sidst de sædvanlige højtidelige Ord. Derpaa faldt Fløjter og Trompeter paany ind med muntre og kraftigere Toner, medens Brud og Brudgom tog Plads paa Brudesengen. Efter at Musiken var hørt op, traadte en sachsisk Adelsmand, som repræsenterede Kurfyrsten, frem og stillede sig ved Kongens Fod, hvor han efter Skik og Brug opregnede alle sin Herres Navne og Titler og formanede Brudgommen at vise sig sin Brud huld og tro. Paa denne Tale svarede Prinsens Marskalk paa samme værdige Maade, idet han ligeledes gjorde Rede for sin Herres Herkomst og Fortjenester, og lovede paa dennes Vegne al den begærede Kærlighed og Troskab, ja endnu mere, om muligt var. Derpaa blev efter Skik og Brug Konfekt budt omkring og Vin i gyldne Skaaler som en Mundsmag paa det forestaaende Gæstebud. Nu blev Flaget hejst paa Slottet, og derefter drønedes tre Gange 700 Kanoner fra Byens Volde og den kongelige Flaade, saa at det gav et vedvarende Ekko vidt og bredt i hele Norden. Derefter opløste Forsamlingen sig og alle begav sig til deres Værelser.

Klokken 6 blev Gesandter og Fyrster kaldt til det kongelige Taffel ved Paukers og Trompeters Klang. Et langt Bord var dækket og besat med Retter, saaledes at der mellem dem i lige Afstand stod tre pragtfulde Opsatser, som man kalder Skueretter, lavede af Vox, Gips, eller Sukker, malede med forskellige Kulører og forgyldte, de herligste Arbejder, som forestillede Jagtscener, Triumftog, Jagtens og Kærlighedens Gudinder, Amoriner og mere af den Slags. Hvad de virkelige Retter angaar, saa var de sandt at sige mere efter dansk Smag, men ingenlunde efter vor. Jeg vil blot nævnte Tallet paa dem. Der var anrettet sex Fade eller Skaale efter hinanden, saa kom en Skueret, saa atter sex og en Skueret, og atter saa fremdeles. Paa den anden Side stod et Skænkebord, besat med alle Slags Bægre, Pokaler og Drikkekar, hvor tre Mundskænke, klædt i hvidt Lin ligesom Offerpræster, uophørligt udskænkede alle Slags ublandede Vine til dem, der forlangte det eller smeltede Sukker i dem og blandede dem. Og ikke blot Gæsterne ved Bordet drikker og skaaler med hinanden, men ogsaa Tilskuerne, der staar omkring, drikker hverandre til, og under mægtig Støj, som forhøjes ved Larmen af Trompeter og Fløjter, tilskynder de hverandre til at drikke, omfavner hinanden og tilsværger hinanden ubrydeligt Venskab.

Dog dette Gæstebud savnede sin fornemste Pryd, Kongen af Danmark selv, som spiste for sig alene paa Grund af Rangstridigheder om Pladsen . . .

For Enden af Bordet sad Brud og Brudgom med Kroner paa Hovedet; Brudens Haar hang paa gammeldags Vis ned ad Ryggen. Hendes Dragt var af Sølvmor indvævet med Blomster; paa alle Sider var den smykket med gyldne Spænder og kostelige Stene . . .

Gæstebudet varede i sex Timer; dog blev Maden kun baaret frem i tre Anretninger iberegnet Desserten; hver Gang skiftede ogsaa Skueretterne. Musik af alle Slags, Fløjter, Strygeinstrumenter og Orgel forlystede imidlertid Gæsternes Øren og skærpede Appetiten og Tørsten, og enkelte Sangere traadte frem og sang lystige Sange, saa at Gæsterne skoggerlo; hvor bidende og uartige de var, kunde jeg slutte af Fruentimmernes Miner og Rødmen. Men intet gik for sig med saa megen Højtidelighed og med saa mange Ceremonier som de Skaaler, der blev drukket for Kongernes og Fyrsternes Sundhed, og som blev forkyndt ved Trompeters og Paukers Klang inde i Slottet, og udenfor fandt Genklang over Hav og Sunde ved Kanonernes Torden . . . Efter at Taflet var hævet og efter en halv Times Hvil, begav alle sig til Riddersalen, hvor Bryllupsdansen skulde gaa for sig – Bruden med sine Kærtesvende i Spidsen . . . Denne festlige Fakkeldans til Trompeters og Paukers Klang er alene forbeholdt Konger og Fyrster, medens Strengespil og Giger alene er for den gemene Mand.

Imidlertid fortsattes Drikkelaget, og en af de fornemste, hvis Navn jeg vil fortie, banede sig ilfærdig Vej gennem Mængden, men naaede ikke Udgangen tidsnok og maatte brække sig. For os mere fintfølende og uerfarne Franskmænd var dette en ny og hæsliig Oplevelse; men efter to Aars Samliv med hine Folk tog vi den Slags med mere Ro. Dansen afbrødes af et Fyrværkeri, og alle strømmede til for at beskue de spillende, lynende og luende Flammer. Imidlertid trak Brudeparret sig tilbage til det ægteskabelige Sovegemak: » – Stjerneerne funkledede og ene Himlen var Vidne til deres Pagt«. –

17. Oktober

Da omsider Balletten var forbi, dansedes der paa fransk Maner, og Kongens Døtre og de unge Hofmænd, blandt hvilke Hertug *Frederik* førte an, morede sig med at trække Dansen ud saa længe som muligt, naturligvis for at vise deres Kunstfærdighed og høste Ros for deres

flittige Øvelser. Men Kongen blev utaalmodig over at sidde saa længe med tør Mund og begav sig til Skænkebordet og fik de andre med sig, undtagen den franske Gesandt. Denne nærmede sig de Dansende og sagde Kongens Døtre, medens de dansede ud og ind, fine Artigheder – thi de forstaar Fransk; og da Dansen var tilende vedblev han at tale med dem. I Begyndelsen svarede de kun lidt og forlegent, men saa kom den udvalgte Prins til, som omfattede dem med stor Kærlighed. »Frisk Mod Sophie!« sagde han, »Frisk Mod Leonora! Faa Munden paa Gled og vis at I ogsaa kan Fransk; I faar ikke saa snart igen saa god en fransk Konversation!« Da de lidt efter trak sig tilbage for at skifte Klæder, forsvandt Gesandten med det samme, da han flygtede for at slippe for Drikkelaget. Men de kom saa igen i dejlige himmelblaa Dragter. Jeg syntes, det var Sirener jeg saa, især da jeg havde saa mange for Øje, der opslugtes af Drikkelagets uhyre Hav. Imidlertid havde Kongen befalet, at man skulde bringe ham en umaadelig stor forgyldt Bolle fyldt med Vin, saa stor, at den næppe kunde bæres af en kraftig Mand med begge Hænder. Kongen greb den rask (jeg frygtede for, at han skulde tømme den ganske alene), satte den for sig og fyldte fire Bægre af Indholdet, som han fordelte til lige saa mange Herrer. Han drak saa Kejserens Gesandt til, og Gesandten gjorde ham Besked. Vor Herre vilde ikke have undgaaet sin Skæbne, hvis han ikke i Tide havde reddet sit Skind. Polakken slap derimod ikke, hvilket Kongen satte stor Pris paa, fordi han gjorde alle og enhver Besked, som det sig hør og bør mellem ærlige Folk, uden List og Svig.

Christian IV på dødslejet. Maleri af Berent Hilwaertz på grundlag af skitser taget mellem 1. og 6. marts 1648, da kongen lå på lit de parade på Rosenborg. Rosenborg.

DEN GAMLE CHRISTIAN DEN FJERDE

Christian den Fjerdes sidste år blev sørgelige. Både i sit familieliv og i sin politik led han skibbrud.

Hans samliv med adelsdamen *Kirsten Munk* blev afbrudt allerede i 1630 på grund af hendes utroskab; det efterlod et aldrig helet sår i kongens sind, selv om han lige til sin død trøstede sig ved Fru Kirstens kammerpige *Vibeke Kruse*. Hans dagligdag formørkedes af kiv og strid mellem de mange børn af forskellige kuld.

Og riget var ved hans død beskåret og forarmet. Ulykker var væltet ind over det i hans sidste år: krig, nederlag og landafståelser, økonomiske krisetider og splid mellem stænderne.

Og kongen var selv langt fra uden skyld i alt dette.

Alligevel har Christian IV's navn en særlig glans over sig. Det skyldes hans djærve folkelighed og hans kraftige mandsskikkelse, hans store pligttroskab og måske særligt hans personlige mod. Man glemte ikke den gamle konge i slaget på *Kolberger Heide* 1644 – midt i slagets vilde tummel, såret og blødende, står han dér, bredt plantet på »Trefoldigheden« planker.

Der er kun bevaret én førstehåndsskildring af de dramatiske øjeblikke på »Trefoldigheden« dæk den 1. juli 1644. Den korte optegnelse er skrevet af *Hans Rostgaard*, senere amtsforvalter i Kronborg amt.

Lægen *Otto Sperling* fortæller om den gamle konges død i 1648 på Rosenborg Slot. Han har skrevet sin beretning i Blåtårn i et fangekammer ikke langt fra Leonora Christinas (se s. 59), hvor han endte sine dage alene på grund af sit nære venskab med familien Ulfeldt, et venskab, som nok kan spores i hans fortælling.

HANS ROSTGAARD:

Anno 1644.

Da blev vores Allernaadigste Herre Konning Christian skudt i Østersøen paa »Trefoldighed« af et Skud, de Svenske skød med en Kugle, som traf paa Fængsul-Dækkelet paa vores Stykke [kanon], hvor baade den Kugle saavel som Dækkelet slog sig i smaa Stykker og derforuden slog om sig meget i Splinter. Af samme Skud mistede Hans Majestæt sit højre Øje, saa og nogle Tænder af Munden.

Af samme Skud blev jeg underdanigst skudt og kvæstet i mit venstre Knæ af en Splint, som slog det i Stykker. Og blev jeg ikke hel paa Skibet, men Hans Majestæt, som en Naadig Herre, lod mig læge i København af Magister Christian Balberer i Tugthuset.

OTTO SPERLING:

Imidlertid blev Kongen sengeliggende paa Frederiksborg, og blev Kongens Medicus Dr. Jacob. Fabritius, Dr. Ole Worm og jeg kaldede dertil. Kongen klagede sig over stor Svækkelse i Maven, og at han ingen Appetit havde til Maden, klagede meget over Dr. Diderich Helwigs Surbrønd, som han og Doctor Küffler i Polen kaldte det, hvormed han ganske havde fordærvet Maven, som han sagde. Vi forord-

nede Herren *communi consilio* [ved fælles råd], hvad der kunde være tjenligt til at styrke Maven . . .

Kongen blev altid opvartet af Hr. Rigens Hovmester [Corfitz Ulfeldt], og talte Kongen om mange hemmelige Sager med ham og aabenbarede ham, hvo hans Fjender var, og for hvem han skulde vogte sig. Bekjendte ogsaa for ham, hvorledes han var bleven bedraget af Fru Vibeke, saa at han havde forstødt sin Genal Fru Kirsten, idet han derhos sagde, at han strax vilde afskedige Vibeke og igjen kalde Fru Kirsten til sig, for at hun kunde pleje ham i hans Alderdom (thi han var nu henved 72 Aar gammel), saa fremt Gud igjen vilde hjælpe ham ud af denne Svaghed. Men Sygdommen tog dagligen til, saa at han til sidst ingen Mad kunde nyde. Begjærede derfor selv at blive bragt til Kjøbenhavn, som det ogsaa skete, idet han blev baaret i en Bærestol, som var gjort saaledes, at han kunde ligge deri, til Rosenborg, det er: til Slottet i hans Have. Vi *Medici* fulgte i en Carosse bag efter Herren.

Som han nu var lagt i sin Seng, kom Hr. Kantsleren og Rente-mesteren Sten Beck ogsaa ind til Kongen, og snart efter ogsaa hans Datter Frøken Leonora, hvem han havde allerkjærest af alle sine Døtre. Hun traadte hen til hans Seng og græd og kyssede hans Haand. Kongen gjør sig stærk, og med heroisk Stemme siger han: »*Græd ikke, ieg kommer vel op igien*«. Derefter traadte Hr. Rigens Hovmester hen til ham og spurgte i Kantsleren Christen Thomesens og Sten Becks Nærværelse, om Hs. Majestæt ikke var tilfreds, at han lod Hertug Frederik, som dengang opholdt sig i Flensborg, vide Kongens Svaghed. Kongen svarede: »*Ney, Jeg begiæhr ham ikke at see*«, thi Kongen elskede ham ikke saa meget, som han havde elsket de to afdøde Prinser, Ulrik og den hyldede Prins Christian V.

Den gode fromme Herre laa saaledes paa dette Sted i 8 Dage, og tog Kræfterne dagligen mere og mere af, og eftersom han ingen Spise kunde faa ind, var der intet mere for os at gjøre end at vederkvæge ham med Cordialvande. Den 28. Februar 1648, omtrent kl. 3, før Kongen døde, begjærede han at staa op, og hans Kammertjener, Dr. Worm og jeg hjalp Kongen ud af Sengen paa Fødderne, paa hvilke han ogsaa blev staaende fast, uden at vakle, indtil vi fik ham iført sin Natkjortel, hvorefter han satte sig ned foran paa Sengen og sagde noget med utydeligt Mæle; og eftersom jeg holdt Herren ved hans venstre

Haand, for at han ikke skulde synke tilbage i Sengen, og jeg dristede mig til at forsøge at sætte Mod i ham, saa svarede han: »O, Doctor, Doctor, hvad heeder I?« Jeg svarede: »Sperling, allernaadigste Konge!« Da fór han fort i sin Tale med hvad han før havde tænkt sig at sige, og sagde: »Døden, Døden!« Han sad saaledes henved en halv Time i Sengen, da begjærede han at lægge sig og blev igjen hjulpet i Seng.

Imidlertid kom ogsaa Hr. Rigens Hovmesters Moder med nogle Adelsfruer ind i Kongens Gemak og satte sig ned hos Frøken Leonora. Men Rigens Hovmester og Kantsleren stod tillige med os tre *Medici* om Kongens Seng, og følte vi nu og da Kongens Puls og vederkvægede ham med de hjertestyrkende Vande, baade udvortes og indvortes, thi dem tog han gjerne, men Spise var det ham umuligt at faa ned, hvor lækkert og delicat den endog blev tilberedt af Fru Vibekes Piger.

Kantsleren traadte lidet til Side og spurgte mig, hvad Haab jeg endnu havde. Jeg svarede: »Hr. Kanstleren vil vel have fornummet min Prognose i min Consultation, og siden har Kræfterne ikke bedret sig, men tager for hver Time mere af, Pulsen er hartad borte, Målet gaar bort. Hvad Haab kan der menneskeligen set være tilbage? Dersom vi ikke havde opholdt Herrens Liv lidet med vore vederkvægende Vande, saa var Sjælen allerede for længst gaaet bort, thi han har jo i saa mange Dage ikke nydt det ringeste, enten vaadt eller tørt, uden vore Cordialvande. Men nu lider det nær mod Enden og kan ikke vare længe; efter min Mening vil Herren gaa bort ved Solens Nedgang«.

Denne min Prognose blev ogsaa til Sandhed, thi ved 5 Slæt døde den sal. Herre ganske blideligen, uden nogen Smerte eller Dødskamp, ganske som naar en falder i Søvn. Hans kjære Datter Frøken Leonora trykkede hans højre Øje til, thi det venstre behøvede ikke at trykkes til, eftersom det var gaaet ud i Søsletaget, og Øjelaaget havde lukket sig selv. Man hørte rundtom Graad og Klage, men vi tre *Medici* var ikke mere til nogen Nytte her og begav os en efter anden bort, enhver til sit. Hr. Rigens Hovmester og Kantsleren forseglede Kongens Sager og tilskrev strax Hertug Frederik om dette Dødsfald og sendte Brevet bort endnu samme Aften ved en af den salige Konges Kammerjunkere, Ebbe Gyldenstjerne, hvilken traf Hertugen i Odense, thi andre havde allerede aviseret ham om Kongens Svaghed.

Men Fruentimmerne blev sammen, indtil det kongelige Lig var bleven koldt og klædt.

*Svenskerne går fra Langeland ud på Storebælt. Stik fra o. 1690 fra Pufendorf:
De rebus a Carolo Gustavo gestis.*

MED KARL GUSTAV OVER ISEN

Danmarks krigserklæring til den svenske stormagt i 1657 blev indledningen til en – i det lange løb dog sikkert uafvendelig – national katastrofe. Svenskerne under *Karl X Gustav* var indviklet i en krig i Polen, men uden tøven marcherede kongen nu mod Danmark med 9000 mand elitetropper. Danmark var dårligt rustet. Jylland blev hurtigt besat. En hård vinter satte ind og bælteerne frøs til. Svensk kongen tog da – tilskyndet af den forræderiske Corfitz Ulfeldt (se s. 58) – den uhyre dristige beslutning at angribe de danske øer over isen. Efter 30. januar at være gået over Lillebælt fortsatte han 5. februar fra Nyborg over Tåsinge og Langelandsbæltet og videre over Lolland-Falster til Sjælland, som han nåede 11. februar. *Frederik III* havde sendt et par rigsråder af sted til *Rudkøbing* for at slutte våbenstilstand – da de kom til *Vordingborg* mødte de Karl Gustav! Den danske regering var slået af panik og gik samme måned ind på den jernhårde *fred i Roskilde*: Skåne, Halland, Blekinge, Bornholm, Bohuslen og Trondhjems len måtte afstås.

Alligevel fortrød Karl Gustav snart, at han ikke havde gjort det helt af med Danmarks selvstændighed. August 1658 landede han uden krigserklæring i Korsør, og snart var København indesluttet af den svenske hær. Situationen var faretruende. Men da kom *hollænderne* til hjælp. Med deres store handelsinteresser i østersøområdet ville de ikke finde sig i Sveriges overmagt og sendte en flåde under admiral *Obdam* til undsætning for København. Efter en blodig kamp i Øresund med svenskerne under admiral *Wrangel* slog hollænderne sig igennem.

I Karl Gustavs følge på det eventyrlige togt befandt sig som fredsmægler den franske gesandt *Terlon*. Han har berettet derom i sine erindringer, stilet til Solkongen, Ludvig XIV. – I det første brudstykke, som gengives her, skildres opbruddet fra Nyborg og selve togtet over isen frem til Sjælland; i andet stykke landgangen i Korsør, og endelig søslaget i Sundet 29. okt. 1658.

TERLON:

[Englands gesandt i København *Meadowe* har sendt ridende bud til Karl Gustav for at mægle fred.]

Kongen af Sverige, som tog de mindste Ting i Agt, som han kunde drage Nytte af, bemærkede særdeles vel, at Sendebudet fra Sir *Meadowe* havde passeret over Isen paa sin Hest mellem Sjælland og Fyn; dette fik ham til at beslutte sig til at marchere mod Svendborg, som ligger fire Mil fra Nyborg, som han forlod Kl. 4 om Aftenen, efter at han havde afsendt den engelske Ministers Kurér, for at denne ikke skulde faa Kendskab til hans Plan. Han efterlod Admiral *Wrangel* i Nyborg med de andre højere Officerer og tog kun to Rytterregimenter med sig. Jeg fulgte ham paa dette Togt.

Før Kongen af Sverige ankom til Svendborg, afsendte han flere smaa Delinger, som skulde prøve at naa til Sjælland og opklare om Isen kunde bære hans Hær. Om Aftenen, da han gik fra Bordet, kom nogle Ryttere og forsikrede ham, at Isen var saa stærk, at hele hans Hær og hans Skyts kunde gaa sikkert over den; og for at give et utvivlsomt Bevis paa, at de havde været helt ovre paa Sjælland, præsenterede de for Kongen af Sverige nogle Bønder, som de havde taget til Fange. . . Paa Grundlag af Rapporterne fra disse Delinger lod Kongen af Sverige blæse til Hest og begav sig af Sted med de Trop-

per, han havde hos sig. Den haarde Kulde, som jeg havde døjet hele Dagen, havde tvunget mig til at trække mig tilbage i mit Herberge, ligesaavel for at blive varmet op som for at faa lidt Hvile. Næppe havde jeg begyndt at nyde den, før man kom og meldte mig, at Kongen af Sverige var taget af Sted. Jeg satte mig straks i en Slæde for at følge efter ham. Jeg kan med Sandhed sige, at det var forfærdeligt at køre frem om Natten paa dette islagte Hav, fordi den Mængde Ryttere, som var sammen med Kongen af Sverige, havde faaet Sneen til at smelte, da de banede sig Vej, saa at der stod mere end to Fod Vand over Isen, og man hele Tiden svævede i Frygt for at støde paa det aabne Hav et Sted. Der var flere Slæder, som for vild i Nattens Mørke, og som ulykkeligvis gik til Grunde, fordi Isen viste sig at være for skør eller for fuld af Revner paa den Vej, de havde fulgt.

Jeg tilbagelagde saaledes fire Mil – for hvert Skridt, jeg gjorde, uden at vide, om min Slæde skulde synke i Havet. Dog indhentede jeg lykkeligvis Kongen af Sverige. Den næste Dags Morgen lod han mig stige op til sig i Kanen for at køre til Øen Lolland, hvor Fæstningen Nakskov ligger. Denne befæstede By overgav sig uden megen Modstand overtalt dertil af Grev Ulfeldt, som havde fulgt Kongen af Sverige paa dette Togt. Desuden var Byen ikke i Forsvarstilstand, da Kongen af Danmark ikke havde forudset, at Havet kunde fryse til i en saadan Grad, at det kunde bære en Hær, dens Tros og dens Skyts frem til hans Øer. . . Kongen af Sverige, som kun vilde frem til Kongerigets Hovedstad, blev ikke foruroeligt over alle de befæstede Stæder, som han fandt paa sin Vej, af hvad Art de end var, og han havde allerede passeret Nakskov, da man meldte ham, at den havde overgivet sig, hvilket var ham en behagelig Overraskelse, ligesaavel som den Nyhed, han erfarede paa samme Tid: at en stor fremskudt Afdeling af hans Fortrop havde besejret 400 Fodfolk, som vilde søge Tilflugt i Nakskov med nogle Stykker Feltskyts . . .

Efter Nakskovs Overgivelse, som Grev Ulfeldt havde haft saa stor Andel i, sendte Kongen af Sverige Bud til Rigsadmiral Wrangel med Ordre til at efterlade nogle Folk i Nyborg og paa Øen Fyn og følge efter sig med Resten af Tropperne.

Jeg maa fortælle Deres Majestæt, at Kulden var saa stærk, at man maatte sønderhugge Brødet og Vin- og Øltønderne med en Økse og bagefter hugge nogle Stykker af for at lade dem tø op, men efter det havde det næsten ingen Smag. Man var desuden nødt til at lægge Kødet i meget hede Ovne for at lade det tø op, og trods al denne Omhu

viste det sig som oftest at være fordærvet. Kongen af Sverige lo ad alle de Besværligheder, som kun angik Mad og Drikke, og lod haant om dem, skønt han fik sin Del af dem, og skønt de blev større, end jeg nogensinde vil være i Stand til at forklare. Han tænkte blot paa at gennemføre sin store Plan og at gaa fra Øen Lolland over til Sjælland.

Kongen af Sverige gik over Isen til Øen Falster, som er Apanagelen under Dronningen af Danmark, og da han havde besat det kongelige Slot i Nykøbing, efterlod han kun faa Folk dér som Besætning, ligesom han havde gjort i Nakskov, og uden at stoppe op ved nogen af disse Steder gik han over Isen og lige til Vordingborg, den første By paa Sjælland paa Kysten dér, hvor Sir Meadowe kom for at træffe Kongen af Sverige.

[*august 1658*]

Da Kongen af Sverige under vor Sejlads havde faaet Øje paa nogle smaa Fartøjer ude paa Havet, sendte han to Krigsskibe af Sted for at opsnappe dem. Vinden var saa gunstig, at vi langt tidligere, end vi havde troet, ankom til Korsør paa Sjælland, paa Kysten af Storebælt, hvor der er en lille Fæstning, som bevogter Havnen og Gennemfar-ten. Kongen af Sverige gjorde med Held Landgang der uden at møde Modstand. Det var den 7. August 1658. Efter at have ladet sine Folk gaa i Land fulgte han selv efter, men lod mig blive paa Skibet sammen med Rigsmarskal Oxenstierna, uden Tvivl af Frygt for, at en af mine Folk – paa min Ordre eller paa anden Maade – skulde sende Efterretning om hans Landgang paa Sjælland og hans March mod København.

Derfor lod han Grev de Toot med 400 Heste rykke hastigt frem lige til denne store By for at blokere den og for at forhindre, at de danske Tropper, som var spredt rundt om paa Øen, kunde samle sig eller naa ind til København . . . Overalt hvor Grev de Toot rykkede frem foretog han ingen fjendtlige Handlinger, tværtimod sagde han, at han kom for at hjælpe Danmark mod Adelen. Hvis Kongen havde været enevældig Hersker, som det var at ønske, havde Greven ikke kunnet bruge dette Paaskud. Imidlertid udførte han sine Ordre med stort Held og gjorde det saa godt, at han tvang alle de Ryttere, han havde taget, til at gøre Tjeneste i den svenske Hær. Han bloke-rede saaledes København til Lands, medens tolv svenske Krigsskibe, som ankom dertil paa samme Tid, afskar den fra enhver Forbindelse til Vands.

[oktober 1658]

Den 29. Oktober lettede Admiral Obdam Anker Kl. 3 om Morgen og sejlede med hele sin Flaade i Slagorden midt ned gennem Sundet med en Vind, der var gunstig, ja endda lidt for stærk. Da hans Avantgarde befandt sig lige ud for Kronborg og Helsingborg Slot, af hvilke det første ligger paa Sjælland, det andet i Skaane og begge ved Kysten, lod Kongen af Sverige, som var Herre over de to Fæstninger, fyre mod Hollands Flaade; han satte selv Ild til den første Kanon, som blev affyret fra Kronborg. Jeg stod ved Siden af ham, og jeg havde den Ære at holde ham i den ene Haand, mens han tændte med den anden. Han lod endelig alt Skytset paa de to Fæstninger fyre, og man lagde Mærke til, at Kuglerne, som gik af paa samme Tid fra de to Slotte, ikke naaede ud til de hollandske Skibe, som sejlede igennem midt i Sundet. Det viste sig da, at en fjendtlig Flaade kan passere dér uden at frygte Ilden fra de to Fæstninger, som man indtil da mente beherskede Gennemfarten.

Kongen og Dronningen af Sverige og Kongens Søster, Grev Magnus de la Gardie's Hustru, opholdt sig paa Kronborg Slot sammen med alle Hoffets Herrer og Damer, blandt hvilke var den ældste Prins af Gottorp, og var Tilskuere til Kampen. Den begyndte Kl. 7 om Morgen og sluttede først Kl. 3 Eftermiddag, men den blev meget haard. De to Flaader var paa Skudhold, da man begyndte at fyre fra begge Sider. De var længe indviklet i Kamp, hvor enhver gjorde sin Pligt med stor Energi.

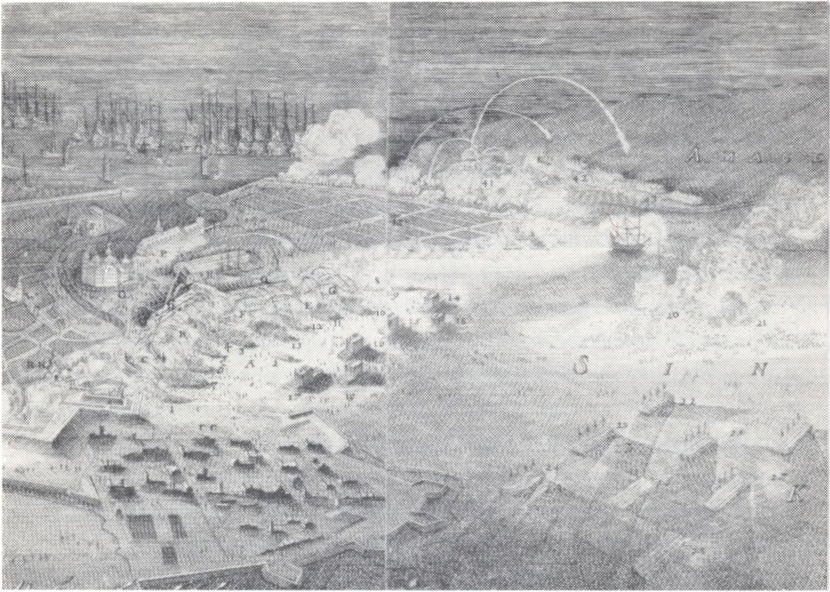
Der var paa begge Sider ikke mere end omkring 4000 Mand dræbte og tilfangetagne; men adskillige Skibe i de to Flaader brændte eller blev boret i Sænk. Det var lige ved, at Kongens Søster fik Kampen at føle, fordi en Kanonkugle gik helt ind i Værelset, hvor hun opholdt sig.

Skønt Hollands Flaade blev temmelig slemt medtaget i dette Slag, kom den ikke desto mindre til København med Undsætning, hvor den hidførte stor Glæde. Admiral Bjelke havde den Fornøjelse at slutte sig til den med de otte Skibe, han havde Kommandoen over, og lede den ind i Byen. Han havde ikke kunnet tage Del i Kampen, fordi Vinden havde været ham imod.

. . . Det Skib, som Admiral Wrangel var ombord paa, blev saa ilde tilredt, at det ikke mere kunde foretage nogen Manøvre, da Kanon-skud havde revet dets Ror af. Dette fik Kongen af Sverige til at tro, at han var død; men om han end ikke var det, saa var han ved at

græmme sig til Døde over sit Nederlag, thi han havde haft til Hensigt at skifte Skib for at hage sig fast i Admiral Obdam og kæmpe med ham, dog uden at det kunde lykkes ham, fordi Vinden var saa ualmindelig haard. Men Kongen af Sverige kom ombord til ham efter Slaget. Admiral Wrangel fortalte ham fuld af Sorg om sit Ulykkestilfælde, og hans Herre Kongen, som slet ikke lagde ham hans Uheld til Last, trøstede ham over den ærgerlige Ulykke og sagde til ham, at han slet ikke skulde bruge Tiden til unyttige Selvbekrejdelse, men snarere tænke paa at forhindre Skaden i at blive større; og jeg var Vidne til alle de Ordre, som han i den Anledning gav.

Admiral Obdams Skib blev ikke trakteret bedre end Admiral Wrangels. Det blev i den Grad gennemhullet af Kanonskud, at der stod fire Fod Vand i det, og hvis det skulde have sejlet længere, vilde det være gaaet til Bunds. Viceadmiral Witte de With blev taget til Fange, efter at næsten hele hans Besætning var dræbt, han selv dødelig saaret og hans Skib lige ved at synke. Han overgav sit Pengeskrin og alt, hvad han ejede, til sin Besejrer Admiral Bjelkenstjerna. Da den tapre Hollænder mærkede, at han blev svagere, bad han om et Glas Brændevin, men dette Lægemiddel, som han paa en Maade tog for at holde Modet oppe, fremskyndede kun hans Henfart, thi han døde faa Øjeblikke efter, og man naaede kun lige at lægge ham i en Baad bemanded med ti-tolv Mand, som var hvad der var tilbage af hele hans Mandskab, før hans Skib gik til Bunds en Mil paa den anden Side Kronborg.

Stormen på København. Til venstre Vesterport, Københavns slot, Børsen, Christian IV's orlogshavn og Tøjhuset. I baggrunden Christianshavn. Stik fra o. 1690 fra Pufendorf: De rebus a Carola Gustavo gestis.

STORMEN PÅ KØBENHAVN

Vi er i København i august 1658, da budskabet nåede frem om, at svenskerne havde gjort landgang i Korsør og nu med 7000 mand rykkede mod byen. Bag de forsømte fæstningsværker stod næppe 3000 mand regulære tropper. Ikke underligt at rædslen bredte sig blandt borgerne. Men *Frederik III's* ord, da man opfordrede ham til at flygte: Jeg vil dø i min rede! blev som et symbol på en helt anden ånd, end man havde kendt et halvt år før. Borgerne fik løfte om store friheder, og for konge og frihedsbrev gik høje og lave i samdrægtighed og begejstring til volds. Da *Karl Gustav* den 11. aug. så røgskyerne vælte op fra de brændende forstæder, forstod han, at hans overrumplende angreb ikke havde ført til et dansk sammenbrud, sådan som han havde håbet. Han opgav at storme og valgte belejringen. Det tunge belejringsskyts, han savnede, fik han snart, da Kronborg 6. sept. unødigt overgav sig til ham; og sultens spøgelse begyndte at true den belejrede

by. Af afgørende betydning blev derfor hollændernes undsætning (se s. 40). Samtidig besatte en kejslerlig-brandenborgsk-polsk hjælpehær Jylland, og på de sydlige øer, særlig Langeland, kæmpede befolkningen denne gang stædigt mod svenskerne. Bornholm gjorde sig i december fri af svenskerne.

Ved juletid blev det tydeligt, at Karl Gustav trods alt forberedte en storm på København. Hans chancer var små: han var underlegen i troppeantal, og hans angrebsplan var velkendt på dansk side. Stormen natten mellem 10. og 11. februar 1659 endte da også i en frygtelig massakre på de svenske soldater. Hovedangrebet fandt sted omkring den nuværende Stornbro, kun fire mand nåede op på voldens brystværn og blev straks nedsablede. Da det lysnede dækkedes den frosne jord af op imod et par tusinde faldne svenskere, mens kun en halv snes mand var faldet på forsvarernes side.

Belejringen og stormen skildres her af *Anders Hiøring*, præst ved Vartov, som dengang lå uden for Københavns Østerport.

ANDERS HIØRING:

Den 8. August, som var en Søndag, fik vi først Tidende, at Svensken gik i Land paa Sjælland.

Den 11. Aug., som var en Onsdag, blev stukken Ild paa alle Huse uden for Portene undtagen paa Vartov og Klovmands Have, og led vi fattige Folk, som der udi boede, umaadelig stor Skade, ej alene paa Hus og Bygning, men paa Klæder og Boskab, som vi fik nok reddet fra Ilden, men blev os frarøvet mestendels.

Saa kunde her heller ikke andet, over saadan hastigt uformodet Indfald, end være stor Skræk iblandt alle, som var udi København. En Del deraf, at de vidste, at Svensken var baade en klog og mægtig bevæbnet Fjende, og vi var blottede, ikke vant til Kanon og Skud, ikke heller vant til Nætter og Dage tillige at staa udi Post imod Fjenden. En Del deraf, at det var paa den Tid, at Fetalje, Foder og Brændeved var helt udtæret . . . Nu stod Kornet paa Marken for vore Øjne, hvoraf vi ventede god Nødtørft til Øl og Brød. Det skar Svensken os af, eftersom han vilde, vi skulde helt svelte til døde. Men *Gud* vilde det ikke saa. Og paa det at vi fra Danzig eller andre Stæder intet skulde faa, lagde han sin stærke svenske Skibsflaade her uden for Byen

paa Strømmen at hindre os al Tilførsel. Her var paa den ene Side af Byen nogle nyligen begyndt og uforfærdigede Volde og Grave, mangesteds tørre og mestendels var der ikke Vand udi dem over en Mands Knæ, mangesteds ingen Brystværn, og hvor der var Brystværn, var det ikke saa højt, at det kunde værges for Benene, ingen Batterier, ikke en Stormpæl og ej heller Palisader, saa dersom *Gud* ikke synderlig havde holdt Svensken tilbage og hindret ham i hans Løb, Forsæt og Fart, maatte han ved den ene Side af Byen have redet med alt sit Rytteri over Volde og Grave, og paa den anden Side med Soldater og Fodfolk lettelig have bestormet og opstiget den første Nat eller Dag de ankom, og ikke var det troligt, at nogen skulde have knystet imod ham, hvis han saaledes havde faret fort i en Hast og ikke for længe raadført og bespurgt sig . . .

Den 14. Aug. begyndte hver Mand, saavel Rigens Raad som alle Hoftjenere, saa og alle Gejstlige og Verdslige, at hjælpe til at arbejde paa Volden, Raveliner og Batterier først for Alvor.

Da vi nu saa Fjenden for vores Øjne i saadan Postur, og vi kendte hans store Magt, vi vidste og vel, at han var klog, som var prøvet i næsten alle Krigsstykker, saa skulde vel al Fornuft have vist os hen til Mistrøstelse, at staa som bestyrkede og vente paa, hvad Fjenden vilde gøre, og hvorledes han det med os vilde have . . . Da sender *Gud* ret en eeneste Aand ud over Vor Konge, over Raadet, over Høvdinge og Herrer, Gejstlige og Verdslige, Borgere og Gemene, Studenter og Haandværkssvende, ja endog de fattige Folk, som uden for Portene havde mistet al deres Formue, glædede sig ved, at de kunde holde Fjenden ude. . . Ja, endog Generalspersonerne, som da var her udi Byen, tog selv i med Haanden, arbejdede selv og hjalp til, saa at inden 14 Dage havde de saadan forbygget og beskanset sig, at de turde trodse Fjenden. Saa at endog Fjenden selv maatte undre sig over, hvorledes vi paa saa faa Dage fik saadant et Arbejde gjort. Og vi endnu mere selv, naar vi agter paa, hvor hurtigt og gesvindt det gik for sig . . . og det alt med saadan Enighed, at man ikke fra nogen hørte nogen Uvillighed eller Muthed, ja der blev end ikke derover skiftet noget tvært eller modvilligt Ord . . . Hvo der eftertænker, hvilken Frimodighed vores faa og tilforn ringeagtede Soldater, ja ogsaa Borgerne, Studenterne og Haandværkssvendene havde til at gøre Udfald mod Svensken, og agtede paa hvor gerne Borgerne selv vilde være gaaet fra Volden for at sekundere vores Udfald, havde ikke Majestæ-

ten selv og Generalen det forment, ja endda hvor frimodigt Kvindekønnet tilraadede og vilde, at deres Mænd skulde angribe Fjenden, maatte med største Forundring bekende *Guds* egen Gerning ved en enig Aand udi de Belejredes Hjerter.

Den 15. Aug. som var en Søndag, blev aflagt Orgel-værks Klang, saa og at Klokkerne maatte hverken ringe eller slaa, saa længe Svensken laa her inden Byen . . .

Den 21. Aug. begyndte Svensken at skyde med gloende Kugler og andre Kugler mest paa 12 og 24 Pund, dog nogle mindre.

Dette saa jeg med mine Øjne, at en Kugle kom ind i Vartov i en Seng, som en syg Kvinde laa udi, og tørnede paa Muren ved Siden af Kvinden og sprang tilbage paa Kvindens Side og blev liggende hos hendes Side, hun vidste det ikke, og gjorde hende ikke ringeste Skade. Vi tog den op, og den vejede 24 Pund. Desforuden faldt en Kugle i en Kvindes Skød, da vi holdt Bøn, og gjorde ingen Skade. . . Fjenden tænkte med saadan uafsladelig Ildsprudens at indjage Borgerne Frygt, men *Gud* gav dem derved saadan Frimodighed, at endog Kvinder og Børn ikkun lo ad de gloende Kugler, naar de kom, og endda spottede Svensken tilmed. Det var jo en Ting, som var imod al Fornuft. Thi fornemmelig plejer Kvinder og Børn at forskrækkes over Ildskyden, men her blev de dristige og med Latter ansaa det. Og omend hos nogle foraarsagedes Sorg, saa fik de dog mest Hjerter og Mod.

Den 28. Aug. var Svensken ret paa det højeste, som om han endelig vilde have Byen i Brand med sine Granater og gloende Kugler. Da kom der en gloende Kugle ind i Vor Frue Kirke. Og som Svensken var paa det heftigste, ret som han endelig vilde styre sin Lyst paa Ild og Brand, faldt der saadan hastig overflødig uformodentlig Skylregn, at han midt i Værket maatte afstaa fra alt sit Værk og skjule sig for Regn. Hvilket jeg hørte Svensken ofte talte om og med Forundring tit repeterede.

Den 12. Sept. løsnede Svensken alle sine Stykker [kanoner] af sine Skibe her uden for København til Triumf over, at han havde faaet Kronborg, og det var en Søndag imellem 8 og 9, som Prædikens Tid skulde være. Da fik vi først at vide, det vi tilforn ikke troede, at Svensken havde faaet Kronborg.

Den 13. Sept. kom grove Stykker fra Kronborg, som blev lagt i Vartovs Vold . . .

Den 21. Oct. skete det underligt, som et Mirakel, at da Fjenden ligesom havde spændt alle for med Ildskyden, Granater og gloende Kugler, kom en hastig Nordenvind, der vendte al Røg i hans Øjne og forstyrrede hans Ild.

Den 28. Oct. kom to Baade fra Helsingørs Lappegrund og bragte Kundskab om, at Obdam med den hollandske Flaade var kommen og straks vilde gaa løs paa Svensken, som da laa i Sundet.

Den 29. Oct. gik Obdam løs, og der skete en meget blodig Træfning . . .

Den 31. Oct. lavedes Kompagniets Huse, Bryggernes, Skomagernes, Skrædernes Laugshuse og andre Logementer til de mange kvæstede, som kom fra Hollænderskibene. Dertil giver Godtfolk i Byen Sengedyner, somme Lagener, somme hele Senge med tilhørende. Og skaffes dem tilbørlig Røgt ved Spisemester, Køkkensker og Kvinder, som skulde røgte dem, saa og Badskærere, som skulde læge og tilse dem.

Derpaa om Aftenen slaar Klokken først, efter at den ikke havde slaget i 10 Uger og 6 Dage, saa længe Belejringen varede . . .

Den 1. Nov. Alle Helgens Dag, leges paa Orgel-Værk i Kirken, hvorpaa ikke var leget siden den Søndag den 8. August.

Den 12. Nov. kom to Kompagnier Soldater fra Lolland. Da blev Studenterne fri for deres Voldvagt, dog skulde de være beredt, naar de paaæskedes og det var fornødent.

Den 18. Nov. gik vi ud for at se to store Kuler straks uden for Porten, hvor et Udfald skete, hvilket med døde svenske Kroppe var ganske opfyldt, saa at Hovedpander, Ben og Hænder var helt bare uden Jord: et ynkeligt Syn.

Den 2. Dec. begyndte Svensken at gaa paa Lureri, fordi Vinteren begyndte haardt, og besøgte Kalvebod saa sagte. Efterhaanden lod han kaste Faskiner og Halmknipper paa Isen, som skulde fryse i Isen og binde fast.

Den 5. Dec. begyndte Svensken om Natten at spøge her uden for Byen og se sig for, hvor de belejligst kunde angribe Byen, saasom de nu havde betænkt sig paa en Generalstorm.

Den 21. Dec. kom Folk og Skibe fra Bornholm og giver sig under Kongen; da havde de paa hele Landet slaget alle Svenske ihjel, som var derpaa. Og de begærede en Kommandant og Undsætning af Kongen.

Den 24. Dec. var en bedrøvelig Juleaften; Svensken gjorde stor Alarm, saa at alle Mand gik til Volds og dér aad deres Julenadver.

Den 25. Dec. Juledag, fik vi visse Tidender, at Svensken vilde storme, hvilket vi dog havde hørt tilforn.

Den 1. Jan. skydes rundt om paa Volden alle Stykker af tre Gange, og der imellem gives af Borgere og Soldater tre Gange Salve og blæses Nytaar ind. Under Højmesse sker Alarm. O, hvor fór Folket af Kirkerne paa hverandre, nogle ud ad Vinduerne, nogle blev nedtraadt, saa hver tyktes, de ikke hurtigt nok kunde komme i Gevær paa Volden, saa det varede næppe et halvt Kvarter, førend Voldene var helt fulde, saa at Majestæten selv, som saa det, ikke kunde forundre sig nok derover. Siden ved Aftensang kom Majestæten selv i Nikolaj Kirke. Da prædikede Sognepræsten Højmesseprædiken; thi som han ved Højmesse var nyligen kommet paa Prædikestolen, kom Alarm, saa at han næppe kunde faa Tid til at tale to Ord, før der var ikke et Barn i Kirken uden Præsten. Dog var der ingen Fare.

Den 2. Jan. var General Fuchs overdraget Kommandoen paa Christianshavn; han var en meget flittig Mand, han gik selv med og viste dem at ise og sætte Palisader. Og naar han saa en Konstabel, der ikke skød som han vilde, gik han selv til Stykket, sigtede og fyrede saa det havde Art. Det har jeg selv set.

Den 6. Jan. Den Nat gjorde Svensken som for Alvor blind Alarm, baade ved Vartov og Vesterport. Da blev først klemtet med Stormklokken, og Trommen gik med. Herfra og saa fort an er ikkun idel Spøgeri af Svensken, om Dagen at beskue og beklukke Voldene paa Amager og Vesterport og om Natten med Alarm.

Den 1., 2., 3., 4. Februar spøger alt Svensken hver anden Dag paa Amager for at se sig om, og hver anden Nat gør han Alarm; alt synes til den Ende, at han vil gøre vores Folk sikre, ligesom det ikke skulde være hans Alvor at storme, og saa gøre vores Folk kede af at staa saadan op hine kolde Nætter, hver Gang Trommen gik og Stormklokken klemtede.

Den 11. Febr. om Natten fra Et til Fem gik Stormen an for København. Al Verden sig undre over Guds Domme. Vores Reserver hørte Skyden uafsladelig paa begge Sider, ja hørte saadan Skraalen, Klagen og Hysten af de, der blev skudt og brændt af Kugler og Haandgranater, ja Fjendens Kampraab lyde: Fald an! Dog gaar de ret sjungende og glade til Volden.

Straks om Dagen kom der Brev fra Svensken, om de maatte hente deres Døde her fra Volden, og de dertil maatte faa af vores Kongelige

Majestæt sikkert Lejde. Det var noget andet end at hente Bytte af København og skærtse med Københavns Stadsmøer.

O, underligt, idel Guds Værk og Finger: Vores Folk kunde intet se for sig, hvor de ramte, fordi det var idel Mørke, og efterdi der var megen Sne havde de Svenske klædt sig i hvide Skjorter over deres Klæder, men vores skød kun saadan hen og ramte dog saa overflødigt, at de, som var nær derfor, ikke skulde sige andet, end at vi ramte. Der var endda meget at kende Guds Gerning af i dette Værk. Da Fjenden allergrueligst i denne Storm og Anløb spillede med Skyden og sprudede med Ild, var vores Folk allerlystigst og frimodigst, med høj Røst og med frydefuld Stemme raabte de Svensken an, ja som af en Aand forbandede ham, da han flyede, fordi han ikke biede til det blev lys Dag, og de kunde se paa ham. Og intet andet end Guds Gerning, *Gud* indlagde sig Ære for den arme betrængte By og Stad. Da vi gik ud om Morgenen, ikke af Overmod eller Hunger, men for med Forundring at se, hvad *Gud* havde gjort, saa vi, det vi ikke vidste var sket om Natten, førend vi saa det om Dagen med vores Øjne, hvor tykke de laa i Vandet og paa Isen, saa mirakelvis skudt og dræbte at de laa med deres Kroppe som opbrændte, Klæder og Skjorter paa deres bare Legemer brændte, Armene, Benene fraskudte, Hjernerne udskudte, og spredt om paa Isen, Hovederne underlig afskudt og adskilte, saa at vi ikke nok kunde forundre os over, hvorledes saadant kunde vederfares dem ligesom ved Skud i Blinde udi et meget svart Mørke.

O *Gud*, det var din Kraft, din Magt, din Aand, dig alene bør Ære, som for os drev dette Svenskens Foretagende til saadan en Ende: Der lod du dem falde i deres Grav, de gravede til os.

Arvehyldningen 1660. Til højre Københavns slot, hvorfra den lange røde løber fører frem til tribunen for enden af Børsen. Til venstre Holmens kirke. Maleri af Wolfgang Heimbach 1666. Rosenborg.

ENEVÆLDEN

Statskassen var tom efter svenskekrigene og gælden uhyggelig stor. Et stændermøde blev sammenkaldt efteråret 1660 for at bevilge kronen nye skatter, men snart viste det sig, at adelen ikke var tilbids at opgive sin skattefrihed. Atmosfæren blev hurtigt yderst spændt. I en dagbog berettes, hvordan rigsråd *Otto Krag* under et møde med de andre stænder spørger: »hvad de indbildte sig, om der ikke burde være forskel på en herremand og en bonde?« Borgmester Christopher Hansen svarede: »Vi er ikke Eders drenge, at I har behov at snurre os sådan over!«

Da præsterne under ledelse af Sjællands biskop *Hans Svane* og borgerne under den københavnske borgmester *Hans Nansen* stod fast på ikke at ville svare skat, medmindre også adelen betalte, gav adelen til sidst efter. Men for sent.

Den 8. oktober afleverede gejstligheden og borgerne – i forståelse med kongen – et langt videregående forslag til rigsrådet: at Danmark skulle være et arverige. Da rigsrådet ved forhandlingerne den 10. oktober pure afviste forslaget gik de menige stænder sporenstregs op på

slottet og tilbød på egen hånd kongen arveretten. Adelen fik sat kniven på struben, da byen blev erklæret i belejringstilstand, og *den 13. oktober* måtte rigsrådet endelig give sig. Med arvekongedømmet bortfaldt håndfæstningen, og begivenhederne kom til at betyde indførelsen af den fuldstændige enevælde i Danmark.

De skelsættende hændelser skildres her efter to stændermænds dagbøger. Forfatteren til den første er ukendt, den anden er ført af en præst *Hans Rhuman* fra Århus.

Onsdag 10. Oktober.

Der Stænderne fornam, at Rigens Raad intet vilde lade sig mærke, at de havde faaet noget Forslag om dette Arverige, da forsamledes de i Islandske Compagniet Klokken 9, herom videre at raadslaa. Fattede derfor den Resolution, at alle samtlige vilde forføje sig til Rigens Raad i Raadstuen, at forfare deres Betænkende herom. Hvor-paa Stænderne ginge i en meget lang Rad, en Gejstlig og en Verdslig sammen, fra Islandske Compagni til Raadstuen, hvis Indgang i Raadstuen Hans Majestæt med Dronningen besaa ud af Vinduet. Som de kom ind i Raadstuen var ingen tilstede uden Gunde Rosenkrands, Sivert Urne og Erik Krag . . . men Gunde Rosenkrands sagde, at til 4 Slet skulde alle Rigens Raad findes samlede i Raadstuen, saa kunde de komme igen. Saa tog de Afsked og ginge derfra til det Islandske Compagni og derfra hjem til sit.

Klokken 3 forsamledes de i det Islandske Compagni. Klokken 4 kom Bud, at Raadet var samlet, med Begæring, nogle faa af de Deputerede vilde komme op til dem. Men de svarede sig alle at have underskrevet, og derfor vilde de alle følges ad. Derpaa fulgte de straks, en Gejstlig og en Verdslig, igennem en meget stor Forsamling paa Slotspladsen ind i Raadstuen. Som nogle faa var indkomne, blev befaleet af Otto Krag 2 eller 3 Gange, at Døren skulde lukkes. Men Stænderne indtrængte sig paa hverandre, at Døren ikke kunde lukkes, tilmed beføl Gunde Rosenkrands, de skulde lade Døren staa aaben.

Otto Krag paa ganske Raadets Vegne læste op af Papir efterskrevne Poster:

[Dagbogen nævner syv i alt, hvori forslaget om arvekongedømmet fuldstændig forkastes, bl. a. med henvisning til, at stændermødet

ikke er beslutningsdygtigt, fordi de fleste rigsraader, ogsaa rigshofmesteren, er syge, og mange gejstlige og verdslige stændermænd rejst hjem].

. . . Belangende, sagde Doctor Svane, at nogle faa og ikke alle Stænders Deputerede skulde herudi have consenteret [bifaldet], da kan I gode Herrer herom nu forfare deres Mening. Adspurgte saa Doctor Hans i det samme Stænderne, om det ikke var alles deres Mening? Da raabte de alle i hverandres Munde med høj Lyd: Det er vor Mening, ja det er alles vores Mening! Da gav det samtlige høje Anraab Rigens Raad en stor Forundring. Doctor Hans spurgte, om her var ingen anden Resolution hos dem at formode? Da svarede Rigens Raad: Nej! Hvorpaa Doctor Hans svarede, de gode Herrer da ikke vilde fortænke dem, at de gik samtlige op til Hans Majestæt at berette ham selv alting.

Otto Krag svarede: De kunde gøre, hvad dem selv tyktes!

Derpaa udginge de ordentlig, en Gejstlig og en Verdslig, af Raadstuen op paa Drabantsalen, hvor de fornam, at Hans Majestæt ikke var oppe; fortøvede derfor til Hans Majestæts Ankomst noget derefter igennem Løngangen, og gik han med sit bare Hoved forbi Stænderne ind i sit Gemak.

Da gik Hannibal Sehested, som stod hos Bispen Svane, først ind, derefter Doctor Johan Badscher, at tale med Kongen selv, at alle Stændernes Deputerede, Gejstlige og Verdslige, var derude og vilde gerne tale med Hans Majestæt. Og gik Hans Majestæt straks ud i den grønne Sal, hvor Stænderne da kom ind alle og enhver. Og som Kongen kom til dem, begyndte Doctor Hans Svane Talen, takkende Hans Majestæt, næst Gud, at de med deres Hustruer og Børn ikke var kommet under fremmed Herskab, at de havde Fred og hver Dag haabede til bedre Tilstand, hvorfor samtlige Stænder ønskede saa gerne at findes Hans Majestæt taknemmelige i alle Maader, de kunde; til hvilken Ende de havde skriftligt forfattet noget. Og dermed leverede Hans Majestæt et Instrument in originali, som var det selvsamme, de havde overleveret Rigens Raad og derom med dem confereret . . .

Omsider sagde Kongen til dem: Jeg vil læse det igennem, I har leveret mig, saa skulde I faa Besked i Morgen.

Og efter derpaa aflagte Reverens gik hver hjem til sit.

I denne Aften blev Vagten paa Voldene og i Gaderne sat dobbelt, Portene blev og tillukte den næste Dag, fordi Adelstanden lavede sig til at rejse af Byen til at spille dette lovlige Værk. Og at ingen til Lands ellers Vands bortrejse skulde, blev alt Fartøj lagt ud fra Landet paa Strømmene, og Bommene tillukte, saa ingen kunde bortrejse enten til Lands eller Vands. – Der var og Ordre udgaaet i hvert Kvarter, at de skulde være armerede i Beredskab, naar de hørte Stormklokken.

Torsdag 11. Oktober.

Adelstanden lod sig forlyde, som Ordet gik, det maatte gælde deres Liv eller ikke, vilde de ikke samtykke i den Arveregering.

HANS RHUMAN:

Løverdagen, som var den 13. *Oktober*, Klokken otte var vi alle forsamlede paa Islandske Compagni, og derfra udi Orden een Gejstlig og Verdslig gik op paa Slottet og forblev paa Drabantsalen. Omsider kommer da Rigens Raad og mange af Ridderskabet og Adelskabet op til Hans Majestæt. Og kom da Hr. Henrik Bjelke Rigens Raad ud til os, at vi vilde komme ind udi den grønne Sal. Da vi kom derind, tren Hr. Niels Trolle frem udi Hans Majestæts Nærværelse og sagde til os, at menige Rigens Raad samt Adelstanden havde samtykket i at Hans Majestæt og det Kongelige Hus paa Sværd-Siden og Kvinde-Siden skulde være og blive Arving til Danmarks Rige.

Derpaa svarede Bispen Svane og takkede Gud for saadan Enighed, ønskende Hans Majestæt og det ganske Kongelige Hus paa alle Stændernes Vegne til Lykke, at det maatte være begyndt og sket, Hans Kongl. Majestæt som vores Arve-Herre og Konge, Hendes Kongel. Majestæt Dronningen som alles vores Moder, Hans Kongl. Højhed Prinsen som vores Arve-Herre, de andre Kongelige Børn, paa Sværd-Siden og Kvinde-Siden, som vores unge Arve-Herskab, til Lykke og Glæde, og menige Rigens Undersaatter til Trøst, Gavn og Gode, og sluttede omsider saaledes: Og hvo det af Hjertet ønsker, sige med mig Amen. Da raabte de alle Amen!

D. Svane gjorde og sin Tale til Rigens Raad og Adelskabet, som da var tilstede, at de ikke skulde tvivle paa, at vi jo skulde bevise dem, som den højeste Stand i Riget, al Ære, Respekt og Kærlighed. Dertil svarede Rigens Raad, vi havde os det samme til dem at formode. Og dermed skiltes vi ad.

Tirsdag (16. October) ved 9. Slet gik vi op paa Slottet, hvor Haandfæstningen af alle Stænder blev kasseret og underskrevet, at den skulde være magtesløs.

Torsdagen, som var den 18. *October*, skete da Homagium [arvehyldningen], og det saaledes.

Klokken otte forsamledes de Deputerede af Gejstlige og Verdslige udi Nikolai Kirke . . .

Circa Klokken tolv kom to fra Cancelliet til os, som sagde, det var nu Tid at komme paa Slottet, og gik de for at gelejde os. To kom ogsaa til Borgerskabet og gelejdede dem op.

Der vi nu kom paa Slottet, blev vi opført paa Riddersalen, hvor de Gejstlige stod paa den ene og Verdslige paa den anden Side lige ned ad.

Imellem 12 og 1 angik Akten. Først gik Hærpaukere og Trompetere, dernæst fulgte Herolderne, derpaa fulgte Adelskabet og Ridderskabet, saa mange som var her tilstede. Derpaa fulgte Hr. Iver Krabbe med Blodfanen, Hr. Henrik Rantzau, som bar Æblet, Hr. Niels Trolle, som bar Sværdet, Hr. Oluf Parsberg, som bar Scepteret, Hr. Christoffer Urne, som bar Kronen.

Derefter kom Hans Majestæt under en rød Fløjls-himmel, som fire Herremænd bar. Næst efter Kongen gik Dronningen, og Prinsen havde hende ved Haanden. Derpaa fulgte den unge Prinsesse, og havde Hertug Jørgen, hendes Broder, hende ved Haanden. Derpaa fulgte de 3 unge Frøkener, og ledte Gunde Rosenkrands den ene, Hr. Axel Urup den anden, og Peder Reedtz den tredje. Derpaa fulgte de andre Rigens Raad. Efter dem kom alle Dronningens Jomfruer. Derefter følger alle Gejstlige 2 og 2, og efter os kom alle Byernes Deputerede 2 og 2.

Der Kongen nu kom op paa Theatro [tribunen], satte han og Dronningen sig først, siden Prinsen og den unge Hertug Jørgen sig paa den højre Side paa Theatro, og Frøkenerne tvært over paa den venstre Side. Derpaa gik Rigens Raad hen og nedlagde Regalierne paa et Bord, som stod hos Kongen. Under dette bar de Rigens Hofmester op paa en Stol. Saa tren de da frem, enhver efter sin Session, og faldt paa Knæ og læste Peder Reedtz Eden. Og der de den havde med oprakte Fingre aflagt, stod de op og gik hver for sig hen og kyssede Kongens og Dronningens Haand, men for Prinsen og de andre kongelige Børn gjorde de Reverens. Og gav enhver af de Gejstlige og Verdslige Deputerede Kongen og Dronningen Haand og gjorde deres Reve-

rens for Prinsen og de kongelige Børn. Amagerbønderne var ogsaa oppe og gjorde Ed, men gav ikke Haand uden een.

Der dette var nu gjort, som var imellem tre og fire, blev Kongen med lige Proces ført tilbage paa Slottet. Og blev alle Stykkerne paa Flaaden og Volden løsnede. Og blev Gejstlige og Verdslige ombedet, at de vilde forblive paa Drøbantsalen paa Slottet til Taffelet angik. Klokken seks blæste de nu til Bords 3 Gange, og gik saa Rigens Raad, Ridderskabet og Adelskabet op paa den store Sal, og fulgte Gejstlige og Verdslige udi Orden efter, og kom Hans Majestæt og Dronningen, Prinsen og de andre kongelige Børn ind ad en Bagdør, og blev de alle sat til Bords og herlig trakteret.

Der var samme Dag et smukt Vejr, og var en stor Hob Folk forsamlede. Skete dog ingen Ulykke eller Skade, uden hvad nogen fik, som var for gerrige efter Klædet paa Theatro, som blev givet Pris over.

Denne Dag, der Eden nu var gjort, blev Porten oplukket.

Gråbrødretorv i København med Corfitz Ulfeldts skamstøtte. I baggrunden Frue kirkes spir. Stik fra 1740'erne i »Hafnia hodierna«.

TIL EVIG SPOT, SKAM OG SKÆNDELSE

Indtil 1651 rigshovmester, den mægtigste mand næst kongen, og indgiftet i kongehuset – i 1658 landsforræder, en ledende kraft i Karl Gustavs berømte angreb på Danmark over isen, og bag forhandlingsbordet på svensk side, da danskerne må undertegne historiens hårdeste fred i Roskilde februar 1658 – det er i korthed første akt af *Corfitz Ulfeldts* dramatiske livsskæbne.

Så følger bruddet med svenskerne, flugten til København i 1660, det hårde fangenskab på Hammershus og den fuldstændige underkastelse over for kongen.

Men allerede i 1662 benytter Ulfeldt en udenlandsrejse til at udklække oprørsplaner mod sin dødsfjende *Frederik III* – så fantastiske, at de kan gælde som et af beviserne på, at han i virkeligheden var sindssyg. Højesteret dømte ham 1663 fra ære, liv og gods, men ham selv fik man ikke fat på; han døde i Tyskland året efter, og man måtte nøjes med at udføre dødsdommen *in effigie* (d. v. s. på et billede), rive hans gård på Gråbrødretorv ned og stille en skamstøtte op

med indskriften: Til evig spot, skam og skændsel (nu i Nationalmuseets gård). – Hævnen kom i stedet til at ramme hans hustru, Christian IV's yndlingsdatter *Leonora Christina*. I 1663 blev hun af den engelske konge *Karl II*, som hun havde søgt hjælp hos, udleveret til danskerne og som medskyldig i landsforræderi holdt indespærret i Blåtårn på Københavns slot i 22 år – indtil hendes hadske rivalinde dronning *Sofie Amalie* var død.

Sceneriet ved »henrettelsen« i 1663 – med et par indledende notater – skildres her efter Københavns kommandantskabs protokol.

Til vagtkommandørens beskrivelse af det makabre skuespil føjes et uddrag af *Leonora Christinas* berømte »*Jammersminde*«, der viser os, hvordan begivenheden blev opfattet inde bag Blåtårns jerngitter.

24. Juli.

Samme Dag er en Dom af herværende Højesteret mod *Corfitz Ulfeldt* bleven publiceret, og denne kendt at være skyldig i Majestætsforbrydelse, hvorfor han, ligesom det for halvandet Aar siden skete med *Kay Lykke*, ifald man ikke kan paagribe ham, skal henrettes in effigie . . .

8. August.

Samme Dag er Greve *Corfitz Ulfeldts* Gemalinde bleven bragt hertil med en engelsk Fregat og indsat i Blaa Taarn.

13. November.

Samme Dag blev den her den 24. Juli indeværende Aar publicerede Dom over *Corfitz d'Ulfeldt* exekveret paa hans Billede paa følgende Maade, da man endnu for Tiden ikke har kunnet bemærte sig hans Person.

Nemlig for det første blev hans grevelige Vaabenskjold af Bøddelen slaaet i Stykker og gennem Vinduet kastet ud fra det kongelige Slot ned i Graven. Derefter slæbte Rakkeren hans Billede, som efter de almindelige Udtalelser lignede ham i et og alt, sort paaklædt efter den Art og Maade, som nævnte *Corfitz*, medens han boede i disse Lande, havde klædt sig, og som var lavet af Gibs og Træværk, i knælende Stilling og med Hænderne samlet, som om han bad til Gud, paa en Sluffe, der var forspændt med een Hest, ud af det Blaa Taarn hen paa Pladsen foran det Kongelige Slot, hvor Exekutionen skulde ske.

Paa denne Plads stod 700 Mand Fodfolk, udkommanderede af Garderegimentet og Rüses Regiment, hvilke dannede Kredsen. Bagved disse holdt omtrent 120 Heste ligelig udkommanderede af det her i Staden logerende Rytteri. Alle Fæstningens Porte blev saalænge holdt lukkede, saa at ingen hverken kunde komme ind eller ud.

Saasnart nu denne saaledes gengivne Corfitz Ulefeldt var bleven bragt hen paa Retterstedet, lavede Bøddelen sig til, bandt ham for Øjnene med et Lommetørklæde ligesom ved en levende stakkels Synder, huggede først den højre Haand af ham, med hvilken han saa ofte havde gjort sig til Meeneder over for sin naadige Konge og Landsherre. Derpaa smøgede han hans Halstørklæde og Frakke ned og huggede med Sværdet hans Hoved ned for Fødderne.

Da dette var sket, blev Legemet kastet hen paa en af Bræder dertil lavet Bænk, klædt ganske nøgen af, skaaret op, Hjertet og Indvoldene taget ud deraf, kastet ned paa Jorden og flænset i Stykker, hvad der fik mange af de omkringstaaende Tilskuere til at holde sig for Næserne, nemlig paa Grund af den utaalelige Stank, da det allerede nogle Dage havde siddet i Legemet, og selve Kroppen parteret i fire Dele, der skal sættes op paa fire Hjørner af herværende kongl. Residens, medens Hovedet skal anbringes paa et højt Sted.

Dermed afsluttedes det Hele, og den utallige Mængde Tilskuere spredte sig ogsaa lidt efter lidt, efterat det udkommanderede Mandskab baade af Infanteriet og Kavalleriet atter var afmarcheret.

18. November.

Samme Dag er Stykkerne af Corfitz Ulefeldts parterede Legeme bleven hængt op, nemlig Hovedet og den afhuggede Haand paa herværende Raadhus, de andre »Fjerdinger« derimod i de vigtigste Bastioner ved Øster-, Nørre- og Vester-Port samt paa Christianshavn, ved at sættes fast paa en Pæl.

LEONORA CHRISTINA:

Nogen Tid efter Cur-Prinsens Bortrejse blev der tænkt paa at henrette et Træ-Billede – Dronningen vilde, at det Træ-Billede skulde føres op udi det underste Kammers og stilles saaledes for Døren, at det kunde falde ind til mig, naar som min inderste Dør blev oplukt; men Kongen vilde det ingenlunde – og blev om Formiddagen mit underste

Kammers oplukt, fejlet, gjort rent og strøet Sand. Der til Middag blev oplukt, og Kvinden havde været i Trappen og talt med Kusken, kom hun ind, gik til Sengen til mig, stillede sig som bestyrtet og sagde med en Hast: »O Jesus, Frue! der kommer de med Eders Mand!« Den Tidning forskrækkede mig, hvilket hun let formærkede; thi idet hun sagde det, da rejste jeg mig i Sengen og rakte min højre Arm og Haand ud og mægtede ikke at tage den straks til mig igen.

Det haver maaske fortrudt hender i det samme; thi jeg blev saa siddendes og talte ikke et Ord, hvorfor hun sagde: »Min Hjerter Frue! Det er Eders Mands Afvisning [billede]«. Derpaa sagde jeg: »Gud straffe Eder!« Hun gav mig af en ond Mund, mente, jeg havde fortjent Straf og ikke hun, brugte mange unyttige Ord. Jeg tav ganske stille, thi jeg var da den svageste og vidste ikke, hvilket hvilket var.

Om Eftermiddagen hørte jeg en stor Murmelen af Folk paa den inderste Slotsplads; da blev Billedet ført paa en Skub-Karre over Gaden af Bøddelen og indsat i Taarnet neden under mit Fængsel.

Om Morgenen imod 9 Slet blev Billedet af Bøddelen jammerligen medhandlet, gav dog ingen Lyd fra sig. Til Middags-Maaltid fortalte Slotsfogden Kvinden, hvorledes Bøddelen havde hugget Hovedet af det Billede, havde parteret Kroppen udi 4 Dele, hvilke siden blev lagte paa 4 Hjul og sat paa Stejle, og Hovedet udhængt af Raadhuset.

Slotsfogden stod i det andet Kammers, raabte den Fortælling højt ud, paa det jeg skulde høre det, *repeterte* det trende Gange. Jeg laa og tænkte mig om, hvad jeg skulde gøre; jeg kunde ikke lade mig mærke med, at jeg ikke dert [meget] agtede det; thi da maaske der blev noget andet optænkt, som kunde bedrøve mig, og i en Hast kunde jeg ikke hitte paa andet end at sige til Kvinden med en Sørgmodighed: »O, hvilken Spot! Taler med Slotsfogden og beder hannem bede Kongen, at det, som er opsat, maatte tages ned igen og ikke blive siddende.«

Kvinden gik ud og talte sagte til Slotsfogden, men han svarte højt og sagde: »Ja wohl, herunter? Dar sollen mehr herauf, ja mehr, mehr herauf!« sagde saa et godt Tag [en tid lang] de samme Ord.

Jeg laa saa stille hen, talte intet, slog mig med mine egne Tanker. Snart trøstede jeg mig og haabede, at det, som var sket ved Billedet, var et Tegn, at de ikke kunde faa Manden; saa tog Frygten igen sit Sted. Spotten agtede jeg intet, thi der var altfor mange *Exempler* af store Herrer i Frankrig, hvis Billeder og *Contrafeier* af Bøddelen var forbrændt, som siden igen kom til stor Ære.

Griffenfeld på retterstedet. Stik fra o. 1745 i Tycho de Hofman: Danske Adelsmænd.

DA VERDEN BLEV MIG VRED

Det mest lysende navn i den ældre enevældes tid er *Griffenfeld* (Peder Schumacher). Fra at være Frederik III's kabinetssekretær, nåede han i løbet af kort tid efter tronskiftet i 1670, da *Christian V* kom på tronen, helt til tops – blev greve, elefantridder, storkansler – i realiteten Danmarks almægtige førsteminister. Men brat blev hans strålende karriere brudt af.

1675 begyndte Danmark krig mod Sverige for at genvinde Skåne. Det var imod Griffenfelds vilje. Frankrig var Sveriges forbundsfælle, og Griffenfeld indså at kun ved at drage Frankrig over på Danmarks side, kunne krigen bringe Danmark gevinst. Han fortsatte derfor efter krigsudbruddet det farlige spil at pleje forhandlinger med Frankrig; da dette afsløredes, slog hans fjender og misundere til og fik ham styrtet og anklaget for bestikkelighed, majestætsfornærmelse og landsforræderi.

Begivenhederne i foråret 1676 skildres her gennem indberetninger fra den engelske konsul i Helsingør *John Paull*, som var Englands fungerende gesandt i Danmark. I et brev 1676 fra en ukendt franskmand hedder det: »John Paull stod i et så nøje venskabsforhold til kansleren, at de levede som brødre, og han er inderlig bedrøvet over sin vens ulykke, og han tror, at kongen har tabt meget derved.«

JOHN PAULL:

11. Marts 1676.

I gaar bragte jeg Hr. Du Cros til Kanstleren, hvor vi talte Noget an-gaaende hans Ærinde. I dag havde jeg i Sinde at forestille ham for Hs. Majestæt for at overlevere vor Herres Brev, og jeg tvivlede ikke om at faae Svar endnu i Aften og sende ham bort dermed i Morgen, hvis ikke en ulykkelig Begivenhed eller Skjæbnesomvexling, hvad De vil kalde det, i Dag var ramt Kantsleren. Kl. 9 i Morges, da han kom til Hoffet, blev han arresteret efter Kongens Befaling, og snart efter ogsaa hans Svoger. Hvad Grunden er, er endnu ikke bekjendt, enhver taler efter sine Formodninger og personlige Følelser. De kan forestille Dem, at en saadan Overtaskelse har frembragt en ikke ringe Bevægelse mellem alle Slags Folk, man mener at flere af samme Parti ville blive behandlede paa lignende Maade.

Jeg kan ikke troe, at Kantsleren er skyldig i nogen smudsig Handling imod sin Herres Interesse; thi i alle de Sager og Forretninger, jeg havde med ham, fandt jeg ham bestandig aldeles trofast imod sin Herres Interesse. Naar jeg undertiden yttrede, at han ingen Omsorg bar for sin Helbred, svarede han, at om han end havde 1000 Liv, vilde han gjerne offere dem for sin Herres Tjeneste, og de vilde alle være en ringe Gjengjæld for den megen Ære og Naade, han havde modtaget af sin gode og naadige Herre. Endnu igaar Eftermiddags yttrede han sig omtrent saaledes. Jeg haaber derfor, at, naar Sagen bliver undersøgt, vil han kunne klare for sig. Det er kun Retfærdighed imod ham, naar jeg siger, at vi tabe en god Ven i ham. Jeg skylder ham stor Forbindtlighed for den Hurtighed, hvormed han afgjorde alle Sager, som jeg havde at forhandle med ham.

18. April 1676.

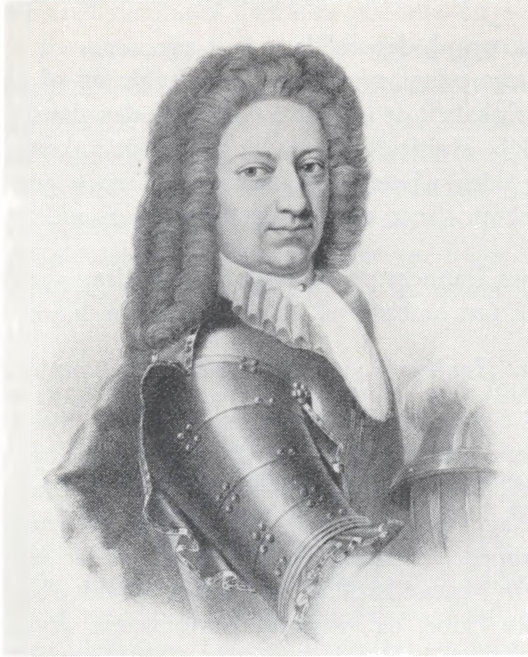
Jeg spurgte det fornemste Medlem af den Kommission, som er ned-sat over Kantsleren, hvorledes denne teede sig. Han svarede, at han

under sit Forsvar talte med ligesaa meget Mod som nogensinde i sin Velmagtstid, og var paa ingen Maade nedslagen. Jeg har erfaret, at man er ifærd med at indrette 8 nye Kamre i Citadellet, som efter den Beskrivelse, man gav mig af dem, ere saa stærke, at de Personer, som skulle beboe dem, maae være dømte til bestandig Fængsel. Jeg tænker, at Griffenfeld bliver den ene . . .

6. Juni 1676.

Imorges Klokken 6 blev Griffenfeld bragt fra sit Fængsel til Skaffottet, der var opreist i Citadellet, og hvorved Faa eller Ingen vare tilstæde uden de, der fungerede som Embedsmænd. Han var klædt i Sørge dragt, men viste en Frimodighed, der forbausede Tilskuerne. Præsten, der kom for at trøste ham, begyndte, som Skik er i dette Land ved slige Lejligheder, at holde en Tale til ham for at berede ham til Døden, men Griffenfeld afbrød ham og erklærede ham, at han allerede var beredt. Efterat han derpaa havde holdt en kort Tale, hvori han forsikkrede om sin Uskyldighed i de Forbrydelser, man havde lagt ham til Last, og tilgav sine Fjender, afklædte han sig selv og vilde ikke lade Bøddelen røre ved sig; hans Klædning var saaledes indrettet, at han ved at løsne et Baand blottede sin Hals og sine Skuldre. Han tog derefter Afsked med de Tilstædeværende, knælede og vilde ikke lade sig binde for Øjnene. Derpaa gjorde han en kort Bøn og gav Skarpretteren Tegn til at gjøre sin Pligt. Bøddelen tog hans Vaaben og sønderbrød det, hvilket kun syntes at gjøre ringe Indtryk paa ham. Skarpretteren hævede nu Sværdet, men Kongens Pardon blev i det Samme forkyndt saaledes, at Dødsstraffen forandredes til bestandigt Fængsel. Han syntes kun lidet glad ved at høre denne Pardon. Han reiste sig, takkede Kongen og bød dem sige Hans Majestæt, at han var rede til at lide Døden, hvilket Øieblik det skulde være, da han havde afgjort alle sine Sager i denne Verden. Jeg kan forsikre Dem, at selv hans Fjenders Had er forvandlet til Medlidenhed ved at høre hvad han har sagt og det Mod han har viist. Mange mene, at Ondskab mere end Brøde er Skyld i hans Ulykke. Andre troe, at han om kort Tid vil vende tilbage til sin forrige Anseelse. Men hvad dette angaaer, da vil jeg indtil videre tilbageholde min Mening. Han har store Fjender. Jeg er tilbøielig til at troe, at Kongen nok vilde skjænke ham sin Naade igjen; men hans Fjender ville aldrig lade Kongen have Ro, før end han er bragt vel i Sikkerhed eller henrettet.

Portræt af Ivar Huitfeldt. Litografi efter maleri i norsk privateje.

DET ER DANNEBROG, DU SKUER, FLAMMENDE I HIMMELFLUGT

Den danske marine har ualmindelig rige og stolte traditioner at værne om.

En af de begivenheder, der er med til at kaste glans over flåden, er søslaget i Køge Bugt 1710 – i sig selv en betydningsløs episode i den store nordiske krig, men takket være *Ivar Huitfeldts* navn et mindeværdigt blad i søkrigshistorien.

Den norskfødte kommandør Huitfeldt var chef på *Dannebrog*, da man den 4. oktober kl. 10 om morgenen fik den svenske flåde i sigte. Situationen var farlig, da svenskerne truede med at tilintetgøre den danske flåde skib for skib før den var kommet i slagorden. Under krydsningen frem lå *Dannebrog* yderst og kom først i kamp, men efter at have affyret nogle få skud kom det i brand, rimeligvis ved

ilden fra sine egne kanoner. Huitfeldt kunne nu have ladet sit skib gå ind til Kysten og på den måde reddet sig, men ved at blive på sin plads kunne han tvinge svenskerne til at holde sig på afstand, og det var desuden risikabelt at sejle tværs gennem den danske flåde med et flammende skib. Huitfeldt valgte derfor at lade ankeret gå og kæmpe videre, indtil ilden nåede krudtkammeret. Næsten 500 mand af besætningen omkom – men den danske sømagt var reddet.

Vi følger her Dannebrog's kamp gennem uddrag af skibsjournalerne for 4. oktober, ført ombord på andre skibe i den danske flåde.

Orlogsskibet Havfruens journal (kaptajn Christian Konigh).

Samme Tid bleve vi 30 Seilere vaer, som kom Syd fra, meente at det var vore Transportskibe, da det dagedes lidt op, saae vi, at det var store Skibe, hvorpaa vi gjorde klar Skib. I det 8de Glas lod Generalen blaat Flag veie og skjød 3 Skud, Flagmændene gjorde samme Signal. Vi kappede med hele Flaaden og gik under Seil. Vinden Sydost til Ost, stiv Mærseilskuling, klar Luft, vi faldt Nordost over med endeel af vore Skibe, og vi gjorde vores Bedste at luvere op imod ham. Den svenske Flaade var ungefær $\frac{1}{2}$ Miil fra os til Luvart, og de laae ogsaa Nordost over for at vilde skjære os af, for de meente, at vi vilde søge Renden, mens contra vores Tanker var at ville luvere op imod ham. Vi gjorde Slag paa Slag, men vi maatte mestendeel vende for Vinden om, formedelst det kulte haardt og den store Sø der gik, saa vi kunde ikke komme op til ham saa nær, som vi gjerne vilde. 5te Glas i Eftermiddagsvagten kom endeel af de Svenske saa nær, at de os noget saa nær kunde beskyde vores de forreste Skibe, som vare Dannebrog og Mars. Den svenske General skjød to Skud med Skarp og derpaa begyndte de Svenske at kanonere paa vores General, mens de kunde ikke begaae ham, saa der intet blev kanoneret fra vores Flaade uden af Dannebrog og Mars. Dannebrog var ulykkelig, i det han fyrede 5 à 6 Skud ragte hans Agterskib i Brand, og de var ikke capable for at faae det slukt. Det brændte af til Dækket. I det 8de Glas vendte vi Synder over, og vi vare kun et lidet Stykke fra Dannebrog, og den var kommen tilankers, og da var den næstendeel afbrændt til Vandet, og saa sprang den med det samme. Vi kunde ikke see, at der blev nogen berget af Folkene uden nogen af Chaloupperoerne, som var i Chalouppen og 3 Mand, som blev berget med hans Fisker Jolle.

Orlogsskibet Elephantens journal (kommandør F. Trojel).

Kl. omtrent 2 Eftermiddag avancerede endeel af Flaaden saa høit op under Fjendens Flaade, at den svenske General saavelsom nogle Skibe efter ham begyndte først at kanonere paa Dannebrog, hvorpaa igjen af Dannebrog blev kanoneret. Strax derefter saae vi en tyk Røg opstige af Dannebrog agter ved hans Mesanmast, hvorpaa Luen lidet efter brød igjennem og tændte Skibet an, saa at det forbrændte og omtrent 2 Glas derefter sprang op. Der var ingen Apparence at bjerge Folket, eftersom det kulede hart, saa at moxen alt Folket omkom . . .

Orlogsskibet Wendens journal (viceadmiral Peder Raben).

. . . Dannebrog begyndte og at fyre omtrent Kl. 2½ eller i det 5te Glas af Eftermiddagsvagten. Vice-Admiral Reets paa Orlogsskibet Qvintus lod og skyde nogle Skud; men vi saae siden en Røg opstige fra Dannebrog, som Gud bedre saa tilvoxte, at hele Skibet kom i Brand og endelig sprang op, efter at først hans Mesansmast, siden hans Stormast og saa Fokkemasten var falden. Gud være de Sjæle naadig, som den ulykkelige Tilfælde underlaae og fremdeles frelse os andre fra slig en og andre Ulykker for Christi Skyld.

Prospekt af København med sørgerand i anledning af pesten. I teksten under billedet står, at over 40 000 mennesker døde af pest i 1711.

PEST

Det blotte ord: pest! må have fyldt vore forfædre med skræk og rædsel. Med den sorte rotte som smittebærer bredte pesten sig fra Asien ad handelsvejene til Europa, og med hine tiders lægekunst og hygiejne stod man næsten værgeløs over for dens snigangreb.

Fra midten af 1300-tallet, da den uhyggelige »sorte død« hærgede hele Europa, kommer pestepidemier regelmæssigt igen, ofte med kun få års mellemrum.

Sidste gang ulykken ramte Danmark var i 1711. Smitten nåede først til Helsingør, i 1710, vistnok fra Sverige, hvor pesten i 1710 havde gjort en rig høst blandt Stockholms indbyggere; men allerede fra 1708 havde ængstelsen bredt sig i København ved efterretninger om pest i forskellige østersøhavne. Helsingør blev lukket ude fra omverdenen ved en streng militærafspærring, men forgæves. I den hede sommer 1711 brød epidemien eksplosivt ud i København, hvor den fandt en frodig grobund i den tætpakkede og uhygiejniske by. Der var

gader så snævre, at vogne ikke kunne komme igennem »farlige både for ildebrand og smitsom sygdom, såsom de idelig med urenlighed ere fulde«, som det hedder i en kgl. forordning af 1683. Man kunne støde på svinestier midt inde i byen, gang på gang klages der over den ulidelige ligstank fra begravelser under selve kirkerne, overfyldte kirkegårde lå midt i byen o. s. v., og da pesten brød ud fandtes der ikke et eneste hospital til at tage imod de syge!

Af Københavns ca. 70 000 indbyggere nåede pesten i løbet af sommeren og efteråret 1711 at lægge ca. 23 000 i graven.

Pesten skildres her igennem nogle breve fra lægen professor *Mule*, der var medlem af sundhedskommissionen, som blev nedsat i anledning af epidemien.

H. MULE:

Hafn. d. 4 Jul. 1711.

Elskelige K. Broder.

Du melder om den Torden og regn I haver haft hosz Eder i forgangen uge, og her haver ikke faldet regn, siden Torsdagen effter Trinitatis Søndag, siden den tid haver vi iligemaade haft en brendende heede indtil i Mandags, da her kom noget lidet regn, men i Torsdag kom en langt bedre regn oc varede den halve dag. Torden haver vi intet hørt til i lang tid, hornet stoed ocsaa noget slet paa mange stæder, oc her begynte endeel skadelige hidsige sygdommer at fremkomme, som endnu continuerer, Vor Herre naadelig afvende, at de icke skulde faa fuld fremgang . . .

Hafn. d. 25 Jul. 1711.

. . . Sygdommen haver merkelig tiltaget paa en 14 dage oc springer nu allevegne, river de fleeste meget hastelig bort, oc er utrolig smidsom, saa den ene befenger den anden, oc de tvende Exempler, du melder om, finder vi daglig af erfaring, at vere ald for visse, thi vilde folk holde sig mere ingetaagen [stille], end de giør, greb den ej saa meget om sig, som nu skeer, men her er saadant et uregierligt, hornacket oc balstyrigt folk, at ingen love oc befalninger snart kand holde dem i temme; sygdommen er icke Egentlig pest i højeste grad, men en slem smitsom febris pestilentialis, af same natur oc beskaffenhed, som nu sidst i Dantsig grasserede, oc i Helsingøer haver continueret i tre fierdingaar, dette sidste stæd haver paaført os voris skade;

i denne afvigte uge ere døde over 400 mennesker. Jeg er daglig fra morgen oc til aften bunden ved disse commissioner, saa min rolighed er liden, Gud unde mig ickun nogen rolighed oc styrke, saa maa det gaa, hvor det kand . . .

. . . Sygdommen svever allevegne runt om byen, i forgangen uge døde 746 mennesker, i denne uge ere døde over 900, dette varme vejr gjør os stor skade, oc troer, at denne tilkommende uge bliver endnu slemmere. Hvis du skriver om Studenterne, er icke saaledis, tolf haver ladet sig andtage til at vere liigdragere. Præsterne her beholder deris dragt, undtagen at de legger deris vingekiortler af, naar de besøger syge. Lusetorvet er afskaffet; alle omløbende Selgekoner maa intet have nogen vare at selge. Paa fredag otte dage skall her holdis en almindelig bededag, som kommer siden til at holdis over det ganske land. Gud unde os med tilbørlig devotion at forrette denne Guds tieniste. Her er ellers en stor consternation i byen, Mange ere bortreiste. Her effter begravnes alle lig uden nogen Comitats følge . . .

Dette er skrevet i Commissionen d. 1 Aug. 1711.

din hulde oc trofaste broder

H. Mule.

. . . Pest-Præsterne, hvor af ti ere ordinerede, oc endeel skall betiene menighederne heri byen, gaar i sort smittet læret, det er vist nock med 700 Communicanter [altergæster] i Holmens kirke en Søndag. Mag. *Knud Tommerup*, Gvarnisons-Præsten, prædikede saaledis i sin Menighed i Søndags, at her var et Sodoma i Kiøbenhafn, oc derfor vilde vor herre udrydde byen oc ødelegge den plat, hvo der nu vilde Salvere sig, skulde gjøre det i tide; der paa reiste hand self bort i tiisdags med pick oc pack.

Hafn. d. 8 Aug. 1711.

. . . Jeg tacker meget broderlig for den gode trøst, du giver mig i din sidste skrivelse, den var mig en vederqvegelse i denne meget svage oc skrøbelig tilstand, vi lever udi, de syges oc dødes tall disverre formerer sig ugentlig oc daglig, i denne uge ere vel døde over tretten hundrede, de fleeste ligger ickun i to à tre dage, oc en stor deel af denem haver Bubones oc Carbunculos, nogle ingen af Slagszene, men ickun siunis paa dennem sorte-brune pletter, naar de ere døde. De, som begravis i Kirkegaardene, som er ickun en liden deel imod dem, der bliver uden Østerport begrafne, kaster Præsterne Jord paa, men

de andre intet, som begravis uden for byen. Paa Kirkegaardene faar hver Liig sin graf oc sin kiste, men uden byen graves lange graver hvor udi kand settis 12 à 16 Liig af gangen, somme faar kister, nogle ingen. Paa Gaderne ligger undertiden her oc der adskillige døde af gemene stackler, men de haver verit syge, førend de ere gaaen ud . . .

Hafn. d. 15 Aug. 1711.

Elskelige K. Broder.

Det haver endnu behaget den gode Gud at spare mig indtil denne stund; alligevel vi lever daglig i stor frygt oc fare formedelst denne fordervelig sygdom, som allevegne haver udbred sig. Denne uge, saa vel som den forrige, haver været to haarde uger, udi denne uge ere døde over to tusende mennisker, saa at, dersom svagheden saaledis continuerer, vil folk blive tønde her i byen; der dør dog langt flere qvindfolk oc børn end mandfolk. Mine forretninger ere meget møjsommelige, saasom vi skall sidde dagligen i Commissionen fra otte til tolf om formiddagen oc fra to til syf om Effermiddagen, at Jeg mange gange er saa tret om afftenen, at Jeg kunde ligge paa en steen og szove . . . Denne sommer er en meget slet Sommer for mig, Jeg haver icke seet en Tulipa, icke en Neglike, icke et kirseber, icke en pære, eller noget sligt, men der imod seer oc møder mange Liig . . .

Hafn. 29 Aug. 1711 i største hast.

. . . Af de her tilbage blefne Studentere, som ere ickun imod en to hundrede, ere døde adskillige, disse igienblefne ere nogen uregierlige Folk, agter snart hverken Gud eller menniskene, de fleste af dem . . . Det er icke saaledis, at Ligene kand lugtis uden byen, som vrangelig berettis, thi da maatte snart de omliggende byer befengis saasom Valdby, hvide oc røde Ore. Liiggraverne ere adskillige, thi der ere mange bortdøde af de første, nu bønder, nu Soldattere, oc ere altid gravede for ud til en to hundrede, der gravis en graf paa nogle snese allen i lengden. De fleeste Lig føris med store Rustvogne uden byen, oc beris i oc af vognen af der til bestilte Ligdragere, disse folk er det aller ugudeligste folk, der kand vere i Christenheden. Jeg haver seet icke engang, men mange gange, da der haver verit sex, otte ligkister paa en vogn, oc en af disse karle haver siddet paa en kiste, en anden

ligget langs oven paa en anden kiste, saa de agter slet intet deris lif, hvor over der ocsaa mange ere døde af dennem, saa at vi snart icke kunde faa saa mange, som her behøvedis . . . Jeg saae i Gaar morges tilig klocken fem fire qvindfolk bar et fuldkommen [voksent] Lig ud i kiste paa deris Skuldrer, oc i aftens saae Jeg Et qvindfolk oc et Mandfolk bere et temmelig stort Lig, oc gick mig lige forbi paa gaden. Jeg var to dage i denne uge noget malade, oc frygtede noget for mig self, nu er Jeg, Gud skee ære, temmelig igien. I denne uge ere døde totusende sex hundre mennisker . . .

Hafn. d. 5 Sept. 1711.

. . . Augustus haver verit os en meget haard maanet, tog bort 9142 mennisker, som Jeg haver fortegnelse paa, hvorledis Sept. vil nu blive, staar allene til Gud i himmelen, denne forbigangne uge haver verit nesten som den forrige, dog lidet mindre. Af fornemme folk ere døde adskillige, men meest Fruentemmer oc Damoiseller . . . af de sidste ordinerede Pest-Præster ere paa ny igien de fleeste hendøde, de til vor Frue oc Trinitatis Menigheder lever endnu, de andre ere døde, Mag. *Søfren Sevel* er alene tilbage ved sin Menighed. Bispnen Klagede sig meget i dag, at hand skulde have flere ordinerede, oc her er ingen dygtige Karle, saa det seer meget galt ud i den Post. Uden byen ligger i begge Hospitalerne over ni hundrede syge mennisker, hvis Præster ere døde, oc ligger daglig oc raaber paa en Præst oc kand ingen faa til sig, det er elendigt . . .

Hafn. d. 26 Sept. 1711.

. . . Vi ere ligesom Vegterne, der lengis effter morgenstunden, saa er oc voris lengsel stor effter nogen god oc naadig forandring. Vel siunis det, at sygdommen skulde vere in declinatione, og de dødis tall ugentlig icke saa mange, men de, der bliver syge, ligger dog ickun to à tre dage, førend de døer. Paa vor Frue Kirkegaard er indført paa nogen tid over otte hundrede læsz jord for at bedecke dødis graver med, oc ligesaa skeer det paa de andre Kirkegaarde, saa de fleste Kirkegaarde præsenterer nu nogle smaa bierge. Vi haver i dag giort rigtig overslag over de dødis tall siden 11 Iunii, da sygdommen begynte, oc befinder effter rigtig regning, at de dødis tall beløber sig noget over tyve tusende, hvilket mand icke haffde tenckt i begyndelsen at skulde have blevet saa vitløfftig. Iblant adskillige mange forunderlige Casus, som sig haver tildraget i denne skynding, er denne

icke den ringeste, foruden mange andre utallige, nemlig at en gemen Kone, der haffde et spæt barn, døde oc barnet laa oc pattede paa hendis bryst i to dage, effter hun var død, oc lever det same barn endnu . . . Af Medicis ere ingen flere døde end Doct. *Wagner*, men af Chirurgis, som haver betient de syge, ere atten døde, hvorfor vi ocsaa forgangen maatte forskrive fra Hamburg 22, som alle ere andkomne . . .

Hafn. d. 10 Oct. 1711.

. . . I Kirkerne ere adskillige bleven befengde, oc haver Jeg tvende gange maatt qvitere min Stoel formedelst nogle Lüigs nedsettelse under stolen, oc var fiellegulvet i Stolen fuldt af store sprecker, saa at dampen oc stancken af ligene kunde staa mig lige i næsen . . . Hvad den almindelig tilstand andgaar, da dører der icke mange af de gemene nu, men i adskillige smucke folkis Huse indfinder sig baade sygdom og døden temmelig strenge . . .

Hafn. d. 24 Oct. 1711.

. . . Gud give det daglig sleb maatte faa en gang en ende, vi lever i haabet saasom Sygdommen nu formindskeis ugentlig. De dødis tall haver verit i denne uge 260. Det er langt fra tretusende oc tre hundrede, som vi haffde En uge i Aug. Maanet. Sygdommen overfalder nu icke saa meget de gemene, som andre smuck folk, oc meest Mandkiønnet . . .

Hafn. d. 7 Nov. 1711.

. . . Med tienistepiger er det icke af den beskaffenhed, som ordene gaar, det var endelig engang eller noget i den slemmeste tid et par fornemme huse bød til en pige eller flere 20 Rdlr., men nu er det icke saa trangt, det var slet galt med ald ting et gott ryck [en tid lang], En Vaagekone torte begiere 5 Rdlr. om ugen, oc neppe var enda at bekomme. En Snidker tog 16 Rdlr. for en slett Egekiste, oc saa fremdelis i mange andre poster, saa du skulde forundre dig over, hvad her var passeret fra begyndelsen til enden . . .

Hafn. d. 14 Novemb. 1711.

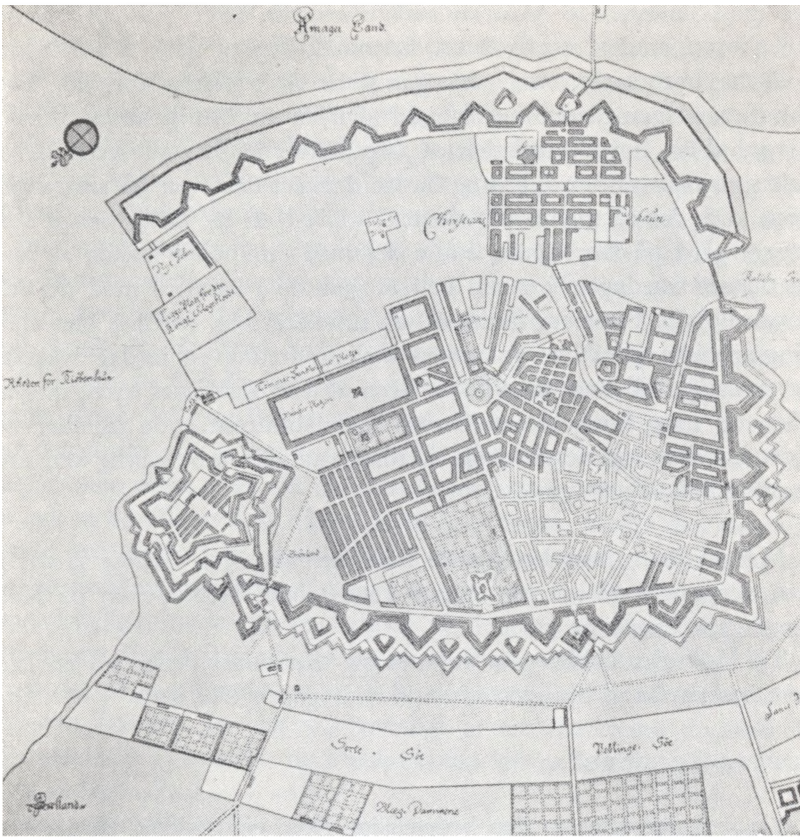
. . . Sygdommen er nu ligesom en brusende oc suszende storm der kand have lagt sig, men puster dog noget frem undertiden. Jeg for min Person kand aldrig glemme, ej heller bør, denne store Elendighed os var overkommet, om Jeg end levede i tyve aar, oc mit hierte bløer i mit lif, naar Jeg tencker paa endeel af det, Jeg baade haver hørt oc

seet i denne tid; disse forbigangne Maaneder haver verit fulde af Jammer; naar mand gick i seng om aftenen, vidste mand intet, om mand stoed frisk op om morgenen; naar mand gick ud, vidste mand intet, om mand kunde komme sund hiem igien, eller finde nogen af sine overvældede af sygdommen, oc saa fremdelis, i utallige maade var idelig frygt oc bekymring. Ingen kand vide, hvad saadan iammer fører med sig, uden dem, der er tilstæde oc forespent i nøden . . .

Farvel med alle dine, som helsis flittig fra din

Hulde oc trofaste broder til døden

H. Mule.

Kort over København i 1728, originalen farvelagt, tegnet af Joachim Hassing. Nord er skråt nedad mod venstre. Det lyse parti i byens vestlige del markerer det brandhærgede område. Københavns rådstuearkiv.

ILDEBRAND

Kun sytten år efter at den forfærdende sot havde grasseret, rammes hovedstaden af en ny ulykke: den store ildebrand 1728. Ilden begyndte hos en høker i et stræde ved det nuværende Frederiksberggade. Et barn havde været oppe på loftet for at lede efter et stykke legetøj og tabt et brændende tællelys i en bunke hø. Alting syntes nu at have sammensvoret sig om at lade dette uheld udvikle sig til en katastrofe. En stærk og springende blæst bar lige ind over byen, og ilden var brudt ud i

det mest tætbyggede og brandfarlige kvarter, hvor man lige havde fået vinterforråd af hør og halm, brændsel, beg og tjære o. s. v. i hus.

Byens brandvæsen var velorganiseret efter tidens forhold, men vandforsyningen til den vestlige del af byen var netop blevet afbrudt på gr. af en hovedreparation af vandrenderne. Brandfolkene havde haft sprøjteprøve om dagen og havde drukket tæt oven på anstrengelserne. Da der så senere på aftenen udbrød en ny farlig brand i en bryggergård på Nørregade, endte det med almindelig panik, så man en tid om torsdagen var ved helt at give op i kampen mod det frådende ildhav. Først om fredagen, da militæret blev sat ind, blev slukningsarbejdet effektivt, og natten mellem fredag og lørdag lykkedes det endelig at få bugt med ilden. Men da var også $\frac{2}{5}$ af byen, mellem 1600 og 1700 huse, blevet luernes bytte; omtrent 3700 familier var gjort husvilde, og uerstattelige værdier var gået tabt, særlig ved universitetsbibliotekets brand.

Mellem dem, branden gjorde husvilde, var også *Ludvig Holberg*, som dengang logerede hos sukkerbager Jacob Geelskerchen på Købmagergade (nuv. nr. 26).

Til Holbergs skildring er føjet nogle situationsbilleder fra en længere beskrivelse af branden af en islænding *Jon Olafsen*.

LUDVIG HOLBERG:

Nu maa jeg tale om den bedrøvelige Dag, ved hvilken Blodet maa blive koldt i en, naar man tænker derpaa, da den største Deel af denne Residentz-Stad, til ligemed de fornemmeste Kirker og heele Academiet blev lagt i Aske. Og hvor kand man finde en meere sørgelig og tillige rigere Materie at skrive om? Ilden begyndte først i den Vestre Deel af Byen om Aftenen, strax efter udbredede den sig videre formedelst den stærke Blæst, saavel som ogsaa ved det, at Folk bleve saa forbausede, i det at de ved denne usædvanlige og uformodentlige Elendighed stode ligesom ledige og ørkesløse Tilskuere af saa stoer en Ulykke. Thi de pleyede tilforn at kunde dæmpe en Ildebrand saa lykkelig, at, omendskiønt der ofte er Ildebrand hvert Aar, saa er det dog rart [sjældent], at et heelt Huus brænder af. Derfor, saa uforventet, som denne Ulykke kom over dem, saa forskrækkede var ogsaa Folk, og bildte sig Ulykken større ind, end den i sig selv var. Her maatte man høre Hysten, Graad og Raaben, baade af Qvinder, Børn

og Mænd, og der vare ogsaa de, som indbildte de Lettroende, at der vare Mord-Brændere underkøbte til at sætte Byen i Brand; ikke heller havde de deres Sandser samlede, som vare satte til at dæmpe Ilden. De løbe omkring ligesom Afsindige, og faldt den eene ind i den andens Embede. Ingen Spøyster havde de, ingen Brand-Stiger eller Brand-Hager og ingen Instrumenter til at dæmpe Ilden med, saa reent forvirrede og forskrekkede havde den uformodentlige Brand gjort dem.

Imidlertid regierede Ilden stærk. Man skulde ikke tænke, at det var Grundmurede Gaarde, men snarere Straa-Hytter, saa hastig ruinerede den baade de private og publicke Bygninger. Og jo længere Folk boede fra det Sted, hvor Ildebranden begyndte, jo større Skade leed de; thi de, hvis Huuse der brændte i Førstningen, fik dog mestendeelen deres Gods og Boehave ræddet, saasom deres Venner saa godt som kappedes om at komme dem til Hielp, og hielpe dem med at bierge; men siden efter, da de, som boede endog længst borte i Byen, fik nok at bestille med at hielpe deres egne Sager, kunde den ene ikke rædde den anden; thi, saasom Ilden blev ikke hindret af nogen, tog den jo længere jo stærkere til, og, da de saae, at Byen var i Brand paa adskillige Stæder tillige, forlode de den, og tænkte aldrig at see den meere. Nogle flygtede ud igiennem Portene, andre fik Baade, og begav sig ud paa Vandet, hvor de holdte fore, det var sikrere at være, end paa Landet. Ja, det var ynkeligt at see, hvorledes de stakkels Mennesker af Forvirrelse og Forskrekkelser løb omkring, og lode Byen staae sin egen Fare.

Efter at Ilden havde saaledes grasseret udi 2 heele Dage, saa at næsten heele gamle Kiøbenhavn, tillige med en Deel af det nye, var lagt i Aske, bleve Borgerne ret ligesom vakte op af Søvn, for at oprette, hvad de havde forsømt, og med utroelig Hurtighed vovede sig til det yderste, at Resten af Byen kunde blive i Behold. Ingen Stand, ingen Alder, intet Kiøn vegrede sig da for at paatage sig endog det allergroveste Arbejde, saasom baade Kongen selv og Kron-Printzen, vores nu allernaadigste Konge, tilligemed alle høye Ministres, vare tilstæde og opmuntrede Folk.

Da kunde man ret see, hvad menneskelig Anstalt kand optænke, og hvad saa mange Hænder og foreenede Kræfter, næst GUDs Hielp, kand udrætte, thi hvor de toge fat paa Ilden, slukkedes den strax. I denne bedrøvelige Ildebrand bleve opbrændte vor Frue Kirke, Hellig Geistes Kirke, Trinitatis Kirke, tilligemed Academiets offentlige Bibliotheqve, det Astronomiske Taarn tilligemed Tycho Brahes Globus og Instru-

menter, St. Petri Kirke, Raadstuen, Hospitalerne, heele Academiet, tilligemed Professorer-Gaardene, Communitetet, hvor 100de fattige Studentere bleve spisede, fire herlige Collegia, nemlig Regentzen, Walkendorfs, Borkes og Eilersens, og utallige fleere Bygninger, hvilket er saa bekjendt, at det ikke gøres nødig at tale derom. Consistorium allene, hvor Professorerne have deres Raadstue, blev midt i den store Elendighed, og midt imellem saa mange antændte og opbrændte Huuse, staaende urørt, saa at man kand sige om dette berømmelige Universitet:

Hic Seges, ubi Troja fuit.

Det er:

Paa den stolte Trojæ Lager
Pløyer Bonden nu sin Ager.

Da Ildebranden nu var slukket, begyndte Folk først at befinde, hvor stoer Ulykke og Skade dem var skeet; thi de, som nyelig havde siddet med store Midler, maatte nu snart tigge deres Brød, og da fordømte de alt forsildig deres forrige Pragt og Overdaadighed; Midlerne vare borte, og der var intet tilbage deraf, uden alleene, at de kunde huske dem. Da kunde man see dem gaae i Skarn op til Knæerne, som nyelig tilforn havde været ligesom uden Been, og stedse ladet sig kiøre, samt nu at begiere Almisser, da de nyelig tilforn selv havde givet. Dette kand jeg dog rose mig af, at jeg i al denne Forvirring og Elendighed var dog vel til Mode, thi, saasom jeg af Ungdommen op har altid været vant til en særdeles Sparsommelighed, saa kand jeg ikke ved enhver Ulykke saa hastig tabe Modet, som de, der har altid fuldt op, og lever allene for at æde.

Dette gjorde mig meere ont, at jeg maatte skilles fra mit gamle Logement og fra min gamle Vert, og maatte miste mit gamle Studere-Kammer, hvor jeg udi fornøvelig Roelighed havde bortdrevet saa lang Tiid af min Alder iblant mine Bøger og Skrifter; det krænkede mig meere, at jeg maatte miste dette Sted, end det, at jeg mistede mine Midler, saasom der er intet, jeg meere fornøyes ved, end Stilhed og Roelighed, og der er intet, hvorved Sindet sættes bedre i Stand, end ved en vel indrettet Levemaade.

Iblant de største Skader, som kand sætte en ny Aars-Regning i Historierne, bør billig den Kiøbenhavns Ildebrand at regnes. Thi denne Residentz-Stad er vel, naar man seer til Størrelsen alleene, me-

get mindre end mange andre Stæder, men, vil man see til Vigtigheden, giver den gandske faa noget efter, saasom her kand findes, ligesom i en Middelpunct, alt hvad der henhører til begge Rigernes Ziir og Styrke. Da lod den Høysalige Konges Dyder sig klarligst tilsyne, da fremskinnede hans Mildhed og Naade for heele Verden, der Byen var i denne Elendighed. Det skal aldrig uddøe, men være ihukommet til all Evighed, hvor omhyggelig han forebyggede Dyr-Tiid i denne Elendighed, hvor gavmild han var imod alle og enhver, hvor hurtig han gik denne Hendelse og Ulykke i Møde, saa at det synes, at denne Ulykke skulde just hændes paa den Tiid, paa det Kongen kunde faae saa stor Leylighed til at bevise sin Gudsfrygt og Kierlighed.

JON OLAFSEN:

Vægterne, som allerede vare komne paa Gaderne, raabte paa Stedet: Brand! Brand! som Skik og Brug er, og Stormklokken lød. Brandfolkene indfandt sig med deres Sprøiter, samt de Folk, der førte Vandtønderne, men ingen af dem kunde rigtig komme til, thi baade Clemensstræde, Vognbadstuestræde, og de nærmest liggende Gader ere saa smalle, at det hverken var muligt at vende med Vognene eller paa rette Maade at anbringe Sprøiterne, eller styre dem paa Grund af den trange Plads. Desforuden var der Mangel paa Vand, saa at Raabet Vand! Vand! almindelig var at høre overalt til langt ud paa Natten. Blev Folk desaarsag nødte til at tage Vand fra Rendestenene, hvilket kun havde til Følge, at Slangerne bleve tilstoppede med Skarn, uden at Vandet gjorde den mindste Nytte. Eftersom Sprøiterne vare uden Vand, men fulde af Skarn, saa revnede Slangerne, og bleve de paa den Maade aldeles ubrugelige.

Som Følge af Alt dette fik Ilden saaledes Overhaand, at den slet ikke ændsede Sprøiterne; Vinden var desuden overvættes stærk. Baalet førtes nu over i Vestergaden. Luften foroven syntes saa rød, som om det var en flammende Sky, der voxede i samme Grad, som Baalet. Stormen førte denne Flammesky foran Ilden, saa at Klokken mellem 8 og 9 havde den næsten naaet Vor Frue Spir, men Gnisterne, mere end fingerlange, fløi som i det tætteste Snefog lige indtil Rundekirke. Ved denne Tid var Gammeltorv og de tilgrændsende Gader saa fulde af Folk og Vogne, at det var forbundet med Vanskelighed

at komme frem; dette var dels Brandfolkene og andre, som hjalp til ved Slukningen, dels andre, der flyttede deres Gods, og for det tredie Folk, der af Nysgjerrighed stimlede sammen for at se Baalet. Vestergade var nu begyndt at brænde mod Vest, hvilket jeg kunde se fra Vor Frue Taarn, Klokken omtrent 9. I en meget kort Tid trængte Ilden rasende fra Vestergade til Larsbjørnstrædet tværs over i Studiestræde; trode nu de fleste at Ilden vilde skjære dette Hjørne af Staden, og lade det bero derved, men lige mod Midnat tog Sagerne en anden Vending, saa dreiede Vinden af mere mod Vest, og stod saaledes tværs ind over Staden.

Saa hedt blev der oppe i Taarnet at Ingen kunde holde ud at være der i Nærheden af Klokkerne, men dog kunde man ingen Ild se. Kort Tid efter slog Røg ud igjennem Vinduerne, hvor Klokkerne vare indenfor, og blev suget ind igjen. Dette gjentog sig tre Gange, ligesom naar en Mand trækker Aande; derefter begyndte Gnister at flyve ud fra Spiret, og endelig stod det i Flamme, og lige efter faldt det ned paa Nørregade uden at gjøre nogen skade. Dette tildrog sig Kl. mellem 9¼ og 9½. Fra Nygade var Kongen Vidne til at Spiret faldt; det underligste var, at Klokkerne faldt ned i Form af Kugler, og blandede med Sand lignede de mest Smedeslagger. Indtil da havde Mange haft det Haab, at Ilden ikke vilde faa Bugt med Kirken, idet de sagde: »Herren bevarer vel sit Tempel«, og Mange havde ført deres Gods derind, som kun bevirkede, at Ilden havde rigeligere Stof til at tænde i; og brændte Kirken først fuldstændig indvendig. Saa sneg Ilden sig ned i Gravkamrene og fortærede baade Ligkister og Dødningsben.

Da brændte ogsaa Hellig-Geistes-Kirke omtr. Kl. 8 om Aftenen, ved hvilken Tid Taarnet faldt; det var de derværende Klokkers sidste Sang: »Vreden din afvend Herre Gud af Naade«. Præsten til den Kirke, Mag. [Knud] Tommerup, en af de rigeste Præster i Byen, inden han steg i Karethen, hvormed han kjørte bort, efter at have ført sine andre Sager i Sikkerhed, bragte alle sine Penge ind i Kirken, hvor de brændte; havde han saa kun Lidet tilbage.

Under denne Forvirring og Raadvildhed flyttede Mange ind, hvor andre var flyttede ud, thi Ingen vidste, hvor han skulde søge hen. Somme flyttede ud paa Amager, andre ud paa Christianshavn, somme ud paa Voldene, hvor de saa laa fra to til fire Døgn under aaben

Himmel; somme i Kongens Have, saavidt de kunde skaffe sig Plads. De som kunde, flyttede ud paa Landet, men der blev snart overfyldt, men saavel de sjællandske Bønder, som Amagerbønderne vare saa lave Karle, at de ikke vilde flytte Folks Gods undtagen for ublu Betaling; somme vare endog saa slige Niddinger, at de foretrak at kjøre bort med tomme Vogne. Under Ildebranden gik det i Reglen saaledes, at man ikke kunde faa en Kasse flyttet, med mindre man betalte to Gange saameget, som det sædvanlige. Om de al Grændse overstigende Tyverier vil jeg nu aldeles ikke tale . . .

Ildebranden varede 60 Timer.

Struensees og Brandts henrettelse på Østerfælled. Samtidigt stik.

SEKSTEN MÅNEDER PÅ MAGTENS TINDE

En tysk læge som landets egentlige hersker – en enestående situation i danmarkshistorien! Ved sit fuldkomne herredømme over den sindsyge *Christian VII* og gennem sit elskovsforhold til den purunge dronning *Caroline Mathilde* var det lykkedes *Struensee* at samle al magt i staten på sin hånd. Uden at behøve kongens underskrift fik han ret til at udstede kabinetsordrer, som det passede ham. Og i næsten 2000 kabinetsordrer vendte han i sin 16 måneder lange regeringstid op og ned på mangt og meget – ofte hvor det i og for sig var formålstjenligt og tiltrængt, men hovedkulds, hensynsløst og – på tysk! En voldsom vrede rejste sig imod den mægtige minister, snart dannedes der en sammensværgelse ved hoffet med enkedronningen *Juliane Marie*, hen-

des søn arveprins *Frederik*, sekretæren *Guldberg*, grev *Rantzau*, general *Eickstedt* og oberst *Köllner (Banner)* i centrum – og morgenen efter et maskebal på slottet, 17. januar 1772, blev Struensee fængslet sammen med venen *Brandt*, dømt til døden for at have tilranet sig kongens magt og for sit forhold til dronningen og henrettet på en sådan måde, at det kun kan betegnes som en skamlet i dansk historie.

De særegne forhold ved hoffet på Struensee's tid illustreres her ved uddrag af svejtseren *Reverdil's* memoirer. Han havde tidligere været kongens lærer og var igen kaldt til Danmark af Struensee fra juli 1771 til januar 1772 som en slags hovmester for den syge konge.

Kun én gang blev kongen udsat for mishandling fra de nye magthaveres side. For *Brandt* blev det en skæbnsvanger episode.

Fra *Reverdil* er endelig hentet skildringen af optakten til de dramatiske nattetimer – maskeballet på Christiansborg (se videre s. 91).

Forfatterinden *Charlotte Dorothea Biehl* (»slots-sladdertaske« kalder en senere historiker hende!) kaster lys over det had, der blandt de sammensvorne har været oplagret imod opkomlingen.

Sidste afsnit er uddrag af et brev skrevet et par dage efter henrettelsen.

REVERDIL:

Allerede Dagen efter min Ankomst kørte vi en Tur, som det var aftalt med *Brandt*. Jeg vilde ønske, jeg kunde skildre, hvor stolt han var over at have ladet den gode *Kaleshevogn*, vi sad i, udstyre med enhver tænkelig Luksus, hvorledes han kroede sig paa Bagsædet og med den ene Albue henledte de forbipasserendes Opmærksomhed paa sig selv, medens han med den anden skyggede for Kongen, og hvorledes denne havde klemt sig op i sit Hjørne med et forknyt og lidende Udtryk og saa ud til at føle sig lettet, da vi kom hjem. Jeg fik den dybeste Medlidenhed med ham, og jeg gik med det samme ind paa det Forslag, der gjordes mig af Grev *Brandt* – hans Yndling at se til, men i Virkeligheden inderlig afskyet af ham – om for Fremtiden alene at ledsage Kongen paa hans Køreture.

I henved fire Maaneder, i hvilke jeg næsten hver Dag var alene med ham, enten i de private Gemakker eller i en engelsk Postvogn

uden andet Følge end Postillon en og en bereden Tjener, udfyldtes over tre Fjerdedele af vort Samvær af saadanne sære Udbrud, af dyb Tavshed, af Spørgsmaal om, hvad »der gik fremad«, om hvilke Tegn der var paa en Forandring, som meget snart skulde foregaa med hans Person, eller af afbrudte Ord, som han mumlede mellem Tænderne.

Han talte to Gange til mig om, hvad der vilde have gjort enhver anden Ægtemand skinsyg. En Gang sagde han til mig, at Struensee var Dronningens Cicisbeo [kavaller]. En anden Gang spurgte han mig, om jeg troede, at Kongen af Prøjsen søgte Seng med Dronning Mathilde. »Jamen hvem er da Kongen af Prøjsen?« spurgte jeg. »Det er Struensee«. At han betegnede ham saadan, gjorde det klart for mig, hvor dybt et Indtryk Yndlingen havde gjort paa ham, men for Resten havde han ikke røbet nogen Lidenskab ved dette Spørgsmaal eller lagt Vægt paa det.

Naar man ikke tog paa Jagt, samledes man til Frokost mellem elleve og tolv. Kongen, Dronningen, Greverne Struensee og Brandt og nogle af deres Yndlinge af begge Køn var altid med ved denne, og naar Vejret tillod det, fulgte der efter Maaltidet en Spadseretur, hvor Struensee førte Dronningen, Kongen den eneste Hofdame, der fik Adgang til denne fortrolige Kreds, og enhver af de andre Herrer en eller anden Dame af Følget, og det var ikke Tilfældet, som raadede for deres Valg. Af og til var det Middagsmaaltidet, som bragte det samme Selskab sammen paa et mere eller mindre fjernt beliggende Lystslot. Al Hofvang var bandlyst fra disse Sammenkomster; Opvartningen udførtes af den nye Slags Pager, der kun kom ind, naar der blev ringet, og gik igen, saa snart de havde udrettet, hvad man forlangte af dem. Paa disse Udflugter kørte Dronningen hen og hjem i samme Vogn som Kongen og Struensee. Ved Bordet satte hun sig mellem dem, og hvis Kongen blev træt af at være der, tog jeg bort med ham, og Dronningen lod da en Dame tage hans Plads, for at det skulde kunne gaa an, at de to var sammen; men hvilken Dame! Det skete endog, at Dronningen kom tilbage alene med Greven ved Nattetid.

En Dag ved Dronningens Frokost, hvor otte-ti Mennesker var tilstede, hændte det, at Kongen, der næsten aldrig tog Del i Samtalen og havde siddet lidt og mumlet mellem Tænderne, pludselig hævede Stemmen og udbrød, idet han efterlignede en Skuespiller i sin Trop:

»Jeg skal give Dem en Dragt Prygl. Det er Dem, jeg taler til, Hr. Greve, hører De?«

Der var overhovedet ingen Anledning til denne Fornærmelse, og som ægte Hofmand skjulte Grev Brandt, der var den tiltalte, det Indtryk, den gjorde paa ham. De Tilstedeværende tav stille, og kun deres Tavshed udtrykte, hvad de følte. Et Øjeblik efter tog Dronningen og Struensee Kongen til Side og talte meget ivrigt til ham, uden at man dog kunde høre, hvad de sagde. Kongen kaldte paa mig, da han trak sig tilbage, og jeg fulgte ham som sædvanligt. Han sagde ikke noget til mig, da vi blev alene, om sit fornærmelige Udbrud, og jeg gjorde ham heller ingen Forestillinger derom, som jeg vilde have gjort det, den Gang det endnu var tvivlsomt, om han var afsindig.

Dronningen og de to Grever besluttede nu efter en fælles Raadslagning at give Kongen en Lektion, der kunde forskaane dem for den Slags Optrin i Fremtiden. Efter at dette var aftalt, kom Struensee efter Sædvane og afløste mig ved den Tid, der skulde arbejdes, det vil sige skrives under. Han sagde nu til Kongen, at Grev Brandt var Adelsmand og nødvendigvis maatte kræve Oprejsning for en saa alvorlig og offentlig Forhaanelse som den ved Frokosten. Kongen svarede, at Brandt var en Kujon, der ikke vilde være i Stand til at tage en Fornærmelse ilde op.

»Jo, det er han nu bestemt paa,« svarede Struensee, »og Deres Majestæt maa se at tænke over, hvilken Slags Oprejsning, De vil give ham.«

Efter Middagen traadte Brandt ind i Kongens Værelse og sagde til de to Knægte, der holdt ham ved Selskab, at Dronningen lod dem kalde. Efter saaledes at have skilt sig af med dem lukkede han Døren i Laas og gav sig til at gaa i Rette med Kongen for den Forhaanelse, han havde tilføjet ham om Formiddagen, og krævede Oprejsning af ham, idet han overlod ham Valget af Kampmaade. Efter at Kongen havde forkastet først Kaarde og dernæst Pistoler, blev de enige om at slaas paa Næverne. Hidtil havde det blot været et urimeligt og dumdrigt Paafund . . . men under Slagsmaalet blev Brandt som rasende og glemte aldeles baade de Følger, hans Raahed kunde faa, det Hensyn, han skyldte sin Herre som Fyrste, og det andet Hensyn som falder dannede Mennesker endnu naturligere, det, man skylder en ulykkelig, lige svag paa Sjæl og Legeme. Han slog ham i Gulvet og tvang ham til at bede om Naade. Til sidst lod han ham alene, fuldkommen mørbanket og endnu mere forskræmt.

[16.-17. januar 1772]

Klokken fire, efter at Struensee havde givet sin Tilladelse til, at der blev rettet an hos Dronningen (saa vidt havde han nu drevet sin Uforskammethed), holdt vi en af disse fortrolige Middage, der saa ofte havde fundet Sted paa Landet. Aldrig havde Dronningen vist sig gladere eller taget Del i Konversationen med større Ynde. Man aftalte at mødes dér igen til The Klokken otte . . . Efter at man havde drukket The hos Dronning Mathilde, begav man sig parvis til Ballet; Dronningen førtes af Kongen. Jeg var den syvende og sidste Mandsperson og kom til at føre Frøken Trolle, den af Hofdamerne, Dronningen holdt mest af. Ballet forløb som sædvanlig. Prins Frederik dansede til Klokken et, og Oberst Köller spillede i en Loge med to af de Personer, som han skulde arrestere to Timer efter. Jeg førte Frøken Trolle og en anden Hofdame til deres Værelser. Klokken var tre, da jeg forlod dem, og jeg vandrede over to Hundrede Skridt gennem Gangene tilbage til mit Værelse, uden at noget i mindste Maade forstyrrede Nattens Stilhed. Og dog var det netop paa det Tidspunkt, man begyndte at sætte sig i Bevægelse. Før Klokken fire havde Dragonerne af Eickstedts Regiment besat Slottet, og de sammensvorne indfundet sig hos Dronning Juliane.

CHARLOTTE DOROTHEA BIEHL:

Dommen var fældet, men som *Banner* sagde mig, var man temmelig uroelig over at faae den Underskreven og stadfæstet.

Løverdag den 25de skulde det gaae for sig.

Dronningen [*Juliane Marie*] vilde selv være tilstæde derved, og *Banner* var det iligemaade befalet, men om der var flere af de Sammensvorne tillod hans Forfængelighed ham ikke at sig.

Imellem 8te og Nie kom han paa *Operaen*, og ingen Helt, der har vundet det største Feltslag kan med meere Glæde i sit Ansigt og en Triumpf forkyndende Miine viise sig for Folket han har ræddet, end *Banner* traadde ind i en *Loge* ved siden af den jeg var i. Ventelig trængte han til at skaffe sin Glæde Luft; thi han havde neppe seet sig om förend han lagde sig hen til mig, og sagde:

Nu er det klart, paa Tirsdag holder de to store Grever aaben Taffel for Ravne og Krager; thi i dette Öyeblik har Kongen underskreven Dommen; og det kostede mindre Umage end vi ventede.

Uden at formilde nogen af dem, spurgte Jeg?

Uden Formildelse i nogen Maade; thi i Betragtning af Familien søgte Dronningen at udvirke det for *Brandt*, men da hun taledes til Kongen derom, spurgte han: Har ikke Loven fældet Dommen? Og da hun derpaa svarede: io, men at det stod i hans Magt at formilde Lovens Strængthed og beviise Naade; saa sagde han med megen Iver: kan jeg det, saa vil jeg beviise den mod *Struensee*, og ikke mod *Brandt*; thi den første har aldrig *giort* mig *noget imod*.

BRUDSTYKKE AF BREV:

Jægersborg den 1ste May 1772.

I Løverdags Middag Kl. 11, den 25 April fik *Struensee* og *Brandt* deres Dom. I Mandags opsatte Mester Boye Junge Echafottet udenfor Øster Port paa Byens Fæled, det var 8 Alen høit, af Tømmer og Bræder i Firkant foruden en Forhøining 3 Qvarter høi, og i Tirsdags Formiddag den 28de April gik Executionen for sig, hvilken jeg selv ansaa fra den nederste Kreds af, hvor jeg var sluppet ind for ret at see dem i Ansigtet.

Langt udenom Echafottet var en Kreds af Holmens Magt, dernæst en Kreds af Dragoner til Hest, derpaa en Kreds af Infanterie i 3 Geleder og ved Indgangen af Echafottet holdt 20 Mand Dragoner. Synderne kjørte i Hyre Vogne, og hver havde en Officeer og en Under-Officeer hos sig i Vognen, men ingen Præst.

Brandt kom først afsted og ved Karet Døren blev modtaget og fulgt af Provst Hee. *Brandt* hilsede ingen, han trinede frem paa Echafottet som en Acteur paa et Theater, han havde en guldgaloneret Hat paa, Haaret kreppet i Panden, en ordentlig Bukkel ved hver Side og en liden stiv Pidsk, dog intet Pudder, en hvid lang Ulve Pelts. Derunder en celadon grøn Klædning med smale Guldgaloner og Støvler paa Benene. Da han efter Ritualen havde anhørt og svaret til Troens Bekjendelse, blev Dommen ham af Præsident Ørtved forelæst, hvorpaa Bødlen strax brød hans Vaaben med disse Ord: Dette skeer ikke omsonst, men efter Fortjeneste. Derpaa bleve Lænkerne ham aftagne (Felt-Jern), og da Velsignelsen var lyst over ham, klædte han sig selv af, men vilde beholde Vesten paa, som han dog maatte tage af og blotte sin Krop oventil og den høire Arm, spurgte derpaa Skarpretteren, om det ikke var saaledes, idet han selv lagde sig ned paa Blokken og udstrakte den høire Haand paa Blokken, hvilken han mistede med en Øxe og dernæst Hovedet med en anden

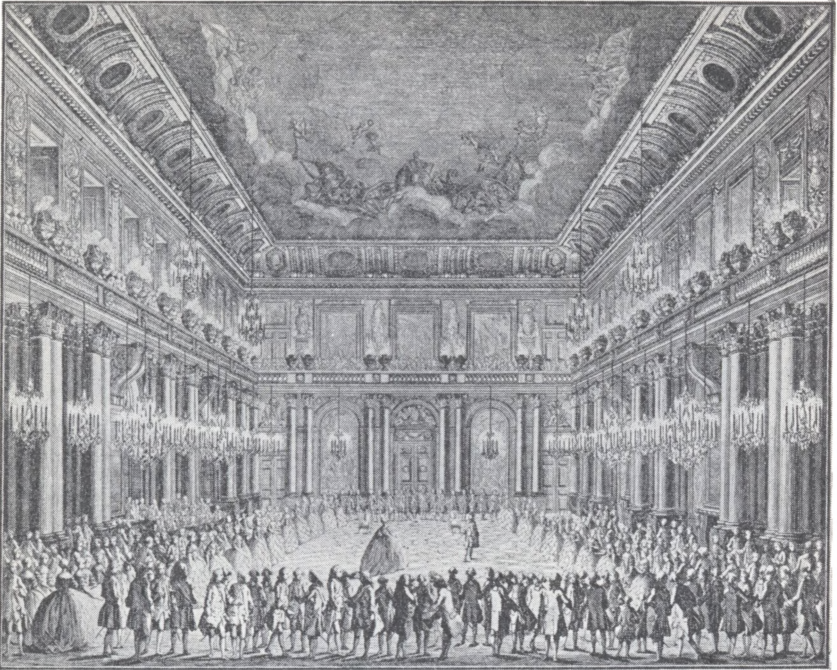

Øxe. Han sagde, idet han døde: Jesu Blod raaber for min Sjel. Derpaa blev han af Rakkerknegtene parteret, og hver Fjerding hidset nøgen ned med en Strikke i Rakker Vognen.

Derpaa traadte Struensee ud af Vognen, som imidlertid havde holdt imellem de 2de inderste Kredse bagvendt. Han hilsede endeel Officerer, som stode ved den venstre Side, da han gik op. Han stod ovenpaa som en arm Synder. Han havde en sort Hat paa, Haaret var bag i 3 Fletter, men ikke bundet eller opheftet og saa ikke ud til, at deri nylig havde været nogen Kam, forresten havde han ligeledes en lang hvid Ulve-Pelts paa, en lyseblaa gammelagtig Klædning, hvide Silke Strømper og Sko paa Benene. Pastor Münter talede kun 3 eller 4 Ord med ham, da Dommen blev ham forelæst, han kastede strax sin Hat bort og saa ikke engang hen, da Bøddelen brød hans Vaaben. Derpaa bad han alle om Forladelse, som han havde gjort imod, bad lydelig til Gud for Kongen, det kongl. Huus og hele Landet. Derpaa blev han afklædt, lagde sig paa Blokken og ligeledes mistede Haand og Hoved og dernæst parteret.

Saaledes endte disse 2de forskrækkelige Mænd deres Liv under Bødlens Haand og bleve paa Vester Fællid ved den murede Galge lagt hver paa 4 Steyler, og Hovedet og Haanden sat paa en Stage i Midten, ved Brandtes Hoved sidder den store Pidsk endnu. Nogle vil sige, at Struensee gav Bødlen sit Uhr, men jeg saa det ikke og troer det derfor ikke heller, saasom jeg gav nøie Agt paa Alt, hvad som foregik, og var og nær nok derved. Samme Dag, da Executionen var forbi, blev Justitsraad Struensee befriet for sine Lænker. Ingen af de Henrettede har faaet Lov til at tage Afsked med nogen. Dagen derefter, i Onsdags, blev Echafottet nedrevet af de uærlige Slaver og forvaret i Stokhuset; om det skal bruges mere, det vil Tiden lære.

Hvad deres Forbrydelser egentlig har været, det veed jeg ikke, thi Sandheden er holdt hemmeligt, som billigt er, og By-Sladder troer jeg ikke, derfor kan jeg derom ikke give dig nogen tilforladelig Efterretning.

Hofbal i riddersalen på Christiansborg ved Christian VII's og Caroline Mathildes bryllup 1766. Stik fra 1768 af J. G. Bradt efter tegning af N. H. Jardin.

DANMARKS DRONNING I FANGENSKAB

Den 8. november 1766 stod *Caroline Mathilde* brud for kong *Christian VII.*

Fra et ensformigt, næsten klosterligt liv under moderens strenge tugt var den 15årige engelske prinsesse kommet til et letfærdigt hof, gift med en mand, hvis sindssygdом allerede havde lagt sig for dagen i de vildeste udskjelser. 1768 fødte hun en tronfølger, men mellem ægtefællerne rådede blot kulde og afsky. Billedet blev et andet, da *Struensee* i 1769 som kongens livlæge var kommet til landet. Han bragte et bedre forhold til veje mellem kongen og dronningen, men selv blev han snart hendes fortrolige ven og siden hendes elsker – den datter hun fødte juli 1771 var *Struensee* uden al tvivl fader til.

Caroline Mathildes ensomme, triste tilværelse var nu omskabt til

et muntert, frivolt hoffliv. Hendes særdeles frie optræden måtte vække anstød, hendes forhold til Struensee forargelse.

Katastrofen 17. januar 1772 kom også til at ramme hende.

Kongen underskrev ordren til at fjerne hende fra hoffet og hun blev straks ført til Kronborg. Ved dom blev hun skilt fra Christian VII. Den danske regering havde tænkt sig fortsat at internere hende på Ålborghus, og først under trusel om magtanvendelse fra broderens, kong *Georg III's*, side gav man slip på hende og hendes medgift. 30. maj rejste hun på et engelsk krigsskib til Hannover, hvor hun døde 1775 i Celle, 24 år gammel.

Embedsmanden *Jacob Gudes* optegnelser viser borgerskabets forargelse, løjtnant *Becks* dramaet i dronningens gemak morgenen den 17. januar. Med kaptajn *Peter Schønning* er vi vidne til hendes bortkørsel og kongens »triumftog« samme dag, med *de Tuxen* til hendes gribende afsked med sin lille datter.

JACOB GUDE:

Jeg har seet adskilligt og flere med mig, hvad de aldrig havde kunnet vente. Da jeg saae Dronning Caroline Mathilde paa hendes Indtogs Dag her i Staden i kongelig Dragt, i Stats Carosse med otte hvide Hingster, at indføres under Folkets Fryderaab; da jeg Aaret derpaa saae hende i Kronings Dragt, og førende en virkelig smuk Person, i den høitideligste Procession at gaae over Slotsgaarden til Slotskirken for at salves . . . da jeg før og efter den Tid stod tæt ved i Riddersalen og saae hende danse under Diamanternes Lyn og tusind Voxlyses Skin, – drømte jeg ikke om, at jeg nogle Aar derefter skulde see hende i en rød eller hvid Mands Frakke med smalle Guldtredser, Vest af samme Klæde og Farve, gule Skindbuxer, Mands Støvler med Sporer, Mands Hat paa Hovedet og upudret, opflettet Haar at ride overskrævs paa Ridebanen ved Christiansborg Slot, undertiden fire Heste, een efter anden – forglemmende saaledes ikke alene, at hun var Dronning, men at hun var Fruentimmer; og sandelig, naar hun kunde glemme dette sidste, kunde hun snart tabe det første af Sigte.

Jeg var kun ung og uerfaren, da jeg saae Struensee ofte køre med Kongen, Dronningen og Brandt i en firesædig Kareth fra Hirschholm til Hof-Theatret i Kjøbenhavn og derfra ud igjen om Aftenen,

staae ved Siden af Kongen og Dronningen i deres egen Loge paa Comedien med Mathilde-Ordenen om Halsen, ride jevnside med hende . . .

LØJTNANT C. F. BECK:

Vi gik Alle op i Prinds Fredriks Forgemark, hvor Dronning Juliane Marie tilligemed Prindsen allerede ventede paa os. Strax ledsagede vi Allesammen begge disse høie Herskaber ned i Hans Majestæt Kongens Sovegemak. Dronningen og Prinds Fredrik traadte strax hen til Hans Majestæt Kongens Seng og overgav ham et Document med Bøn om, at han vilde have den Naade at underskrive samme, da hans Thrones Sikkerhed og den hele kongelige Families Vel tilligemed Undersaatternes Lykke helt og holdent beroede derpaa. Grev Rantzow og General Eichstedt gjorde denne Bøn med Knæfald for Kongens Seng. Vi andre Tilstedeværende stode ved Døren til Indgangen til Kongens Sovegemak, og ved Døren ligeoverfor, som førte til Dronning Caroline Mathildes Sovegemak, bleve strax to Officierer posterede for at negte hende at komme ind ad denne Vei, om hun muligens skulde høre nogen bruit (Støi). Forskrækket over det uventede Besøg reiste Kongen sig op i Sengen, fuld af Forundring over hvad han skulde beslutte sig til, forlangte derefter uden nogen Indsigelse strax Blæk og Pen, som hans Kammertjener Brül strax bragte ham, og underskrev paa Sengen det ham af Dronningen og Prindsen overlevere Document.

Det var omtrentlig henimod Klokken 7, da Greven [Rantzau] lod kalde til sig i Kongens Værelse den ældste af Dronningens Kammerjomfruer ved Navn Ahrensbach. Til denne overgav han den ham tilstillede kongelige Ordre med den Befaling at overgive samme til Hendes Majestæt Dronningen og strax at melde Hans Excellence hos høistsamme Dronning. Den nævnte Jomfru vægrede sig i Begyndelsen ved at modtage denne Ordre, men blev af Greven paany befalet dertil, saa at hun ikke kunne undslaae sig derfor, og gik strax med samme ind til Dronningen i Sovegemakket. Vi fulgte hende i Hælene og bleve i Dronningens Forgemark. Omtrent 9 à 10 Minutter efterat hun havde forladt os, traadte Dronningen ud til os i Forgemarket i fuldkommen Négligé og sagde: Ak jeg kan ikke lade mig see, dog som man behandler mig, saa maa jeg vel vise mig. Hun spurgte derpaa Greven med bestyrtet Stemme, hvem det var, som havde spillet hende

disse Cabaler, og hvor Kongen var, til hvem hun forlangte øieblikkelig at blive indladt. Vi undlode ikke med Knæfald og allerunderdanigst at bede Hendes Majestæt selv at skaane sin høie Person og at finde sig i Kongens Villie; at adlyde vor Konges Befalinger holdt vi for vor høieste Pligt. Dronningen svarede derpaa: Mine Herrer, naar De kjendte mig bedre, saa vilde De vide, at jeg ikke er for mange Complimenter, men ligefrem. Derpaa gik hun løs paa Greven, der hele Tiden holdt Stokken foran sig og sagde til os: Messieurs, faites vos devoirs. [Mine herrer, gør Deres pligt]. Dronningen raabte i Et væk: Hr. Greve, lad mig dog tale, faaer jeg ikke tale? Greven bad Dronningen, at hun dog vilde have den Naade at læse Ordren ret, som hun bar i Haanden, da vilde hun blive overbevist om, at det var Kongens egen. Dette gjorde Dronningen og sagde, idet hun slængte den hen paa Bordet med en Slags Arrighed: Ja, jeg seer, at han selv har skrevet den. Imidlertid skjendtes Dronningen bestandig med Greven, som hele Tiden kun bad hende at adlyde Ordren og ikke at exponere sig selv. Hun løb derpaa fra det ene Værelse til det andet og søgte bestandig Dørene for at komme ud til Kongen, men hvor hun kom hen, fandt hun bestandig en Officier, som med den største Ærbødighed negtede hende Gjennemgangen. Dronningen sagde videre: Slip mig dog ud og vis Deres Lydighed paa en anden Maade; De behøver ikke at være bange for Grev Rantzow; thi de store Herrer narre Dem dog. Medens Dronningen endnu upaaklædt løb frem og tilbage, kom Jomfru Arensback med en Underkjole og et Par Sko, som hun iførte Dronningen staaende. Strax løb hun til Døren til sit Sovegemak, hvor en Officier havde posteret sig; denne bad hun dog lade hende slippe ind med det Foregivende, at hun havde Noget der at bestille, som disse Messieurs umulig kunde overvære, eller for at klæde sig videre paa; men da hun ikke kunde opnaae dette ved gode Ord, vilde hun med Magt rive ham fra Døren, og da dette ikke var hende muligt, sagde hun: Naar De ikke vil, maa jeg vel blive, thi imod fire Mennesker formaaer jeg Intet. Greven bad Dronningen, at hun dog vilde lade sig klæde paa, men hun mente ikke at kunne gjøre dette i vor Nærværelse. Greven svarede, at vi vilde Alle vende Ansigterne til Dørene, og da kunde Hendes Majestæt gjerne lade sig klæde paa i vor Presance, og videre sagde han, at Hendes Majestæt dog maatte skynde sig, da Dagen allerede nærmede sig med stærke Skridt, og naar dette blev rygtbart, kunde Saadant foraarsage Hendes Majestæt ubehagelige Følger. Dronningen løb derpaa til Vinduet, vilde lukke

det op og raabe om Hjælp. Greven svarede, at han tvivlede meget om, at Hendes Majestæt vilde finde den haabede Assistance. Hun svarede: On me traite comme une bête [Man behandler mig som et dyr] og ikke som en Dronning, jeg har ogsaa en Broder, som er Konge, ham vil jeg skrive til, og han skal snart skaffe mig Revange; hvad har jeg gjort Folket; at mange Forandringer ere skete, er mig bekjendt, men jeg har efter Pligt og Samvittighed søgt saameget som muligt at befordre Kongens og Landets Vel . . .

Derpaa spurgte Dronningen efter Kammerherre Falkenschiold, som hun forlangte strax at tale med. Vi svarede, at han var arresteret. Derpaa efter Baron Bülow, og man gav samme Svar. Videre spurgte hun efter Etats Raad Reverdil og Livmedicus Berger; thi, sagde hun, jeg er syg, og der blev givet hende samme Svar. Det lod til, at der herover overkom Dronningen en Slags Sittren, og hun forlangte et Glas Vand, som man bragte hende, men hun vilde ikke smage det, men holdt sig til Ryggen af en Stol, idet hun næsten overfaldtes som af en Afmagt, og Taarerne randt hende ned over Kinderne. Men hun søgte at beherske sig og tog et Tørklæde og aftørrede ubemærket sine Øine . . . Dronningen sagde: Naar jeg altsaa ikke maa tale med Kongen, saa vil jeg dog som Moder have mine Børn med mig. Grev Osten gik bort og kom strax efter tilbage med den Besked, at Prindsessen kunde følge med, men Kronprindsen maatte blive her. Strax kom Kammerjomfruerne og hjalp Dronningen med Paaklædningen i vor Nærværelse, hvilket Antræk bestod i Følgende: et Par Strømper, et Par Damestøvler, nogle faae Underkjoler, et Par Lommer, som hun bandt om Livet, en Damehat paa Hovedet, et lille Flors Hals-tørklæde og en stor Pelts, som hun tog over sig. Derpaa gik hun ud af Døren, hvor Vaagekonen med Prindsessen og Frøken v. Møesting ventede paa hende i Forgemakket. Hun gik ganske stille ned over Trappen, General Eichstedt og en Officier gik foran, og Grev Rantzow med de Øvrige nogle Skridt bagefter. Frøken Møesting henflød næsten i Taarer, da hun ikke vidste hvad og hvorhen. Dronningen satte sig i Hjørnet af Vognen til Venstre og trykkede Hatten dybt ned over Øinene; Frøken v. Møesting satte sig ved hendes Side, og Vaagekonen med Prindsessen ligeoverfor og ved hendes Side Oberstliutenant Castenschioldt, hvem denne Commando var anbetroet. At dette saaledes og ikke anderledes er passeret, bevidner jeg overensstemmende med Sandheden som et tilstedeværende Øienvidne.

KAPTAJN PETER SCHÖNNING:

Klokken omtrent mellem 9 og 10 stod jeg i mine Vinduer paa Kultorvet og saae Dronningen kom der forbie og kiørte ud af Porten med en Escorte af 12 Dragoner, uden dog at viide, hvad vigtige Ting der vare passerede i Nat og Morgenstunden, og den Revolution, som havde havt Sted, som man sagde Ænke-Dronningen egentlig stod for, men Guldberg og flere i Henseende til Overlæg, og General, Grev Rantzov især var Siælen i ved Udførelsen, der nu var bleven vred paa Dronningen og Struensee, som han for kort siden var enig med. Dronningen blev ført til Kronborg i Arrest, havende Castenskiold paa Forsædet hos sig med blottet Kaarde; han [grev Rantzau] havde valgt ham dertil, sagde man, fordi han vidste Dronningen ikke kunne lide ham; ligesom man og sagde, han med en victoriserende Mine, da hun steg i Vognen, havde raabt til hende: Adieu Madam. Om Formiddagen mod Middag kiørte Kongen om i Byen i sin bedste Parade-Vogn med aaben Himmel, 6 Heste, Prinds Friederich hos, for at viise alle hans Person og som til en Glæde for den Fare, han var bleven befriet fra ved ovenmeldtes Arrestering. Jeg stod til Professor v. Aphelens i Rosenborg-Gaden og saae ham komme der forbie kiørende opad Kultorvet til, og hvorledes Pøbelen, da Vognen var lav og aaben, ligesom kasted sig ind paa ham, hujede og skreeg, saa jeg kiendelig kunde see hans Forlegenhed derved, og hvorledes han selv med Hænderne vilde holde dem fra sig, dog uden at tale noget Ord; men hans Ansigt udviste tilfulde hans Fortrydelse.

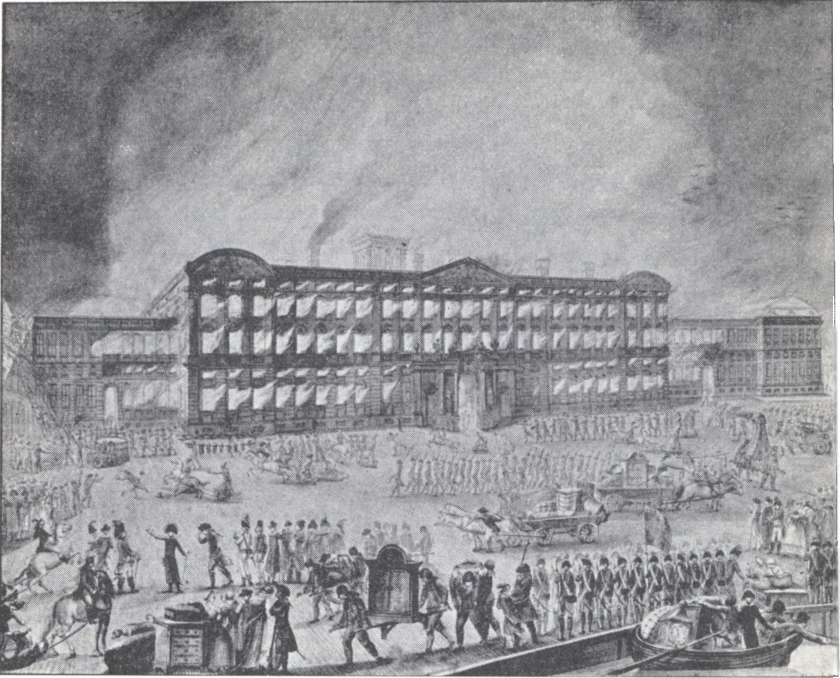
GENERALKRIGSKOMMISSÆR CHRISTIAN DE TUXEN:

Da Skibene kom, stod hun paa Volden vel i 3 Timer, men var saa vel inde som ude øynsynlig bedrøvet; sagde det og til hvem som talte med hende . . . Hun har sagt til mere end een, at hendes eneste Tilflugt var Gud, og har ey kunnet tvinge sit Hiertes store Bedrøvelse, saa de eller den, som har været nærværende, vemodig med hende har maattet græde. Det haardeste Pust var i Overgaars noget over Middag; da hun leverede Printsessen til Generalinde Hauch, svømmede de i Taarer, og med mange 100 Kys, endog efterat Generalinden havde hende paa Armen. Med eet Ord, hun var inderlig bedrøvet. – Derpaa sagde hun, at hun vilde tage frisk Luft; gik saa ud med Generalen Hauch, Frøken Møsting, Fru Grevinden Holstein, hendes Mand,

Keith [Englands gesandt] og Raben samt Frøken Hauch; hist og her med megen kiendelig Hierte-klemmelse, skjøndt man stræbte at tale med Hende om indiferente Ting, indtil Klokken var 6, da de Engelske Officierer kom og sagde, at det nu var Tid. Hvorpaa Holstein og Raben gik foran, og Dronningen mellem Hauch og Keith, Frøken Møsting og Frøken Hauch bagefter, ned af Slottet og over et Batterie mod grønne Hauge; steeg deraf ned paa en Steenkiste, der saavel som en ny Bro ud i Vandet var beklædt med Bræder og rødt Klæde, hvorfra hun steeg ned i den Engelske Chaloupe, der strax hidseede Konge-Flag, hvori hun adskillige Gange, med Tørklædet for Øynene, vendte sig og hilsede Hauch meget venlig, slog ad ham med Haanden, og stræbte at tvinge sig, men kunde ikke. Da hun gik ud af Slottet, hilsede Fæstningen hende med 27 Skud, og Vagtskibet med lige saa mange. Saasnaart hun var i Skibet, heisedes Konge-Flag og kanonerede Skibene for det Engelske 3 Gange; men som Vinden med eet var bleven contrair, laae Hun der i Gaar Nat og hele Dagen, da hun i det mindste har været 10 Timer paa Dækket, skjøndt det maa have gaaet hende meget nær der at ligge lige under Landet og Fæstningen – indtil Klokken 10 i Dag, da de lettede Anker for en sagte Syd-Ost-Vind, hvormed jeg saae dem avancere en Miils Vej herfra, og fik hun da herfra fra Flag-Batteriet og de tvende næste de sidste Æreskud af 27.

Et ynkeligt og bedrøveligt Syn for ethvert retsindigt Gemyt, at see en Dronning i sit 21de Aar paa saa fatal en Maade at forlade Rige og Lykken, Mand og Børn, allene fordi hun ey har holdt sig til Gud, der kunde have bevaret Hende fra de onde Hænder, hun faldt i. Herren være Hende naadig, og os samtlige, som have seet dette slette Optog, der endte paa saa tragisk en Maade.

*Christiansborg slots brand, set fra Holmens bro. Tegning af C. F. Stanley 1794.
Frederiksborg.*

KONGESLOTTET I FLAMMER

Det første *Christiansborg* var et af Europas mest strålende kongeslotte.

Det var opført af *Christian VI* i årene 1731–45 og betalt af kongens egen kasse, d. v. s. af penge fra Øresundstolden. Prisen var 2,7 millioner rigsdaler, lige så meget som alt jordegods på Sjælland var værd! Ledelsen af byggearbejdet havde først den tyskfødte generalbygmester *Häusser*, senere *Nicolai Eigtved*. Hovedbygningen var en mægtig firfløjet, lukket karré om en indre gård; over vestfløjen hævede sig et 84 m højt tårn. Slottet rummede ikke færre end 348 værelser, det største var den prægtige riddersal, som først blev indviet ved *Christian VII's* formælingsbal i 1766 (se s. 89).

Dette vældige, solide slot med al sin uhyre pragt stod fra første færd

i stadig fare for at gå op i luer! Det var ingen hemmelighed for slotsbetjentene, at der mange gange hver vinter var ildløs i de vidtfor-grenede ildkanaler og kakkelovnsrør, som lå gemt bag vægge og pane-ler og mellem lofter og gulve. Hvor mange sikkerhedsforanstaltninger man end satte i værk, slog de ikke til. 1779 erklærede bygningsdirek-tionen lige ud, at »den ikke havde kunnet finde noget sikkert middel mod brandfaren«. Og den 26. februar 1794 gik det galt.

Alene det fornemme ridebaneanlæg og løngangen minder i dag om det storslåede første Christiansborg.

I et brev skrevet et par dage efter brandkatastrofen fortæller søoffi-ceren *H. C. Snedorff* om slottets undergang.

H. C. SNEDORFF: *Søe-Cadet-Academiet d. 1ste Marts 1794.*

Næst ærbødigt at takke for MHerr *Oncles* sidste meget ærede Skri-velse, vil ieg ikke undlade at tilmelde hvad jeg kan troe inter-essant i anledning af den højst ulykkelige Ildebrand, som i en halv Dag fortærede fra Grunden af eet af de prægtigste Slotte Europa har havt af fremviise.

Nogle have i Førstningen troet, at Ilden var paasadt, men deels er ingen Grund heri at finde, da det Danske Kongehuus er det af alle europæiske, som har meest Nationens Kierlighed – denne Mis-tanke falder man nu og almindelig fra og troer, at Ilden er kommen fra Kakkelovns-Rørene – man har om Morgenen Kl. 8 sporet Røg, men da det blæste, og det var sædvanligt, at med frisk Vind røg det paa visse Steder, saa gjorde man sig ingen Betænkning derover, indtil Kl. 3, da man sporede Ild i øverste Messanin – man troede den i Førstningen saa lidet farlig, at Kronprindsen vilde gaae op til Prind-sesse *Sophie Frederikke* og bede hende være tryg – men Røgen mødte ham saa vældig, at han maatte gaae tilbage – Dronningen maatte over Hals og Hoved bæres ned af sin Kammerherre *Blücher* og hans Broder hos Arveprindsen – og alle de kongl. Herskaber kiørte derpaa hen paa Giethuset [på Kongens Nytorv] til General Huth, hvor de paa Kronprindsen nær, som den meeste Tid var ved Ildebranden, for-blev til om Aftenen.

Imidlertid fik Holmens Folk tiligemed Søe Officiererne Ordre at bierge hvad der var mueligt – ieg havde den Lykke at bierge Hendes

Kongelige Høyhed Kronprindsesse *Marias* Tøy, hvilket jeg alt lod nedbære til Holmens Chef og endnu samme Aften Kl. 8 selv leverede hende Nøglen til, samt i de naadigste Udtrykke blev betakket saavel af hende som af Hs. Kongelige Høyhed Kronprindsen, der endog tog min Haand og trykkede den i sin. – Han viiste ellers her som sædvanligt sin Siæls Styrke, sagde til mig: *il faut dire ici comme Dumourier ecrivit à Miranda: Courage mon ami* [man må sige her som general D. skrev til M.: Frisk mod, min ven]. – *Lovise Auguste* spurgte mig, om ieg troede Ilden var paasadt, hvortil ieg svarte hende: Deres Kongelige Høyhed, allesteder uden i Danmark.

Falkeneer Mesteren, Kamerherre *Bosc de La Calmette* kom paa samme Tid kiørende *Chapeau bas* [med hatten under armen] paa Slotspladsen, steeg ud og sagde til en Hoben af Flaadens Tømmermænd der stod: Min Gud, skulde det dog ikke være mueligt at redde det prægtige Slot – een af dem svarede: Naar alle vare saadanne Narre som Du og kom her med saadan Tingest under Armen, brændte min Saligheed heele Kiøbenhavn af – han steeg ind i Vognen igien og kiørte bort.

Capt. *Ahrenfeldt* i vores Etat gik hen at bierge Kongens Sølv Service. Sølv Poppen [den kgl. sølvtojtsforvarer] torde ikke, sagde han, uden Ordre – Ahrenfeldt forestilte ham, at Flammen vilde snart fortære det – Sølv Poppen udbad sig da hans Navn, og skrev det i sin Betuttelse op paa Døren – Ahrenfeldt biergede med sine Matroser Sølvtojet, men hans Navn brændte med Døren, saa at dersom den gode Sølv Pop ingen anden Sikkerhed havde havt – havde det set galt ud med ham og Kongens Sølv.

Min Svigerfader med et par andre Officierer biergede Zahl- og Skatkamer Cassen – de bleve netop færdige, som Gulvet brændte tæt ved dem. – Pengene bleve henbragte paa *Banquen*.

Capt. *Eberlin* blev ved at bierge i Prinds *Fridrichs* Gemakker saaledes indesluttet af Ilden, at han maatte binde et Damaskes Gardin om en Vindues Post og fiire sig ud af samme, men da samme ikke rækkede langt nok, maatte han slippe og faldt ned paa den Balcon over den store Port, som vender ud til Slotspladsen, hvor han forstødte Hoved, Haand og Hofte, saaledes at en anden Søe Officier, som sendte Bud til Holmen efter Stiger for at faae ham ned, med Nød og Neppe kunde faae ham reddet – han er dog siden uden Fare.

Adskillige Mennesker ere for Resten kommet til Skade. Informatoren hos Pr. *Fridrichs* Søn, Pr. *Christian*, ved Navn *Rønne* har bræk-

ket sin Arm ved det han og maatte springe ned for at redde sig. – 2de af Dronningens Kammerjomfruer have ligeledes maattet gjøre et højt Spring, men ere komne lykkelige derfra.

9 Staldkarle ere faldne ned i Ilden og opbrændte – og man savner 50 af Holmens Folk – disse sidste have som sædvanlig vovet utroeligt ved denne Ildebrand – Kronprindsen har ogsaa i Søs Etatens Paroler ladet udstæde en besynderlig Taksigelse til saavel Officierer som Gemeene.

Der trækkes nu Plankeværk om heele det brændte Slot, hvis Mure staae aldeles opreyste og ubeskadigede, blot er Beklædnigen af Sandsteen hist og her afsprungen. Det vil nu komme an paa, om man vil bygge det op for en Deel igien, eller hvad man har i Sinde. Kronprindsen sagde Dagen efter til een af mine Venner: Vi har mistet et prægtigt Slot, men nu skal Folket ogsaa see, at Kongen kan hielpe sig uden Slot.

*Slaget på Reden. Forrest rækken af danske blokskibe, bag dem Nelsons eskadre.
Tegning af C. A. Lorentzen, der har tilhørt Olfert Fischer.*

SÅ KÆMPED DE HELTE FRA ANDEN APRIL

Det ny århundrede indvarsles af kanontordenen fra Kongedybet skærtorsdag den 2. april 1801.

Striden om de neutrale staters ret til at konvojere deres handelsskibe endte med, at en engelsk eskadre under Lord *Parker* og med den navnkundige *Nelson* som næstkommanderende stod ned gennem Sundet i marts 1801. Danmark-Norge skulle tvinges ud af det væbnede neutralitetsforbund med Sverige og Rusland. Englænderne var langt overlegne i styrke. Uforberedte som danskerne var, måtte vi nøjes med at lægge en forsvarslinje på Reden bestående af blokskibe, d. v. s. krigsskibe uden master og rigning og fortøjede for anker, under kommando af *Olfert Fischer*.

Efter fem timers hårdnakket kamp med Nelsons eskadre var den danske linje brudt. Men da englændernes stilling samtidig var ved at blive faretruende, gav *Parker* signal om kampens afbrydelse. Et tilbagetog ville være risikabelt for de engelske skibe, og *Nelson* benyttede

sig da af en krigslist: han afsendte en parlamentær til kronprins *Frederik (VI)*, som opholdt sig ved Kastellet, og meddelte, at hvis kampen ikke ophørte, måtte han lade de tagne blokskibe afbrænde uden at mandskabet ville kunne reddes. Kronprinsen gav ordre til at standse slaget. Danmark-Norge udtrådte af neutralitetsforbundet.

Øjenvidnet til Slaget på Reden er en 25-årig ung mand, *Johan Georg Rist*, privatsekretær hos finansministeren grev Ernst Schimmelmann.

JOHAN GEORG RIST:

Den 2. April oprandt mørk og overskyet; Vejret var mildt, og over alle Huse og i Byens Gader rugede en lummer og trykkende Hede, Stilheden før Uvejret. Mens vi ved Halvnitiden sad ved Morgenmaden, blev vi opskræmte af de første svære Skud, som brød Stilheden. Angrebet var begyndt. Jeg skyndte mig straks sammen med Greven hen til Balkonen paa det vestindiske Kompagnis Bygning, hvorfra man havde det frieste Overblik over Havnen og Rheden. Her forefandt vi allerede et lille Antal Tilskuere, som stadig øgedes, en Del af dem Haandværkssvende, som ikke havde faaet nogen Tilsigelse.

Den engelske Flaade havde delt sig. Parker, som havde det Hele under sin Kommando, laa og krydsede med sin Afdeling nord for København; Nelson, ombord paa *Victory*, havde begyndt Angrebet, idet han uden at aabne Ild var sejlet frem til vor Linies yderste højre Fløj; først nu indledte han Beskydningen af Blokskibet »*Prøvestenen*«, mens hele hans Eskadre atter drejede mod Nord og i Forbifarten gav de danske det glatte Lag, indtil hvert Skib havde naaet den for det bestemte Plads. Hele Manøvren blev udført for halve Sejl, med en svag, gunstig Vind og i et Farvand, som man paa dansk Side havde regnet for utilgængeligt p. Gr. af det grundede Vand; men som i de sidste Nætter var blevet undersøgt af engelske Baade, som man havde ladet arbejde i Fred – dels velsagtens fordi man følte sig sikker, dels for ikke at være den, der indledte Fjendtlighederne.

Det var det smukkeste Skuespil, man kunde se, og hvis ikke vort Hjerte havde banket uroligt, hvis ikke ethvert Skud fra 24- og 36-Pundskanonerne havde forkyndt Død og Lemlæstelse for vore Brødre og Venner, saa havde ens Hjerte ikke kunnet faa nok af de store

Følelser, som det vakte. Stumt og indtrængende hang vore Øjne ved den afgørende Kamp; saa meget afgang deraf. De tykke Røgskyer hvilede over Skibene, indtil Vinden atter splittede dem ad. Kun nu og da hørte man forhaabningsfulde Ytringer og Lykønskninger fra Tilskuerne. Ilden fra vor Linie varede vel usvækket ved i en Time. »Prøvestenen« som hele Fjendens Styrke rettede sig imod, udrettede Underværker; dets sorte Skrog lignede et ildspydende Bjerg, hvis Lyn uophørligt flammede gennem Dampskyerne; desværre blev det ikke beskyttet af det Landbatteri, som først skulde anlægges paa Kysten af Amager.

Jeg stod tavs og helt opslugt af det store majestætiske Drama. Lidt efter lidt blev der stille rundt omkring mig. Hist og her rystede man paa Hovedet og sukkede. Man kunde ikke længere skjule for sig selv, at Ilden fra den danske Linie blev svagere; ingen af de engelske Skibe var endnu blevet alvorligt beskadiget eller bragt til Tavshed; de, som havde lidt nogen Skade, forlod straks deres Stilling for at blive erstattet af andre. Skibet »Danebrog«, hvorpaa Admiral O. Fischer som Liniens Kommandant havde hejst sin Stander, sprang ved Middagstid i Luften ved en frygtelig Eksplosion. Der fulgte Dødsstilhed i et Minut. Saa lød der Suk og Klage; man saa Taarer i Øjnene paa gamle graahærdede Mænd, og der lød Stemmer, som spaaede Hovedstaden Brand og Fordærv. Allerede nu faldt Kuglerne og Bomberne i Vandet ikke langt fra os. Uden Master, dækkede af Lig og i Flamme reddede nogle af de mindre Fartøjer sig ind til Toldboden, bl. a. Prammen »Aggershuus« kommanderet af min brave Ven Fasting. Hidtil havde Kampen kun berørt højre Fløj og Centrum. – Fra Batteriet »Trekroner« og de nærmeste Blokskibe var der endnu ikke affyret et Skud.

Da forlød det pludselig, at Nelson havde sendt en Parlamentær, der i ærefulde Vendinger overbragte Forslag om Vaabenstilstand. Kronprinsen var paa Citadellet, da den kortfattede Skrivelse ankom. Man kan næppe udmale sig, hvorledes det maatte se ud i hans Hjerte – som egentlig er blødt – han havde jo faaet Underretning om, at efterhaanden det halve af hans Linie var tilintetgjort, havde modtaget Indberetning om det frugtesløse Tab af saa meget ædelt Blod, og han havde nu ved den tilstundende Fare set hvordan Bestyrtelse i hans Omgivelser pludselig havde afløst forvoven Tillidsfuldhed, at Peymann ikke længere vilde garantere for Citadellet og Mecklenburg ikke længere for Quintus. Adjudant Lindholm blev sendt til Nelson

og fra ham ført til Parker. Denne var ligesaa alvorlig og tør, som Nelson havde været livlig og velvillig over for Danskerne. Han skjulte ikke, at det var Hensigten at knuse Neutralitetsforbundet; herfra vilde han sejle til Kronstadt og Reval, som han fremviste de mest nøjagtige Planer over.

Imidlertid varede Ilden ved.

Der gik Rygter om at i det Øjeblik, hvor Vaabenstilstand blev tilbudt, havde flere af Nelsons Skibe – endda hans eget – befundet sig i en højst farlig Situation, som man ikke havde udnyttet, og om at Slaget nødvendigvis maatte have vendt sig til vor Fordel, hvis man havde fortsat det; desuden forlød det, at Parker, højst misfornøjet med Nelsons dristige Angreb og det store Tab af Menneskeliv, tre Gange havde givet ham streng Ordre til at trække sig tilbage – men det var i Virvarret af hinanden modstridende Opgivelser og Meninger umuligt at finde ud af om Rygtet virkelig talte sandt. Men hvormod alting er, Kronprinsen indvilligede i Vaabenstilstanden, sønderrevet, som han var, af Smerte og Tvivl; og Klokkeren halvtre hørte Ilden op, og man begyndte efterhaanden at faa et Overblik over det uhyre Tab.

Frygtelig havde Blodsudgydelsen været; Dynger af Lig og Lemlæstede havde gjort Skibenes Dæk og Rum ufremkommelige, medens de Overlevende i en Rus af Raseri og Fortvivlelse, under vilde Sange, bedøvede af Kanonernes oprivende Drønen, fortsatte deres blodige Arbejde; medens andre, navnlig Officererne, roligt og heltmodigt kun tænkte paa Flagets Ære og traf alle Forberedelser til i det mindste at falde med Hæder. Der er blevet fortalt mig vidunderlige Eksempler paa Folk, der har taget det Hele koldblodigt, ja, med spøgefulde Bemærkninger.

Under Kampen og umiddelbart efter Stilstanden frembød Toldboden et forfærdeligt Skue, som varede ved de følgende Dage, medens man stadigvæk rustede sig mod et nyt Angreb. Det begyndte med, at man landsatte saarede, tildels skrækkeligt lemlæstede. De fleste var i en Tilstand af voldsom Ophidselse. Paa Baaren, som blev transporteret af deres Kammerater, blev de ved med under vilde Fagter at opmuntre til Kamp, og Raabet: »Kongen leve!« overdøvede andre saaredes Stønnen. Saa fulgte Udskibningen af de døde fra de Fartøjer og flydende Batterier, som havde nærmet sig Kysten. Kroppe uden Hoved og Lemmer, Ben, Arme blev læsset paa Vogne for at blive jordfæstet. De mødte Delinger af Forstærkningsmandskab, som til dumpe Trommeslag blev ført hen til Indskibningspladsen i hastigt

Marschtempo, alle i Lærredskitler, som Soldaten kalder Ligskjorten. Frygtelig og hjerteskræende var Jammeren og de højlydte Klageskrig fra Kvinderne, som ledsagede deres Mænd eller Sønner, eller som efter lang Uvished havde faaet Besked om, at de var faldet. Næsten endnu mere bevægende var den stille, tilbagetrængte Forbitrelse, som kom til Syne i de Mænds Ansigter, som ikke selv hjalp til. Det var som om ethvert Haab for stedse blev baaret til Graven; mange ønskede Døden, andre gik i Rette med Ledelsen. Man haabede paa og frygtede et nyt Udbrud af Fjendtlighederne hvad Time det skulde være. De mest modstridende Rygter svirrede, de stærkeste Følelser af Had fyldte hvert Bryst.

Resten af Dagen gik hen i en Rus, jeg ved knap nok hvordan. Det var som hvilede der en tung Byrde paa mit Hjerte. Enhver undgik helst at gense sine Venner, ingen vidste, hvad han skulde ønske. Bitterheden ved at se, hvordan Magten triumferer over Retten, har jeg dér for første Gang følt fuldt ud.

Københavns bombardement natten mellem 4. og 5. september 1807. Flygtninge søger over Langebro til Amager. I baggrunden står Frue kirkes tårn i brand. Stik efter maleri af C. W. Eckersberg.

ENGLÆNDERNE BOMBARDERER KØBENHAVN

I 1806 ville *Napoleon* tvinge England i knæ ved at lukke det ude fra al handel med Europa, »fastlandsspærringen«. Ved freden i Tilsit 1807 sluttede Rusland og Frankrig forbund, og hemmelige aftaler bestemte, at Danmark skulle tvinges til at spærre sine havne for englænderne. Igen engang var Danmark mod sin vilje blevet et brændpunkt i storpolitikken.

Ingen i England eller Danmark kendte Tilsitaftalerne. Den danske regering var indstillet på, at blev krig uundgåelig skulle den føres *med* England *mod* Napoleon. Men den engelske regering på sin side besluttede sig til for enhver pris at sikre sig den danske flåde, for at den ikke skulle falde i hænderne på Napoleon, og i begyndelsen af august ankrede en stor engelsk flåde op i Sundet, og en engelsk gesandt krævede, at Danmark skulle slutte sig til England og udlevere flåden som pant. Ingen i Danmark havde drømt om nogen fare og forbitrelsen

var stor. Kronprinsen ville ikke sige ja til englændernes fordring. En stor engelsk hær gik i land ved Vedbæk, København indesluttedes, og efter tre dages bombardement (2.-5. september) måtte byen overgive sig. Der var da slynget i alt 13-14 000 bomber og raketter mod byens 100 000 værgeløse indbyggere; særlig hårdt ramt var kvarteret omkring Frue kirke. - Englænderne sejlede bort med hele flåden, rigets stolthed. Men Danmark sluttede sig nu til Frankrig og gik ind i fastlandsspærringen.

Vi oplever her krigen sammen med en niårig dreng, den senere teaterhistoriker *Thomas Overskou*. Familien boede i lejligheden No. 7 Ark i Studiestræde, mens faderen arbejdede på en fabrik i Larsbjørnstræde.

THOMAS OVERSKOU:

Vi Børn havde vel i nogen Tid hørt meget Tale om, at »Engelskmanden« skulde komme, men da de Ældre ikke viste nogen særdeles Frygt og ideligen talte om de Børst, han havde faaet 2den April, saa glædede vi os næsten dertil, som en Begivenhed, der vilde bringe lidt Afvexling ind i vort eensformige Liv. Vi havde desuden altfor ofte hørt det dengang gængse Udraab: »Lad dem bare komme i Land, saa har vi dem!« i den Betydning, at de Danske kun behøvede en Haandfuld Folk for at knuse Alverdens Engelskmænd, til at vi kunde falde paa, at det indeholdt et Orakelsprog, som skulde fuldkommes paa en Maade, der var frygteligt modsat den, man underforstod. Det var en skjøn Søndagmorgen, da Englænderne opfyldte vort Ønske og gik i Land. Klokkerne lode, Generalmarchen blev slaet, de Militaire ilede under Vaaben, Studenterne fore afsted, for at blive forsynede dermed, af og til hørtes dumpe, drønende Skud fra Strandkanten, enkelte Andægtige vandrede til Fruekirke. Nu, da Øieblikket var forhaanden, kæmpede Enthusiasmen i Alles Bryst med bange Anelser, og den deilige, stille, klare Morgen gav den hele urolige Bevægelse en besynderlig Høitidelighed, som har indpræget sig dybt i min Sjæl.

Enkelte Bomber vare af og til blevne kastede ind i Byen, men da de sprang i Luften, frygtede man dem ikke meget, og overalt raabte

man, at de engelske Bomber duede ikke. Men endelig kom Aftenen den 2den September. I et Par Dage havde, Gud veed hvorfra og hvorledes, det Rygte udbredt sig, at denne Aften var bestemt til Bombardementets Begyndelse. Frygten var ikke endnu betydelig større, men de Fleste følte dog en Slags bange Anelse, en Benaelse ved Tanken om, at der nærmede sig et Onde, hvorom man ikke havde noget klart Begreb. Det begyndte efter en smuk Sommerdag at skumre. Jeg, min Søster og nogle andre Børn sad ude midt i Gaarden og legede Præsten paa Prædikestolen; ved Posten stode en Mand og en Kone, der vrede vasket Tøi; Værtens Pige løb og gjennede en lille Hund ind, og en Soldat var ifærd med at pumpe sit Gevær løb reent. Alt var den dybeste, hyggeligste Sommeraftensfred. Pludselig hørtes et Par svære Skud. »Nu begynder de!« raabte Alle; men da man ikke saae Følger af Skuddene, bleve de Gamle roligt ved deres Gjærning; kun vi Børn gik efter min Moders Befaling ind i Gangen. Neppe vare vi imidlertid komne vel derind førend en Bombe styrtede ned i Forhuset, rev et Fag Vinduer ind til Gaarden med sig, faldt ned ikke langt fra Folkene ved Posten og sprang i mange Stykker, som tilligemed Brostenene dansede om dem. De toge Flugten og en almindelig Forfærdelse udbredte sig, thi nu blev den skrækkelige Skyden uophørlig; de lysende Bomber fløi i deres stødvise Fart hvislende igjennem Luften, blussende Brandrør krydsede hverandre og susede ned paa alle Sider. Alle vare i den frygteligste Angst og Forvirring. Huset, hvori vi boede, var indrettet til lutter smaa Familier, og alene i Baghuset var sexten. De ilede alle ned ad Trapperne og tyede sammen i Gangen under Jamren, Graad og høie Klageskrig.

Min Moder havde, siden Bomben faldt i Forhuset, staaet rystende og bævende ligesom jeg, med Opmærksomhed fulgt de lysende Mordengles Fart igjennem Luften og holdt sig beredt paa det Værste. – Vi havde vel staaet saaledes i en halv Time, uberørte af alt hvad der imellem de andre Beboere foregik omkring os, da faldt og sprang en Bombe i Forhuset og lidt efter saaes Ild indenfor et Vindue. »Nu er det Tid at gaae, Børn!« sagde hun rask. »Hold Dig godt fast ved mit Forklæde, Thomas!« Derpaa tog hun min Broder, som var syg, paa Armen og min Søster ved den ene Haand, saae op i Luften om der ikke var nogen nær Fare, raabte: »Nu gesvindt, Børn! tilbeens!« og ilede med os over Gaarden og ud paa Gaden. Her saae det gyse- ligt ud! Mod hvilken Ende af Gaden vi vendte Øinene var Luften

fuld af lysende Bomber og flammende congreveske Raketter. Allerede ved det første Huus maatte vi i Porten søge Ly indtil de os nærmest truende vare faldne eller gaaede os over Hovedet; saa kigede vi ud og løb igjen nogle Skridt indtil den overhængende Fare tvang os til atter at flyve ind i en Port eller Gadedør. Efter saaledes paa den korte Vei til Larsbjørnstræde at have søgt Beskjærmelse imod Lemlæstelse og Død i fem sex Huse, kom vi endelig, næsten en Time efter at vi gik fra Arken, skjælvende af Angst og Spænding, men med hele Lemmer hen til min Fader.

Paa Raffinaderiet havde vi nu fundet Husets hele Besætnig i den store Forstue og langs op ad Hovedtrappen. . . Forenede i Frygt for den Vold, der udefra truede med en pludselig, rædselsfuld Død, bleve Alle Lige indbyrdes. Det borgerlige Livs personlige Forrettigheder vare reent glemte; man trængte til Deeltagelse og ydede Deeltagelse; var blot Menneske for Medmennesker. Smidt gav sine bedste Vine til Priis; vi og andre af Arbeidernes Familier, som tyede til Raffinaderiet, modtoges med største Forekommenhed, kostbare Klædningsstykker bleve, hvor intet Andet strax var ved Haanden, gjorde til Leie for Besvime, Syge og Børn; de fineste Sengeklæder, de prægtigste Sofamadratter bleve kastede ud paa Gaden til at lægge Saarede paa, uden at der tænktes paa nogensinde at see dem igjen; fra alle Sider vistes ængstelig Omhu for dem, som behøvede Hjælp; man følte, at man i næste Øieblik selv kunde komme til at behøve den. Eiendommen havde tabt Værd, Kjærlighed, i maaske den sidste Time, var den eneste Attraa. – Ud paa Natten, da den forfærdelige Overraskelse havde sat sig noget, kom imidlertid Modet og Sindsroen tilbage. Man forjog Frygten ved nøiere Bekjendtskab med Faren . . . Ja det manglede ikke engang paa lystige Indfald. Henad Morgenstunden sade vi – flere end 40 Mennesker med Store og Smaa, – paa Stole, Borde, Bøtter og Trappetrin i mange forunderlige Grupper og drak Kaffe, som Smidt havde ladet lave i stor Overflødighed . . .

Men lidt efter kom atter Rædselen. Der sprang igjen en Bombe udenfor og vi hørte en frygtelig Jamren og Hvinen. Alle fore op i Forfærdelse; Nogle løb ud i Porten og raabte, hvad det var. »Plads! gjør Plads!« lød det af flere Stemmer og strax efter kom et Par af Folkene slæbende paa en gammel Mand, som havde mistet begge Benene. Det blaaehvide, gyseligt fortrukne Ansigt med de stirrende Øine, som syntes at ville vælte sig ud af Hullerne, og hans afvexlende

dybe Stønnen og skærende Skrig gjorde et rædsomt Indtryk paa mig, endskjønt jeg kun saae et Glimt af ham, idet de bar ham hen til de Dyner, hvoraf der hurtigt blev redet ham et Leie; og da flere af Fruentimmerne udbrøde i skrækkelige Hyl, vrede Hænderne, hulkede høit og begyndte, som Afsindige, en vild Krampelatter, svimlede alt for mig, som allerede var udmattet af Nattevaagen og de mange heftige Sindsbevægelser, og jeg sank besvimet om paa Trappen.

[Faderen sørger nu for, at familien bringer sig i sikkerhed paa Christianshavn, men her går det rygte, at fjenden fra Frederiksberg slot i kikkerter har set den uhyre menneskemasse, som er flygtet derud og derfor vil bombardere ogsaa den bydel.]

Vi satte os derfor i March henimod Aften og droge med en uoverskuelig Skare andre Forladte ud igjennem Amagerport. Nogle Øieblikke bleve vi staaende ved Indgangen til Fælled, for at betragte Tømmerpladsens og det kongelige Hømagasins forfærdelige Brand og den uhyre Mængde Bomber og Brandpile, som oplyste Luften over hele Byen; derpaa gik vi, med Taarer, med Mismod og uden Haab om nogensinde at gjensee vort Hjem, ud til en Amagerkone, der boede i en af de forreste Byer og som min Moder, da hun tjente, havde handlet med. Ogsaa her bleve vi modtagne med aabne Arme, og hun indrømmede os en herligt opredt Seng i Storstuen . . . Min Moder lagde os Børn i Sengen, men hendes Uro tillod hende ingen Hvile; hun gik idelig ud for at see ind over Byen; thi Luerne rasede frygteligt rundt omkring Frue Taarn, altsaa rimeligviis ogsaa der, hvor Fader og vort Hjem vare. Henimod Klokken 3 kom hun ind og vækkede os. »Naa, Børn«, udbrød hun grædende og vred Hænderne, »nu er vel Jeres Fader død og Arken brændt, thi nu er der Ild i Frue Taarn; man kan høre hvorledes Sangværket ringer«. De sidste Ord virkede gribende paa mig. Det var for mig som naar Sangværket – hvilket vi Børn holdt meget af, og som endnu Ugen førend Landgangen havde, sidste Gang, tonet saa smukt »Hvo veed hvor nær mig er min Ende«, ved »den norske Brændeviinsmands« Kones Begravelse, – lød i al denne Rædsel, da maatte det være Byens Undergang og alle dens Indbyggers Død. Vi græd bitterligt med vor Moder. Jeg bad om at maatte gaae med hende udenfor og see Branden. Hun vilde længe ikke tillade det, men sagde, at det var altfor gruelt; endelig tog hun mig med. Hvilket rædsomt, forfær-

dende Skue! Sangværket kunde jeg ikke høre; det var vel ogsaa kun Øieblikkets Exaltation, at hun fuldt og fast bestandig troede at høre det; men hvad jeg saa – det var Rædselens Høieste! Det var som om Luerne udgik fra det høie Taarn og strømmede fortærende til alle Sider ud over den hele By! Og hvilken frygtelig Lysning! Saa vidt Øiet kunde række laa Alt omkring os i et skarpt, klart rødtligt Skin, og Vinduesruderne i alle de omliggende Huse flimrede, som om Ilden ogsaa rasede indenfor dem.

Kong Christian VII. Maleri fra 1768-72 af Louis van Loo, formentlig fuldført af Jens Juel. Frederiksborg.

DEN SINDSSYGE KONGE DØR

Enevældig fyrste, den ukrænkelige »Herrens Salvede« – men uheldig sindssyg, det er *Christian VII's* skæbne.

Hans mor, *Louise* af England, døde, da han var 3 år gammel, faderen, *Frederik V*, var fuldkommen forsumpet. De spirer til sindssyge, ungdomssløvsind, som han bar i sig, viste sig for alvor omtrent samtidig med, at han 1766 blev konge. Samme år blev han formælet med *Caroline Mathilde* (se s. 89). Endnu under en stor udenlandsrejse 1768 imponerede han europæiske hoffere ved den anstand, han forstod at føre sig med, men snart efter sank han hen i en fuldstændig sløvhedstilstand, dog afbrudt af lysere perioder. Efter *Struensee's* fald 1772 sad han igen i statsrådet som en »underskrivningsmaskine«. Da kronprins *Frederik (VI)* 1784 havde overtaget magten,

forordnedes det, at intet kongebud kunne være gyldigt, medmindre det ved siden af kongens underskrift var underskrevet (kontra-signeret) af kronprinsen. Regeringens ledende kraft 1784-97 var grev *A. P. Bernstorff*.

Sommeren 1807, da krigen truede, lod kronprinsen sin far føre til Rendsborg. Her døde han netop i de dage, da en spansk-fransk hjælpehær under marskal *Bernadotte* marcherede igennem for at gennemføre et angreb på Sverige over Danmark. »Spaniolerne« nåede kun til Fyn, da den engelske flåde hindrede en overgang over Storebælt. Forgæves prøvede det danske lineskib »Prins Christian Frederik« i slaget ved Sjællands Odde 22. marts 1808 at bryde englændernes spærring.

Det indtryk, den syge konge gjorde, viser nogle breve fra den engelske forfatterinde *Mary Wollstonecraft*, som 1795 besøgte København. Som turist på gennemrejse er hendes vurdering af dansk politiks store mand derimod næppe meget holdbar.

Hertil føjes uddrag af historikeren *Laurids Engelstofts* dagbog fra 1808.

MARY WOLLSTONECRAFT:

Jeg kan ikke beskrive det Indtryk, det gjorde paa mig at se denne Marionetkonge blive bevæget af de Snore, Grev Bernstorff holder ham fast i, og se ham sidde stiv med tomme Øjne og modtage Hyldest af Hofmænd, som under Skin af Ærefrygt gør Nar af ham. Han er i Virkeligheden kun en Maskine, der paa Statens Vegne skriver en Konges Navn under Regeringens Aktstykker, som for at undgaa al Risiko ikke har nogen Værdi, med mindre de er kontraseret af Kronprinsen; thi det indrømmes, at han er fuldstændig Idiot, paa det nær, at han af og til gør en Bemærkning eller en Narrestreg, der snarere tyder paa Galskab end paa Sløvhed. Hvor Livet dog er en Farce! Denne Majestæt in effigie [i billedform] faar Lov til at brænde ned i Lysepiben, medens den ulykkelige Mathilda [Caroline Mathilde] joges i en alt for tidlig Død.

Kronprinsen har, efter hvad jeg hører, meget beskedne Evner, men for Grev Bernstorff er han, saaledes som hans Anlæg nu er, saa let

at lede, som han kan ønske sig. Jeg betragter nemlig Greven som den virkelige Suveræn, og det næppe engang bag Kulisserne, da Prinsen ikke har noget af den haardnakkede Selvtillid, som saa ofte i Ungdommen er Forløber for en fast Karakter. Han og Prinsessen, hans Gemalinde, spiser hver Dag sammen med Kongen for at spare Udgiften til to Tafler.

Hvilket Komadiespil maa det ikke være at behandle som Konge et Væsen, der har mistet Menneskets Majestæt! Men selv Grev Bernstorffs Moral finder sig i dette staaende Bedrageri, og han benytter sig undertiden deraf til at mildne et Afslag, han selv giver, ved at sige: Det er Kongens, min Herres, Vilje, skønt Gud og Hvermand ved, at han hverken har Vilje eller Hukommelse. Omtrent samme Brug gøres der af ham, som jeg har set visse Havgasser af Koner gøre af deres Mænd: De holder af at præke om Nødvendigheden af at adlyde deres Mænd – nogle stakkels passive Væsener, som aldrig har faaet Lov til at have nogen Vilje –, naar de ønsker at skjule deres eget Tyranni.

LAURIDS ENGELSTOFT:

Rendsborg 13 Marts 1808.

Idag Morges Kl. 8 døde Kong Christian den syvende af et apoplectisk Tilfælde. Han havde i Aftes været ganske vel og ladet sig noget forelæse af en Roman. Han havde sovet nogenlunde i Nat. Alle Experimenter med at faae ham til Live igien vare forgieves. Ved Aabningen befandtes hans Indvolde fuldkommen i Sundheds-Tilstand, men Blodkarrene i Hovedet vare meget fyldte med Blod. I Eftermiddag Kl. henved 5 samledes Garnisonen paa Paradepladsen lige for Palæet og dannede der Qvarré. General L-w, som er nu Commandant her i Byen, vilde holde alle de *Civile* borte, men Grev Schimmelmänn, som saae dette fra Palæets Vindver, lod skikke Bud ned, at, hvad han havde at sige, var ligesaavel bestemt for de *Civiles* som de *Militæres* Kundskab. Saa lod man komme inden for Qvarré'n saa mange, der vilde. Omtrent Kl. 5½ fremstillede Grev Schimmelmänn sig i Vindvet (hvor *Croisee'n* [sprossen] var udtagen) sort klædt, og udraabte først to Gange paa tydsk: »Christian der siebente ist todt, Friderich der sechste ist unser König«, og dernæst to Gange paa dansk: »Christian den syvende er død, Frederik den *sexte* (skulde have været den *siette*, men det er mange Tider siden en Statsminister i Danmark kunde sige een Periode ret paa dansk) er vor Konge.

Leve Frederik!« Derpaa toges de Militære i Eed. – Da det just var i de Dage, de Franske marscherede igiennem, vare mange af disse Tilskuere ved Proclamationen. De skal have leet ad den liden Geskikthed, hvormed Tropperne opstilledes. De Franske Tropper, som idag rykkede ind, kom uden Musik i Anledning af Kongens Dødsfald.

Af Spanier og Franske, som daglig marschere her igiennem, opføre i Almindelighed de første sig i enhver Henseende bedst. De ere godmodige og nøisomme. De hade de Franske, og disse deels hade deels foragte Spanierne. De sidste mene, at den franske Keiser skikker dem saa langt bort, for at han imidlertid kan handle desto friere i deres Fædreland. Saavel de Franske som Spanske ere meget uvidende i Geographien, især Nordens, og af 50 har neppe 1 et nogenlunde tydeligt Begreb om deres nærværende Marsches Retning, om Fyen, Sielland og Sverrig. For Vand ere begge Partier meget bange, og intet spørge de saa ofte efter som om det Vand, de skal over, er stort, om det er roligt, om de skal mere end eengang over Vand o. s. v. »Mais c'est pourtant une mer tranquille!« [Men det er dog vel et roligt hav?] sagde en fransk Officer. Spanierne have mindre Mod end de Franske. De tale stedse om dette Tog som et, hvorfra de ikke vente at komme levende tilbage. Franskmændene derimod synes ligesom hærdede mod enhver Tanke af Fare. Mange gemene Soldater vise med Tegn paa de Svenske som høie og svære Folk og dem selv som smaa og lave, men lægge til, at de alligevel ikke ere bange for de Svenske. De fleste have gjort Campagnen med i Polen og sige om Russerne, at de vel ere gode Soldater, men slet anførte. Nous les avons toujours tournés [vi har altid faaet dem til at vende ryggen til], sige de. De Franske Officerer og Soldater have ingen Penge i Lommen, da de ingen Sold faae anviist, de betale derfor heller ikke, hvad de forlange tilkiøbs, hvorfor ingen vil sælge dem noget. Anderledes forholder det sig med de Spanske. Enhver af deres Officerer har en Guld-børs med, og sædvanlig give disse ogsaa Drikkepenge, men de Franske aldrig undtagen Hertugen af Pontecorvo [Bernadotte], da han kom her igiennem. Han gav 100 Rd. Drikkepenge hos Giestgiver Dørr. Saavel Spanierne som Franskmændene ere meget got klædte, især de første. De bære alle afklippet Haar og Infanteriet et Slags Læderhuer, som kaldtes chacots.

Mandag 28. Marts.

Imorges ankom hertil den ubehagelige Efterretning om, at Skibet Prinds Christian ført af Capitain Iessen er efter en hæftig Fægtning med overlegen Magt taget af de Engelske i Nærheden af Samsøe. Ifølge et Brev fra Jylland hørtes Kanonaden i de ved Gierrild Bugt liggende Byer saa tydelig, at Vindverne rystede.

Thorvaldsens ankomst og modtagelse på Københavns toldbod. Litografi efter maleri af Frederik Westphal 1839.

DEN GAMLE KUNSTNER VENDER HJEM

Den 17. september 1838, et par timer over middag, gik et flag til tops over Nikolaj kirkes tårn i København, og som ved et trylleslag ilede alle mod Toldboden, arbejdet fik lov at hvile, mens alt, hvad der kunne krybe og gå, stimlede ud gennem Bredgade. Flaget på kirketårnet var nemlig signalet til, at nu kom *Thorvaldsen!*

I o. 40 år havde han levet i Rom, mange gange var rygtet gået, at han agtede sig hjem til fædrelandet, hver gang var man blevet skuffet. Men nu var det alvor. Kongen havde sendt fregatten *Rota* til Livorno for at tage Thorvaldsen og hans mange kunstværker ombord, og da skibet endelig den 17. september ankrede op på Københavns Red, stod den halvfjerdsårige kunstner virkelig dér ved rælingen, let kendelig på sit hvide flagrende hår.

En modtagelse som den, Danmark den dag gav sin berømte søn, har ingen dansk hverken før eller siden oplevet magen til. Digtere og

kunstnere og rangspersoner kappedes med det menige folk om at byde ham velkommen hjem i en enestående hyldest.

Fregatten *Rota's* chef, kaptajn *Dahlerup*, beretter her om Thorvaldsens triumftog.

H. B. DAHLERUP:

[*Rota* er gået til ankers ved indgangen til Sundet.]

Samme Aften i Skumringen hørte jeg, som jeg stod under det aabne Skylight, Officiererne udbryde i gientagne Udraab af Beundring, og Fisker kom hen til Vinduet og bad mig om at komme op et Øieblik. Da jeg kom op paa Dækket, stod Thorvaldsen heelt agter ude paa Skandsen omringet af Officiererne og stirrende op imod Himlen, henrykt i stille Beundring. Luften var overalt mørk, næsten sort, det sidste Skiær af Dagslyset var forsvundet; men over Agterenden af Fregatten, der vendte mod Nord, straaledede et Nordlys saa klart, at det syntes at kaste en Glands over de agterude staaende Personer, udbredende sig i en Halvcirkel ned til begge Sider af Horizonten og rækkende op til Zenith; det var som en Glorie, der omgav Fregatten midt i den mørke Nat rundtom. Straalerne funkledede og knitrede endnu i nogle Minutter og smeltede lidt efter lidt hen. Jeg kunde ikke afholde mig fra at udbryde til Thorvaldsen, at det var Nordens Genius, der bød ham Velkommen til hans Fædreland. Han svarede, endnu hensunken i Beundring:

– Aa, det er deiligt! Hvor er det deiligt!

Fregattens Seilads hele Sundet op var liig et Triumftog. Alle Skibe paa Helsingørs Rhed flagede, Baade med pyntede Damer og Herrer fra begge Sider af Sundet omgave os. Blomsterkrandse kastedes, Musik tonede rundt om.

Veiret havde forandret sig, det var blevet Taage med nu og da en fiin Regn, efter vi var passerede Kronborg, men selv dette gav Festligheden et interessant Anstrøg; saaledes hørte vi pludselig Melodien af *Kong Christian* spillet meget smukt af et stærkt besat Musikcorps ikke langt fra os, uden at vi kunne øine, hvorfra Musiken kom, før i det samme en Baad brød frem af Taagen med Indvaanere fra Helsingborg og det skaanske Husarregiments Musikbande i. Vi hørte

Hurraraab fra usynlige Baade, ja oppe fra Luften, og først da Taagen, som idelig var i Bevægelse, lettede sig, saae vi Baaden eller Skibet med Folk paa Ræerne, hvorfra Hilsenen kom, og som havde den Fordeel over os, at de saae Fregattens Komme paa dens høie Mastetoppe, der ragede ud af Taagen.

I Førstningen, og saalænge det lod sig gjøre, lod jeg Hilsenerne giengjælde ved at lade Fregattens Mandskab raabe Hurra; men det var trættende og drog Opmærksomheden fra Skibets Manøvre, denne uophørlige Larm rundt om gjorde mig det vanskeligt nok at passe Skibets Bevægelser.

[Idet et stopanker kastes, sker et uheld, hvorved flere besætningsmedlemmer kvæstes.]

Et saadant Skuespil som det, der nu viiste sig udenfor og rundt om Fregatten, har jeg aldrig i mit Liv seet. Jeg satte Officierer til at forhindre Baade fra at lægge til Skibet, bad de Deputationer, der nærmede sig for at komme ombord for at byde Thorvaldsen Velkommen, om at vente et Øieblik, indtil Fregatten var kommen ret til Ankers og i nogenlunde Orden. Uheldet, der var indtruffet Øieblikket før, vilde jeg holde skiult. Da Alt var i Orden, indbød jeg de ventende Herrer til at komme ombord, og nu kom Deputationer fra Kunstakademiet, fra Festcomitéen og Flere over paa Dækket og bøde vor Helt velkommen. Han havde hele Tiden staaet oppe paa en Rælingstrappe agter med blottet Hoved og hilst ud til den jublende Mængde. Klokken var inellem fire og fem. Tiden var altsaa passende og heldig. Endskiønt Indseilingen var skeet hurtigere, end det kunde forudsees, og det tykke Veir forhindrede i at see Fregatten langt ude, vare dog alle Baade kommende netop til rette Tid, og Toldbod, Broer, Holmen og Langelinie vare propfulde af Mennesker, Lave saavel som Høie, thi de simple Folk kaldte ham deres, da hans Fader havde været en simpel Steenhugger. Godt var det, at Fregatten kom tidligere, end den var ventet; de fornemste til Procession bestemte Baade kom netop op ud igiennem Bommen, idet vi ankrede, vare de komne os i Møde længere ude, som Bestemmelsen var, vilde Ulykker neppe være undgaaet. Nu gik Alting af uden det mindste Uheld udenfor Skibet.

Jeg har glemt at omtale, at Thorvaldsen Dagen før, da vi laae ankrede i Sundet udenfor, havde modtaget Efterretning om, at Kongen havde udnævnt ham til Conferentsraad.

Rundt om gientoges Hurraraabet, hvergang Thorvaldsens hvide Hoved med de flagrende Haar saaes over Rælingen, ogsaa mig erindrede Publikum med et hædrende Hurra til Velkomsthilsen.

Baadene bleve giorte klare, og Thorvaldsen, jeg og Hans [Dahlerups søn] gik i Chaluppen. Nu indtraf der et andet Naturspil, som ogsaa er gjort til Gjenstand for et Malerie: Regnen hørte op, Taagen fordeelte sig; og pludselig hvævede den skønneste og fuldstændigt dannede Regnbue sig ligesom over den store Kunstner, idet han steg ned i Baaden.

Det var ingen let Sag for min store og brede Chalup med sine lange Aarer at bane sig Vei igiennem den myldrende Mængde af Baade, fuldt proppede af pyntede Herrer og Damer. Langsomt og med Forsigtighed, for ikke at beskadige Nogen med vore Aarer, skrede vi frem under en uophørlig, bedøvende Jubel og Hurraraab. Da vi kom til Trappen, vare alle Trinene tæt besatte med Mennesker, og hele Pladsen ovenfor mig var en bølgende Skov af Menneskehoveder, som gjorde det umuligt for mig at see den i Beredskab holdende Vogn, hvorhen vi skulde rette vore Skridt.

Jeg lod en halv Snees af mine Sluproere springe iland og med Ryggen stemt mod de stedse indtrængende Skarer bane os en aaben Vei igiennem Folkemassen. Skridt for Skridt gik det, snart i een, snart i en anden Retning paa Maa og Faa henimod Vognen, som vi ikke kunde see. Sveden perlede ned ad Ansigterne paa mine stærke Sluproere, af Anstrengelse for at holde den bølgende Menneskemasse fra at trænge ind paa os, og det vilde ikke være lykkedes dem, dersom de ikke havde været understøttet af en Snees vældige Muur- og Tømmersvende i gule Skindbuxer, der af alle Kræfter hialp med at stemme Ryggen imod, idet de uophørligt brølede deres Hurraraab i vore Øren og fyldte Luften rundt om os med Stanken af Brændeviin.

Omsider havde vi naaet Karethen, hvor Conferentsraad *Hansen* – Architecten – og et Par andre Herrer modtog Thorvaldsen med Omfavnelser og nogle faa Velkomstord. De stege strax i Vognen, og jeg benyttede Leiligheden til at bringe min Søn i Sikkerhed ved at bede dem forunde ham en Plads i den. Hestene bleve strax spændte fra, og Folket trak Vognen afsted igiennem Gaderne til Charlottenborg.

Frederik VI's ligtog. I baggrunden Roskilde domkirke. Samtidigt litografi.

PÅ SIN LIGSENG LIGGER KONG FREDERIK HVID

En enestående sympati slog den gamle landsfaderlige *Frederik VI* i møde, ikke mindst fra det menige folks side. Ufortjent, kan man sige, for kongen var kun en jævnt begavet mand, uden alt for store kundskaber og helt fremmed over for tidens nye tanker om politisk frihed og lighed; – og hans udenrigspolitik havde ført til tabet af Norge i 1814. Jo, men der havde været en tid før denne! Den danske almue glemte ham ikke, at han som kronprins *Frederik* havde stået i spidsen for den store reformregering, som havde gennemført bondens frigørelse – med mænd som *Reventlow* og *Bernstorff* ved sin side.

I 1837 blev kongen ramt af en alvorlig sygdom. Han slap vel over den, men hans kraft var brudt.

Der blev virkelig landesorg, da han døde.

Beretningen er nedskrevet af *Frederik Gotthold v. Müller*, der var adjutant hos *Christian VIII's* broder prins *Ferdinand*.

FREDERIK GOTTHOLD V. MÜLLER:

Den 2den December.

Kongen udgav selv Parolen idag. Der gives Øieblikke i det menneskelige Liv, hvis Erindring aldrig udslettes. Denne Parol vil jeg aldrig glemme.

Hans Majestæt gav Møde i Garden til Hests Løbekjole og bar Staalpallask. Han saae meget lidende ud. Hans Bryst bevægede sig stærkt og det kostede ham Vanskelighed at drage Aande. Hans Gang var langsom og svinglende. (Hvem der har seet Tragedien Ludvig den XI, givet af *Winslow*, har et klart Begreb om denne Scene).

Efter at Kongen havde givet Parolen til Thronarvingen Prinds *Christian Frederik*, opstod en Taushed i Salen, der var paafaldende. Man kunde høre sine Sidemænds Aandedræt og man kunde høre sit eget Hjerter slaa. Landgreven havde stillet sig tæt op ad Kongen for at kunde gribe ham, hvis han faldt.

Da Parolen derefter var udgiven, var det som om Ingen vilde gaa bort. Enhver tænkte ved sig selv: »Jeg seer Ham! – vor alles elskede Fader – for sidste Gang.« Nogle yttrede det endog.

Og det blev ulykkeligvis Sandhed; thi næste Morgen, den 3die December Kl. 8½, hensov Han stille og roligt. Han havde sovet af og til om Natten, været sig selv bevidst og havde ingen Dødskamp. Hans Udtryk i Døden var som i Livet – ædelt og roligt.

Den 17de December om Aftenen Kl. 7 blev Høiselig Kongens Liig baaret fra Parolstuen – hvor Han var skrinlagt Dagen iforveien – til Riddersalen . . .

Da Kisten var anbragt paa Forhøiningen gik den regjerende Dronning hen til den, knælede ned, kyssede den Afdødes Haand og bad en stille Bøn. Derpaa gjorde Prindsesse *Caroline* det samme, saa Kongen, Prinds *Ferdinand*, Hertuginde *Wilhelmine* og tilsidst Landgreven, som især var bevæget og høit hulkende bøiede sig over Kisten og kyssede den ædle Konges Haand.

Kong *Christian* var dybt rørt, og hans Stemme var ganske fremmed da han sagde: »Han var vor fælles Fader! Hans Minde vil leve evig! – Jeg takker de Nærværende for den Bistand De har ydet Os i dette tunge Øieblik«. Derefter tog alle næsten lydløst bort.

Den 18de December var det Høie Liig at skue for de tre øverste Klasser i Rangen. De følgende Dage om Formiddagen fra 10 til 12

for Militaire med Familie, og om Eftermiddagen fra 4 til 6 for Alle og Enhver.

Det blege, balsamerede Liig af Frederik den 6te er iført den 7 Alen lange, med Hermelin forede og med Guldkroner rigt besatte røde Fløils Kaabe, som han havde baaret ved sin Kroning . . .

Den 15de Januar om Aftenen Kl. 9 vare alle Vedkommende, som skulle deltage i Sørgeprocessionen – foran og efter den Høisalgens Kiste – forsamlede i Sørgeværelserne paa Amalienborg . . .

Til at begynde med var Processionen meget smuk og imponerende. De mange Kareter med 6 Heste for hver og med ridende Kavalerer foran og paa Siderne. De mange fakkelbærende Lakaier og Staldfolk, som gik ved hver Hest. Escorten af Hestgarden og alle de ridende Officerer – det Hele begyndte overmaade imponerende. Men – desværre – Processionen bevægede sig alt for hurtigt, saa at Afstandene snart bleve for store, hvorved det Høitidelige for en Del gik til Spilde.

Ved Frihedsstøtten standsedes der. Den var smykket med Guirlander og Krands, Fakler og Blus. Paa en Forhøining langs Støttens Sider var placeret Bønder, medens andre Bønder stode i Sidealleerne med Fakler. Saa sang Bønderne en Sang af *Heiberg*.

O! Stands, før Byen Du forlader!
 O stands her paa Din sidste Gang!
 Vi bringe Dig o Landets Fader
 En simpel, men erkjendtlig Sang!
 Her Mindet om vor Frihed staar –
Din Kongedaad før Kongeaar.

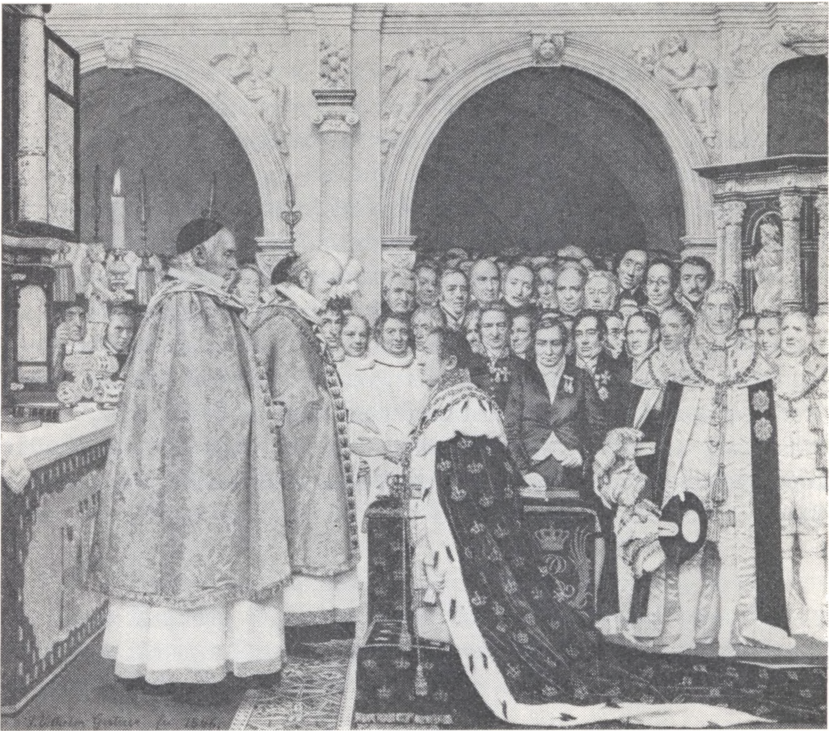
Mens mildt de røde Fakler brænde,
 Seer Nattehimlen roligt ned,
 Og rige Stjerner Klarhed sende
 Som Lysets Bud om Evighed.
 Du selv, som løste Trældoms Baand,
 Du selv er hist en frigjort Aand.

Toget bevægede sig derefter videre til Jernporten. Tæt ved Akciseboden saae jeg Kommandeur *Suenson* staa, støttet af to Officerer af Første jyske Regiment. Han døde om Natten. Han *vilde* deltage i

Processionen, trods han i længere Tid havde været svag og til Trods for hans Families Bønner. Intet kunde afholde ham fra at vise sin gamle Konge den sidste Ære.

Imidlertid var Liigvognen og Escorten standset ved Roskilde-Hvile tidligt om Morgenen. Om Vognen sluttede sig de mødte Bønder og holdt sidste Vagt for Kong *Frederik* i den mørke, kolde Morgen. Da Dagen var brudt frem og Tiden kommet dertil, løftedes Kisten af Vognen og Bønderne skiftedes til at bære den til Roskilde By og Domkirke, lige ind til Kirkens Dør. Dette var et saare gribende og rørende Syn. Her ved Døren modtoges Kisten atter af de ved Ceremoniellet beordrede Herrer af Rangen, Baldakinen løftedes paany over den og Kisten bares saaledes til dens angivne Plads.

For mig var det mere opløftende at se de simpelt klædte Bønder komme bærende ind igjennem Byens Gader med den for alle saa kjære Byrde.

Kong Christian VIII's salving i Frederiksborg slotskirke. Henrik Steffens ses i anden række midt for. Tegning af J. V. Gertner. Rosenborg.

DEN SIDSTE KONGEKRONING

Den 28. juni 1840 kronedes den ny konge *Christian VIII* i Frederiksborg slotskirke. Højtideligheden havde skiftet karakter siden 1596 (jfr. s. 24). Egentlig var der i enevældens tid – efter 1660 – kun tale om en salving, mens kongen selv satte kronen på sit hoved, og *Kongeloven* havde afløst håndfæstningen.

Christian VIII var en højt dannet mand med dyb forståelse af kunst, digtning og videnskab, og en hel række af tidens førende åndspersonligheder slog kreds om ham under højtideligheden – Oehenschläger, Grundtvig, H. C. Andersen, H. C. Ørsted, Eckersberg, Weyse. Dog var der ikke lutter tilfredshed med festen hos d'herrer,

f. eks. skriver *Oehlenschläger* i sine erindringer: »Til middag var jeg i en våbenhal i stueetagen, hvor de fleste af gæsterne, mig inklusive, ingen mad fik, fordi opvarterne tog den selv, sagde man.«

Festen var ellers pompøs nok, men alligevel følte man, at grunden var begyndt at skride under den kongelige enevælde, som pragtudfoldelsen skulle understrege. En ny tid var på vej, kravet om folkefrihed rejst. Kroningsfesten blev da også den sidste i Danmark. Ved det næste tronskifte i 1848 fik man andre ting at tænke på.

Blandt de indbudte var også filosoffen *Henrik Steffens*, på den tid professor i Berlin. Han beskriver her sine indtryk fra festdagen.

HENRIK STEFFENS:

Den hele lille Stad var opfyldt med dem, der vare indbudne til Kroningen, og en munter Mængde af saadanne, som uden at være indbudne, vilde see den store Festlighed, leirede sig deelte i store og smaa Grupper, deels under lette Telte, deels, da Veiret var smukt, under aaben Himmel; Vogne og Heste i stor Mængde vare adspredte hist og her. Da vi havde foreviist vore Indbydelseskaart ved Indgangen til Staden, bleve vi ledsagede gjennem den tætte Vrimmel i den lille Stad, til den modsatte Ende, til Besidderen af en Vandmølle. Denne Mands Kone var tydsk, en Bekjendt af min Ven, Hofpræst Strauss, og vi bleve modtagne paa en høiest venlig og uforglemmelig Maade.

Tidligt om Morgenen trængte jeg mig i det smukke Veir med den glade Mængde igjennem de stolte, imponerende Indgange til den inderste Slotsgaard, og til Venstre ind i den virkelig prægtige Slotskirke. Den straaede paa alle Sider af Forgyldning, og var vel overlæstet med Zirater, men frembød dog et meget muntert og fornemt Skue. Alle Slottets Gaarde vare opfyldte med Mennesker; men i den lille Kirke kunde kun de inlades, der vare indbudne, og Kirken var vel overfyldt, men dog saaledes at der ingen Trængsel opstod. Min Familie fandt en Plads i en Loge, jeg fandt en i en fri ud imod Hovedgangen aaben Hal, iblandt de Stænderdeputerede, der den Tid vare forsamlede i Roeskilde. Den troe gennemførte gamle Pragt, hensatte Enhver ganske i den gamle hengivne og trofaste Tid; Intet erindrede om den Nye. Toget begyndte. Man fordre ikke en nøiagtig Frem-

stilling af Cereemonierne. Endog om jeg havde alle Kjendsgjærningerne liggende for mig, vilde jeg næppe føle mig i Stand til at gjen-give en Saadan, men vel det almindelige Indtryk.

Ligeover for mig saae jeg Rækkerne af Ridderne af begge de høieste Ordener i deres gammelspanske Kostumer med de store Guldkjæder; iblandt disse i det mindste nogle Bekjendte. Paa den Side, hvor jeg befandt mig, stode de prægtigt klædte Damer, saa at vi kunde underholde os med de Nærmeste. Tre Biskopper i prægtige Ornater fungerede ved Alteret. Mynster, der er saa udmærket ved sin simple og klare Veltalenhed, forherligede det vigtige Moment ved en for-træffelig Tale. Kongen traad frem og blev høitideligt salvet; det gamle Chrisam [salveolie] af en hemmelighedsfuld S sammensætning blev anvendt til den hellige Indvielse; i Midten stod den gamle Biskop af Sjælland, den Første i Landet, min fortrolige Ven fra mine Børneaar; paa høire og venstre Side Callisen Generalsuperintendent i Schlesvig og Øllgaard Biskop i Viborg, begge mine Ungdomsvenner. Saaledes hensat ved en kongelig Indbydelse midt i en saadan Pragt, ved Erindringer fra min Barndom og Ungdom knyttet til en lykkelig, forsvunden Tid, troede jeg mig omgivet af en forunderlig Drøm, da jeg saae den mig saa naadige Konge, smykket med længst forsvundne Aarhundreders kongelige Dragt, knæle ned, og mine ældste Ungdomsvenner forvandlede til ærværdige, høie Geistlige. Da Kongen var salvet, tonede den alvorlige Musik. Herskeren satte sig igjen selv Kronen paa, greb med den ene Haand Rigsæblet, med den Anden Scepteret, og gik langsomt og med Værdighed igjennem Kirkens Hovedgang til den modsatte Ende af den, hvor Thronen var anbragt. Ved den kongelige Kaabes lange Slæb var han adskilt fra sine Led-sagere. De høie Riddere af Elephant- og Dannebrogssordenen, i deres prægtige spanske Dragt, med de svære Guldkjæder, stillede sig, saa-ledes som de ankom, først, derpaa flere høie Æmbetsmænd, ligeoverfor den Halle, i hvilken jeg befandt mig, og i een Række . . .

Dernæst stod ikke langt fra mig i festligt Ornat, og iblandt de Mæg-tigste i Riget, Thorvaldsen, der altid udmærkede sig iblandt Alle, og i Nærheden af ham den herlige Ørsted, sit Fædrelands Støtte i en betænkelig Tid, der vakte Opmærksomhed ved sit dybe aandrige Udtryk.

Da Kongen havde sat sig paa Thronen, og det høie Følge havde ordnet sig, kom Dronningen, knælede, blev salvet paa Haand og Bryst, men ikke som Kongen paa Haandleddene, fordi hun vel bærer Krone

men intet Scepter. Da Gudstjenesten var til Ende gik Toget under en teltagtig bedækket Gang over den store Gaard, der var propfuld af Mennesker. Jeg, der aldrig gjerne begiver mig i Trængsel, hørte til de Sidste i Toget; Kongen og hans Følge vare allerede for længe siden forsvundne i den ligeoverfor liggende Bygning; Dronningen gik netop derind, da jeg traad ud af Kirken. Allerede førend jeg forlod denne, hørte jeg Mængdens Vivatraab og Jubel, der endnu ofte blev gjentaget. Jeg havde omtrent naaet Midten af Gangen, da Kongen viiste sig i en aaben Corridor, der gik tværs igjennem Bygningen, og det var virkelig som om et Digt fra det sextende Aarhundrede virkeliggjorde sig. Den noget lave, gammeldags ud til Gaarden aabne Gang, Regenten i sin kongelige Kaabe med Krone, Scepter og Rigsæble, hensatte os i den ved en eenfoldig Tro helligede Troskabs Tider. Da Kongen viiste sig her, virkede Synet af ham som en Trolddom; alle Tunger vare løste, Vivatraab lode næsten bedøvende. Men da Kongen nu bukkede sig imod den jublende Masse, og nedsænkede Scepteret, naaede det Skuffende, der satte mig flere hundrede Aar tilbage i Historien, det høieste Punkt. Mængdens Frydeskrig forstærkedes, den store Slotsgaard gjentonedes fra alle Sider, og dette Billede er blevet mig som om det dannede Blomsterpunktet af den hele Fest. Ingen af hans Undersaatter kunde varmere, end jeg, der havde ophørt med at være det, ønske den fortræffelige Konge, der kjendte Vanskeligheden ved sin Stilling og med sit hele Hjerter pønsede paa sit Folks Vel, Lykke og Velsignelse. Det var mig i dette Øieblik som om det, jeg nu saae og hørte, maatte være et Udtryk af det hele Lands Tænkemaade. Da den smukke Dronning siden viiste sig og neiede for det høitjubilende Folk, var det, som om Dagens Soel gik op, og det yndige Syn gjorde et ubeskriveligt Indtryk. Begge Tog bevægede sig langsomt og med Værdighed, og da jeg hørte til de Sidste, kunde jeg en Tid lang nyde et Syn, fra hvilket jeg ugjerne skilte mig.

Nu fulgte der en tidligere Tids Ceremonier i deres hele Strængthed; vi befandt os i en stor Sal, og kunde hvile os der i nogen Tid, thi de Indbudte maatte enkelte, Mænd saavel som Qvinder, vise sig først for Kongen, saa for Dronningen. Kongen havde sat sig i fuld Ornat paa Thronen i en Sal, Dronningen i en Anden. Enhver af de Indbudne nærmede sig først til Kongens Throne, derpaa til Dronningens og bukkede dybt. Kongen nedsænkede med naadig Mildhed sit Scepter, men beholdt sit alvorlige Udseende. Dronningen tilsmilte mig meget venligt, og den hurtigt forsvindende Fortrolighed virkede i Sandhed

vidunderligt paa mig. Thi saa mægtigt var dog det hele Skuespil i sin hele consequente Sammenhæng forekommet mig, saa stolt var den tæt sammenfødte Bygning, som med Historiens hele Magt trængte ind paa mig, traadt mig imøde, at dette huldrige Blik, pludseligt hensatte mig i den fortrolige, kongelige Aftencirkel, og jeg, efterat jeg havde bukket, behøvede nogle Minuter for igjen at fatte mig. Kort efter viiste Kongen sig igjen i fuld Ornat, ledsaget af nogle faa Hofæmbedsmænd, og besteg en Forhøining, der ved et Galleri var adskilt fra de øvrige Dele af Salen. Et lille dækket Bord var opstillet der, og efter at Kongen havde sat sig og Hofæmbedsmændene staaende havde indtaget deres Pladser bag ved ham, blev en af dem sendt hen til Dronningen, der nu først kom og satte sig ligeoverfor Kongen. En Hofkaplan oplæste staaende Bordbønnen, og vi vare i nogen Afstand Vidner til det kongelige Maaltid. Nu var Ceremonien endt og Gjæsterne bleve fordeelte i de forskjellige Gemakker og bevertede. Vi vare fra nu af overladte til os selv og nøde de udsøgte Spiser og de fortræffelige Vine. Høitideligheden, den skønne Dag, Mængdens Jubel havde sat os alle i en munter Stemning, og i Sandhed, Ingen tvivlede om en lykkelig Fremtid. Allerede den Dag da jeg ankom til Frederiksborg var jeg bleven indbudet til et stort Maaltid i Slottets Riddersal; men man tager virkelig feil, hvis man troer, hvad et falskt Rygte forsøgte at udbrede, at disse Maaltider have været ødslere eller glandsfuldere, end Festens Anstand og Værdighed fordrede det.

Folketoget på vej gennem Vimmelskaftet 21. marts 1848. N. F. S. Grundtvig i hjørnevinduet. Samtidig tegning.

ÅNDEN FRA OTTE OG FYRRE

Som ringe i vandet bredte virkningerne af Februarrevolutionen i Paris 1848 sig ud over Europa. I marts blussede revolutionerne op i Tyskland. Også til hertugdømmerne nåede bevægelsen. Den 18. marts samledes 70 tysksindede stændermænd i Rendsborg. Den slesvig-holstenske politiker *Olshausen* rådede til øjeblikkeligt oprør og kaldte de danske »et dovent, dvask og usammenhængende folk«. Man vedtog at sende en deputation til København med krav om en fri forfatning for Slesvig og Holsten i fællesskab og Slesvigs optagelse i Det tyske Forbund.

Først den 20. marts om formiddagen nåede efterretningerne om Rendsborgmødet til København, hvor de nationalliberale ledere indkaldte til et stort folkemøde i Casinoteatret samme aften. Under stor-

mende jubel vedtoges her en resolution, forelagt af *Orla Lehmann*, som krævede en fælles fri forfatning for Danmark og Slesvig – et Danmark til Ejderen – og en ny regering.

Næste dags middag drog et mægtigt folketog gennem København til Christiansborg slot, hvor den nye konge, *Frederik VII*, kunne svare, at det gamle ministerium allerede var afskediget. Dagen efter, den 22., var det nye ministerium dannet med nationalliberale politikere som de toneangivende. Dets første opgave blev at svare den slesvigholstenske deputation (24. marts). Svaret kunne kun blive en afvisning og dermed signalet til krig. Men de truende udsigter virkede langt fra knugende, en vældig bølge af national begejstring gik over landet – »ånden fra 48«.

Gennem breve fra maleren *Joh. Th. Lundbye* oplever vi de bevægede martsdage. Lundbye gik med i krigen, men blev dræbt i Sønderjylland den 26. april 1848 ved et vådeskud.

JOH. TH. LUNDBYE:

Kjøbenhavn 20–21 Marts 1848.

Velsignede Moder!

Endnu veed jeg saa lidt om, hvad jeg vil meddele Dig, og dog maa jeg skrive. Da jeg var ude i Middags, hørte jeg som Rygte, at Holstenerne havde sendt en Deputation her til Kongen med Betingelser, paa hvis Opfyldelse Freden vil bero. Man taler om Trusler med, at de vil skille dem fra os, oprette en provisorisk Regjering, beholde Rendsborg o. s. v. o. s. v. Hvad der er sandt, veed jeg endnu ikke, men fandt her en Billet, som Professor Schouw havde været saa god at sende mig, til et i Hast sammenkaldt Møde iaften i Casino. – (Tirsdag Morgen 21 Marts.) . . .

I høi Grad gribende skal Afstemningen i Casino angaaende den korte, prægtigt affattede Adresse til Kongen have været. Kun ved eet Punct, angaaende Ministerskiftet, skal et Par Arme have hævet sig benægtende, et Par Arme blandt Tusinder. Og det blev da Resultatet, . . . at en saa talrig Mængde som muligt skal idag samles ved Raad- og Domhuset for derfra at ledsage Deputationen med Adressen til Christiansborg . . . At Alt vil skee saa roligt, besindigt og maadeholdent som muligt, troer jeg ikke der kan være nogen Frygt for, efter at jeg med egne Øren og Øine har overtydet mig om Stemningen

igaar Aftes og ved flere Møder – men et Par Spørgsmaal reise sig hos mig: hvad vil skee, om Kongen svarer benægtende eller blot undvigende – og, hvad vil der blive af de danske Officerer i Rendsborg? Denne Dag kan blive mærkelig nok, og det er med nogen Uro at jeg skriver Dig disse Linier, elskede Moder!

Elskede Moder!

Løvedag 25 Marts 1848 – Morgen.

Det er den mærkeligste Uge, jeg har oplevet, og jeg finder det derfor uforsvarligt at undlade at skrive endnu engang, omend det bliver flygtigt. Det var til i Tirsdags Kl. 11, at min Beretning gik. Da samledes et uhyre Tog (10–12 000?) ved Raadhuset, flere fædrelandske Sange løde kjønt, mens vi ventede paa Borgerrepræsentanterne, der med blottede Hoveder gik gjennem den tætte Skares tordnende Hurra lige til Nygade, da vare de i Spidsen af Toget, der nu 6 og 6 gik ned ad Vimmelskaftet. Da vi fik Slotspladsen at see, var den sort af Mennesker, og efter at have været der længe, længe, saae man endnu den bestandig kommende Skare over Høibro.

Svaret var kort: Ministeriet var afskediget, og vi skulde kun stole paa Kongen. Stemningen var dog endnu noget flau, hvad ikke forbedredes derved, at Kongen ikke lod sig see, men næste Morgen (Onsdag), da man, uhyre spændte paa Ministervalget, pludselig hører: Scheel-Plessen, Bardenfleth og Bang! hvor bleve vi lange i Ansigterne, og det gik allerede: vi maa have et Casinomøde endnu! Da blussede Haabet op igjen ved Kl. 10–11 at see Opslag: at Clausen, Monrad, Tscherning, Hvidt, Lehmann vare kaldte til Kongen, og Kl. 2–3 vare de Ministre. Denne Begivenhed har nok allerede lammet den Schleswigholsteinske Deputation, der var kommet samme Morgen, det havde de ikke ventet: at en fuldstændig Revolution kunde komme istand her, hvor de troede Taalmodighed fik aldrig Ende. Deputationen kunde imidlertid ikke være sikker i Hotellet og blev derfor indbudt af Consul Hage, hvorhen de ledsagedes af Studenter med hvide Bind om Armene. Da de spurgte, om der var Studenter i Toget, og man svarede dem, at de fleste vare Studenter, maa de være blevne underligt tilmode ved at tænke paa, om deres Kielere vilde have beskyttet en dansk Deputation. Samme Aften vilde man bringe Kongen et Hurra, men han sov, og nu begyndte store Skarer, for det meste Pøbel, at drage om i Gaderne med Sang og Hurra til ud paa Natten. Det var stygt, men selv disse Horder respecterede Kongens Søvn og Halmen

ved et Sygehuus paa Kjøbmagergade, hvor de gik lydløse forbi. De tvang en Deel af Aristocratiet til at illuminere og brølede Hurra for de Huse, hvor de nye Ministre boede eller saa omtrent, de havde ikke altid brugt Veiviser og fik vel heller ikke altid saa venligt Svar som af Moltke, der var taalmodig nok til 3 Gange at træde frem og tale og takke mellem 6–11½. Thorsdag var det underlige Tog til Slottet, da man saae en talrig Skare ledsage de tre Vogne med Deputationen, som dog ikke leed nogen Forhaanelse, der er værdt at nævne, imod den uhyre risquante Situation, hvori den befandt sig. Man skal have ærgret sig over, at de to bare Dannebrogskors o. s. v. Et Par Timer ventede Skaren, da gik det atter til Hages Port, hvor man skal have haanligt løftet et Hurra for hver der steg ud, dog ikke stærkere, end at det strax hyssedes til Taushed. En Vogn, siges der, man vilde vælte (?).

Da de atter vare i Sikkerhed, nedstemte og overvældede, brast Neergaard i voldsom Graad: jeg stod dog her i mange Forhold og nu blive vi behandlede som Landsforrædere! – Kan det undre Dem? var Hages Svar. –

Det regnede tillykke i Forgaars Aftes, saa Gaderne vare stille. Nu kom Fredag, og jeg drømte allerede om tilbagevendende Ro, naar Svaret til Deputationen var publiceret. Men det kom ikke, Tausheden blev piinlig, jeg maatte ud, Stemningen blev værre og værre som Tiden nærmede sig, de skulde bort med Skirner. Og da Kongens Hilsen kom, der i et mandigt, smukt Sprog udtaler Tak og Svar og Bøn til Folket, raabtes endnu vildt hist og her: ja, men har I seet, hvad der staaer i Dannevirke, hvad Olshausen har sagt i Rendsborg? dovent, dorsk, uenigt Folk! Had til Rusland, Venskab med Frankrig, Fjendskab til Danmark! I Tusindviis strømmede man til Toldboden, og der var en almindelig Bekymring for, at de skulde lide nogen Haan eller Overlast, inden de kom bort; da hørtes det, at man snildt havde sat dem ombord tilbaads fra Proviantgaarden; de havde nemlig fra Morgenstunden været paa Slottet. – Og nu brød de ud: vel er det, de ere borte, men de skulde have havt en Ulykke; selv de Moderatete kunde ikke ved Siden af sin Glæde over den gæstfri og humane Behandling, der var blevet dem til Deel, tilbageholde sin Harme over disse Menneskers Anmasselse og Frækhed. –

Gud skjænke det nye Ministerium Kraft til sit vanskelige Værk, da kunde disse Dage blive en glimrende Periode i vor Historie; thi at see for sine Øine foregaae den samme Bevægelse, der andensteds kostede

Strømme af Blod, uden at et Vaaben kom tilsyne, (jeg vil ikke nævne Bræstrup med Stokkene, de er reent forsvundne) – det var i Sandhed saa deiligt, at jeg ikke havde troet det muligt. Hjertet hopper af Glæde og skjælver igjen, eftersom Tanken falder paa det Vanskelige, der staaer tilbage eller det store, det deilige Vidnesbyrd for den danske Karakter, der er fuldbragt.

Din egen Johan.

De nye Ministre ere meget tarvelige og beskedne; de ere naturligviis enige om at afvise Exellensetitelen, hvad der vil trøste mangan Aristocrat. Tscherning har meldt sig endnu som Cpt. Tsch., og Monrad skal have reserveret sig sin præstelige Virksomhed, saa Ærgjerlighed leder ham ikke. Deres Gager siger Rygtet skulle være 2400 Rd. ! ! ! Gud give dem Kraft og Folket Tillid; da vil det være værdt at leve i Danmark . . .

Kjøbenhavn Løvedag 25 Marts 1848. Aften.

... Og Tilliden, som Regjeringen har viist Folket ved at fjerne Vaaben og Politistokke reent og aldeles, hvor velsignet har den virket; der har været en Stemning over Hovedstaden i disse Dage saa vidunderlig deilig, høitidelig næsten, svævende mellem Glæde, Haab, inderlig Forventning, Skuffelse, Opfyldelse, Bekynring for de 5 Fremmedes personlige Sikkerhed – men hele Tiden harmonisk og deilig, inderlig og alvorsfuld . . . Ja, sandelig! det er en stolt Uge i vor Historie, og var gamle Grundtvig ikke saa ubøielig Absolutist, at han endnu ømmer sig svært ved den nye Tingenes Orden (i Søndags! vel at mærke), jeg troer, han vilde endnu deiligere end nogensinde slaae Harpen og røre Tungen til Danskhedens Priis. Jeg længes efter, at vore Digtere skulle udbryde i begeistrede Sange til Folkekarakterens Priis, jeg synes, den har gjort sig værdig dertil! . . .

Kjøbenhavn Søndag Form. 26 Marts 1848.

I dette Øieblik kommer jeg hjem fra Kirken; det lod af Bønnen som den gamle Kjære er rørt og omstemt – jeg havde Lyst til iaften at bede ham om en Sang . . . Da jeg gik over Torvet, spillede »Danmark deiligst Vang og Vænge« – det er som det var hver Dag Fest, saa deiligt er det at iagttage det nye Liv og Deeltagelsen for Danmarks

Vel og Hæder, det er en anden, nei! det er just den danske Nation, men som efter en Dødssygdom. »Den store Uge« har fortryllet Nationen og Fremmede med, Nordmænd og Svenske . . .

Det var den mindeværdige Uge! og Sindet stunder atter til Ro og Arbeide – glad og virksom Nydelse af Fædrelandets foryngede Liv . . .

Kamp i en løbegrav. Episode af slaget ved Fredericia. Maleri fra 1850 af Niels Simonsen, der fulgte den danske hær i Treårskrigen. Frederiksborg.

I NATTEN KLAM OG KOLD

Efter kampene i Treårskrigens første år – 1848 – var der sluttet våbenstilstand i august. Fredsforhandlingerne førte ikke til noget resultat, og i april 1849 begyndte krigen på ny. Slesvigholstenerne under general *Bonin* besejrede danskerne ved Kolding den 23. april og indesluttede derefter fæstningen *Fredericia*. De tyske forbundstropper tvang imidlertid en brigade under nordmanden *Olav Rye* op gennem Jylland. Han ledede tilbagetoget på mesterlig vis og forskansede sig til sidst på Helgenæs. Den danske overgeneral *Bilow* trak nu i al stilhed *Rye's* tropper og general *de Meza's* tropper fra Als til *Fredericia* ad søvejen. Bag fæstningens volde stod nu 24 000 mand, mens slesvigholstenerne talte 14 000.

Natten til den 6. juli fandt det berømte udfald sted. 19 000 danske soldater løb storm mod slesvigholstenernes forskansninger. Efter 2½ times meget hårdnakket kamp gav *Bonin* kl. halvfire om morgenen ordre til tilbagetog, og den slesvigholstenske hær opløste sig derpå i

vild panik. Men sejren var dyrekøbt. Som den angribende part led danskerne langt de blodigste tab, over 500 mand døde, og blandt dem Olav Rye, mod 200 faldne slesvigholstenere.

Skildringen af slaget ved Fredericia skyldes forfatteren og skolemanden *Johannes Helms*, som deltog i begge de slesvigske krige.

JOHANNES HELMS:

Vi fik Ordre til at stille omtrent Kl. 9 Aften i en af Gaderne, hvis ene Ende gik ud til Volden. Det var jo i de lyse Nætter, og til Overflod var det Maaneskin. Der var usædvanlig stille i Byen, det gjaldt jo om at komme saa meget som muligt bag paa Fjenden. Man skulde i Timerne fra Kl. 9 til Midnat have ondt ved at tro, at der stod 15 til 16 000 Mand i Gaderne, i den Orden, i hvilken de skulde marschere ud, men hvem der skulde først og hvem der skulde sidst, derom vidste vi Soldater naturligvis ingen Ting. Geværerne stod i Pyramider langs Husene; Folkene gik og smaasnakkede frem og tilbage eller samlede i Grupper og ventede. Omtrent Kl. 12 hørtes der Hestetrampen i Gaden; der kommanderedes: Til Gevær! Ret! Gevær paa Skulder! Det var Schleppegrell, der red igjennem Brigaden for at tale et sidste Ord til sine Folk, inden Timen slog. Han gjorde Holdt midt for Bataillonens Front og talte omtrent saaledes: »Husk nu paa, Folk, at i Nat bliver der ikke ret megen Tid til at skyde. Spar paa Jert Krudt. Kommer I til at gaa løs paa Skandserne, saa er der kun een Ting, der kan frelse Jer: Giv ham ikke Tid til at skyde to Gange, men gaa lige lukt paa med Bajonetten. Har I forstaaet mig, Folk? Kan jeg stole paa Jer?« Da skete, hvad jeg ikke troede kunde ske blandt vore Soldater, hvad jeg ikke har hørt før eller siden, nemlig at Folkene svarede. »Ja, Hr. General, ja!« lød det gennem Rækkerne fra den ene Ende til den anden. »Det er godt, Folk, Tak!« sagde Generalen og red videre, men bag mig hørte jeg Sergent Oldhus's Stemme sige halvt højt, som for sig selv: »Saa, I gode Tyskere, nu skal jeg love for, at der er til Jer i Nat,« og det var i Sandhed et korrekt Udtryk for Stemningen. Der var ikke Spor af Tvivl, Tyskerne *skulde* have Prygl.

Der er Folk, som tro at berømme Soldaternes Mod ved at fortælle, at de gjorde Fjas og Løjer, lige inden de gik i Ilden. Det er dum og

taabelig Snak. Det er *altid* en meget alvorlig Sag at gaa Døden imøde. Og hvis nogen gør Fjas og Løjer i saadanne Øjeblikke, kan man trygt stole paa, at det kun er de daarlige Soldater. Om saadan Noget var der sandelig heller ikke Tale, da vi rykkede ud fra Fredericia; det var Altsammen Alvor, knusende Alvor.

Omtrent Kl. 1 kunde vi høre de dumpe Trin af de første Afdelinger, der satte sig i Marsch. Stilheden blev næsten spøgelsesagtig. Hver Mand stod i Geledet med Haanden paa Geværet og lyttede efter det første Skud. Det varede ikke længe, for Tyskerne stode jo dengang mindre end et Bøsseskud udenfor Volden. Da faldt der to Skud næsten samtidig – saa en lille Pavse – saa et enkelt Skud, saa knaldede tusinde paa een Gang. Nu begyndte det at regne med Bomber og Granater imod alle Portene, hvor Fjenden formodede, at vi marscherede ud, men de fleste Afdelinger gik ud igjennem nye Gjennemskæringer, der vare anbragte netop til dette Brug.

Det varede vel en halv Times Tid, inden Schleppegrells Brigade rykkede ud, og da vi gik igjennem Porten mødte vi allerede de første Fanger; det var en Feltvagt, der var tagen tæt udenfor Fæstningen. Vor Hornblæser gjorde sig vigtig og vrængede ad En af dem med et: »Æh, Din tyske Rad!« Men han tog sig ikke i Agt for, at Kaptajnen gik lige bag ved, og han havde sig en alvorlig Lussing, inden Ordene vare rigtig ude af hans Mund. Da vi kom ud paa aaben Mark, var Slaget i fuld Gang mod Nord og Vest, hvor Ryes og Mezas Brigader sloges paa Liv og Død ved de fjendtlige Skandser. Disse laa jo i en Krans tæt om Fæstningen, saa at Kampen i Begyndelsen stod paa et forholdsvis lille Terrain, der først udvidedes, efterhaanden som de fjendtlige Skandser faldt i vore Hænder, og det var et forunderlig virkningsfuldt Syn at se de mangfoldige Afdelinger med Bataillonsfaner og Kompagnifaner bevæge sig mellem hverandre i det dæmrende Halvlys. Kanontordenen og Geværilden var øredøvende, og vildfarende Kanonkugler faldt i alle Retninger. Mange Døde og Saarede laa alt paa Marken, mange let Saarede gik forbi os, endnu flere bleve baarne ind.

Vi gik først mod Vest for at komme uden om Oversvømmelsen, saa drejede vi mod Syd henimod Landsbyen Stovstrup, hvor 3de Linie-bataillon tog en Skandse lige for Næsen af os. Vi marscherede videre; af Brigaden var dengang 3de Bataillon og 3de Jægerkorps i Ilden foran os, medens 5te Bataillon og 2den Forstærknings-Bataillon fulgte jævnsides med os. Pludselig indtraadte en Standsning. Et fjendtligt

Batteri var kommen i Stilling og begyndte at hamre løs paa os. Vi stode dengang i en Rugmark, og vi kunne høre Kuglerne meje Rugen af i lange Striber, naar de fløj derigjennem. Vi havde lagt os ned. Da kom General Bülow med hele sin Stab ridende tæt forbi os. En Del af os fandt det ikke passende at blive liggende, medens Generalen red forbi, og vi rejste os op, men en Officer i hans Stab raabte: »Læg Jer for Satan!« og vi lod os det ikke sige to Gange.

Saa kom Jessens Batteri sprængende, prodsede af tæt ved os, og nu gik det løs paa det fjendtlige Batteri. Jessens Batteri havde jo allerede et berømt Navn fra Kampene i Sundeved, nu fik vi det at høre og se, og det er vist, at det Batteri havde en egen Maade at tage Tingene paa. Det var næsten ikke muligt at skjelne de enkelte Skud, med saadan en knusende Fart gik det, medens der stod den ene Ring efter den anden i Vejret, ligesom naar man morer sig med at blæse Ringe af Røgen fra en Tobakspibe, og det varede ikke mange Minutter, før det fjendtlige Batteri tog Benene paa Nakken og satte afsted i fuld Karrière.

Omtrent i det Øjeblik stod Solen op. Vi havde gjort Holdt paa en lille Forhøjning i Terrainet, og derfra kunde vi overse næsten hele Valpladsen. Vi kunde se helt ud imod Nord, hvor de kæmpende Rækker bølgede frem og tilbage; spredte og sprængte Flokke trak sig næsten lige ind under Fæstningen, hvis Kanoner nu og da talte med, men nye Skarer gik frem i deres Sted, toge de sprængte op imellem sig, og fremad gik det paany; det knaldede overalt, fra Skandser, fra Grøfter og Gjærder. De hvide Ildlinier tegnede sig tydelig mod den mørkere Baggrund. Paa mange Steder sloge høje Flammer og vældige Røgskyer i Vejret; det var Tyskernes Hyttelejre, der brændte. Af disse passerede vi flere, der strax bleve stukne i Brand. Der var ikke alene bygget ganske zirlige Smaahuse, men paa et Par Steder saae jeg, at de havde anlagt Haver med Kjøkkenurter, de havde indrettet sig paa et længere Ophold. Af og til hørtes et tordnende Hurra, saa en Pavse, saa en knittrende Lyd af Geværssalver, et nyt Hurra, et øredøvende Brag, en hvid Røgsøjle skyder sig i Vejret, det er et Krudtmagazin, der er sprunget i Vejret – saa er Skandsen tagen; Kompagnifanen plantes paa Brystværnet, og Ingeniørerne tage strax fat paa Demoleringsarbejdet.

Vi gik videre; standsede et Øjeblik uden for en Skandse, der var tagen; jeg gik der ind sammen med Lieutenant Albrechtsen. Et forfærdeligt Syn mødte os. Skandsen laa fuld af Døde og Døende, mest

Tyskere, dog var der ogsaa adskillige Danske, der vare baarne derind, og Lægerne gik omkring og gjorde Udvalg imellem, hvem der var Noget at gjøre ved, og dem, for hvem al Behandling var en overflødig Ceremoni. Jeg lagde Mærke til en fjendtlig Officer, en meget høj, skaldet Mand; han rørte sig endnu, men af et stort Hul i Hovedet hang Hjernemassen ud. Jeg gjorde en Læge opmærksom paa, at han bevægede sig, men Lægen sagde kort: »Betyder ingen Ting, død«.

Videre . . .

Kampen ved Øvre Stolk den 25. juli 1850. Tegnet af Niels Simonsen 1850. Frederiksborg.

DET VAR PÅ ISTED HEDE

Slaget ved *Isted* den 25. juli 1850 – det sidste, afgørende slag i Tre-årskrigen – er den største og blodigste kamp, som nogen sinde har været udkæmpet i Norden. En dansk hær på o. 40 000 mand under general *Krogh* stod over for slesvigholstenernes o. 34 000 mand. Preussen havde på dette tidspunkt sluttet fred.

Kampen førtes over en bred front i det skov- og sørige landskab omkring *Isted* lidt nord for Slesvig by. Danskernes slagplan: med en del af hæren at gennemføre et flankangreb og afskære fjenden tilbage-toget, måtte opgives på gr. af en farlig situation, som om morgenen opstod i kamplinjens centrum ved landsbyen *Øvre Stolk*. I dette område stod den danske hærs 2. division under nordmanden general *Schlepppegrell*, og her lykkedes det en slesvigholstensk brigade ved en overrumpling at bryde ind i den danske linje og jage danskerne på flugt, indtil et par reservebatailloner under oberstløjtnant *Henckel* fik grebet ind og efter en rasende kamp i og omkring landsbyen tvunget fjenden tilbage.

Om aftenen kunne de danske tropper slå lejr syd for Slesvig. Sejren var vundet, men tabene var store: 850 døde, 2400 sårede og 350 fangne. Blandt de faldne var *Schlepppegrell* og oberst *Læssøe*.

Den dramatiske situation ved Øvre Stolk skildres her af *Hother Tolderlund*, der som underlæge fulgte en af de batailloner, der var holdt i reserve.

Umiddelbart efter kampen passerer vi med stabsskriver *Wroblewski* den store slagmark.

HOTHER TOLDERLUND:

Morgenen den 25de Juli brød frem med en tæt Regn. Knap fik jeg Tid til at kaste et flygtigt Blik paa Egnen, som laa for mig i usikker Belysning, før min Opmærksomhed lededes andetsteds hen. Tilvenstre laae Høiderne og Skovene foran Langsø henimod Farensted og Vedelspang; dumpe Knald forkyndte, at Fægtningen var begyndt der. Foran os laa Landsbyen Stolk, der allerede var passeret af den anden Brigade; og tilhøre strakte sig Egnen henimod Idsted med Heder og Moser, enkelte Bakker og Kratskove. Herfra lød Kampen hæftigst; Geværilden knaldede ietvæk og overdøvedes af og til af Kanonerne Torden; kjæmpende Masser bevægede sig frem og tilbage, og gennem Taagen og Kruttdampen, som trak hen over Egnen, speidede man ængsteligt for at erfare Slagets Gang.

Paa den inddigede Vei mellem Klapholt og Øvre-Stolk stod Bataillonon, hvortil jeg hørte, som Reserve og ventede Øieblikket, da den skulde føres i Ilden.

»Sagde jeg det ikke nok«, udrød en ung Officer; »vi skulle atter være i sidste Træfning og see paa, at de Andre slaaes!«

»Vi komme nok med«, trøstede hans Capitain smilende; »og Gud veed, hvem Touren saa er til.«

»Hvad tænker De paa, Capitain?« –

»Man kan dog ikke gaae fri bestandig. Hidtil har jeg været heldig; men min Tour kommer vel ogsaa.«

Pludselig lød Kampen foran os voldsomt, Luerne sloge ud af en Gaard i Stolk, som vi forlængst troede bag Kampens Linie, Vogne med Saarede kom forbi, og foruroligende Rygter om, at Fjenden havde gjort en omgaaende Bevægelse, og at Vore trak sig tilbage, naaede til os. Snart fik vi den sørgelige Vished. Trainet rykkede iilsomt tilbage; Bagagevogne, Ambulancen, Bøndervogne med Saarede, flygtende Dragoner jage forbi – et Øieblik syntes Alt opløst i Flugt.

»Tydsken kommer«, raabte en modløs Trainkudsk og pidskede sine Heste.

»Vor Eskadron er næsten hugget sammen«, sagde en Dragon, som sad blødende paa sin udmattede Hest.

Hos enhver Kommende søgte man at faae Efterretning fra Kamppladsen, om Venner og Bekjendte, om vore Troppers Stilling; men ligesaa mange Svar, ligesaa mange Modsigelser, – det var et frygteligt Øieblik og denne Spænding neppe at udholde. Det var en sand Lettelse, da Bataillonon fik Ordre at rykke frem. –

Anden Brigade havde passeret Stolk og trængt Fjenden tilbage, og Kamppladsen var rykket ned imod Gryde-Skov. Medens man kjæmpede her, benyttede Fjenden sig af en Bro, han havde slaet over Langsø, og kastede en ikke ubetydelig Styrke op i Landsbyen Stolk i Ryggen paa vor anden Brigade og truede Flanken af femte Brigade, der kjæmpede mere tilhøire ned imod Idsted. Imellem denne fjendtlige Styrke og en Deel af anden Brigade udviklede sig den hæftige Kamp, som nu hørtes foran os. –

Bataillonon beordredes frem imod Stolk.

Fjenden havde besat Hegnene foran Byen, og vi vare ikke rykkede mange Skridt frem, før hans Kugler hvislede og peb imellem os og fordrede deres Offere. Men hvad er et Menneskeliv i et saadant Øieblik! Fremad og atter frem – det gjælder om at komme de bekrængte Kammerater tilhjulps. Regnen strømmede ned, og den høie drivvaade Sød naede os til midt paa Livet. Kuglerne fløj som Hagel fra en Uveirssky – »Fremad, Folk!« raabte Officererne, og Soldaterne styrtede frem med rungende Hurraraab og kastede Fjenden fra Hegn til Hegn. Jeg saae et Menneske falde ned fra en Jordvold foran mig og ilede derhen – »Ak, Hr. Doctor, vor gode Capitain!« sagde en Underofficer og bøiede sig med Taarer i Øiet over Liget – det var Capitainen, som for ti Minutter siden halvt spøgende sagde: »Min Tour kommer vel ogsaa.«

I Landsbyen havde Fjenden besat Husene, og hans Ild lynede os imøde fra Vinduerne og gennem Huller i Straataget. Overalt saae man Bajonetter, Pikkelhuer og vaiende Hestehaler af Oprørernes Jægerhuer; Flammer og tykke Røgmasser væltede frem af Gaardene, som bleve skudte i Brand, og spottede den øsende Regn – en vedvarende Kuglehagel modtog vore fremstormende Soldater. Kampen var morderisk. Flere Steder kjæmpedes Mand mod Mand, og tit anraabte den flygtende Fjende forgjæves sin ophidsede Modstander om Pardon. Mange faldt for Bajonetstød og Kolbeslag, og flere Bønder, der saaes med Vaaben ihænde, maatte bøde derfor med Livet. Under

vilde Hurraraab gik Vore frem og drev den flygtende Fjende foran; i Masse kastede Fjenden Vaabnene for at være lettere i dette Kapløb paa Liv og Død; men Kuglen er hurtigere end den flygtende Soldat, og uden en Lyd synker han til Jorden for Fødderne af den grædende Qvinde, der søger at frelse sig og sit Barn ud af den brændende By.

Under Kamptummelen var jeg kommen ind i Stolk. Det var som om en Brænding havde slynget mig op paa en Klippe, og først nu, da Bølgen skyllede tilbage, Bevidstheden om den Fare, jeg havde svævet i, vaagnede. Imidlertid trak Larmen sig længere bort; en uhyggelig Stilhed bredte sig over Byen; kun Flammernes Knittren og de Saaredes Klynken afbrød den. Jeg fulgte Veien, hvor vore Dragoner havde gjort deres kjække Indhug; den var bestrøet med Lig af Venner og Fjender, med faldne Heste og bortkastede Vaaben. Med Haanden krampagtig knuget om Sablen laa Rytteren ved Siden af sin Ganger, begge vare de vendte imod Hegnet, fra hvilket Fjenden havde udsendt sine dræbende Kugler; i Grøften rullede en saaret Insurgent [oprører] sig i Snavset og jamrede: »ach Gott, ach Gott«; med svigtende Stemme kaldte en døende Soldat – overalt saae man Kampens friske, blodige Spoer, rundt om paa Markerne Geværer med Bajonetten i Jorden – – Ved Du, hvad det betyder? – Det er omtrent saameget som et Kors paa en Kirkegaard; thi hvem der kan slæbe sig frem, kryber hen til Veien for at vente Hjælp der; men ved den Døde eller haardt Saarede stikker en medlidende Kammerat Geværet i Jorden, for at Ambulancesoldaterne senere kunne finde dem.

Kampen havde imidlertid trukket sig sydefter og overalt betegnet sin Vei med brændende Huse, sønderbrudte Vogne og Faldne og Saarede. Rundtom saae man de kjæmpende Masser indhyllede i Taage og Kruttdamp, og nu og da kom et Rygte om, hvad der foregik foran, ved Saarede, som vendte tilbage, eller Soldater, som eskorterede fangne Fjender. Vor brave gamle Divisionsgeneral [Schlepperegrell] var dødelig saaret, flere udmærkede Officerer vare faldne; man nævnede Navnet paa mangan Bekjendt, som ikke var meer, og jeg gjenkendte hist og her Trækkene af en Ven, for hvem min Kunst ikke eiede noget Middel, men mit Øie ei heller nogen Taare; thi med sløvet Følelse vandrer vist Enhver fremad, »wenn die Gräber eurer Freunde, wie Stufen zu eurer eigenen hinuntergehen« (Jean Paul) [når jeres venners grave ligesom trappetrin fører ned til jeres egne].

Der var kjæmpet med vaxlende Held paa vor næsten to Miil udstrakte Linie; endelig var Fjenden kastet, og vore Modstandere,

der endnu en Tid havde holdt Stillingen ved Gryde Skov, trak sig tilbage. Som Seierherrer trængte vi frem overalt.

Dersom den dalende Soel ikke havde sagt mig det Modsatte, vilde jeg have troet, at det endnu var Morgen. Under den Spænding, hvori jeg havde tilbragt Dagen, havde der ikke været Tanke om Træthed eller Hunger; Tiden var flygtet, og en smuk Aften var i Begreb med at følge paa den regnfulde Dag.

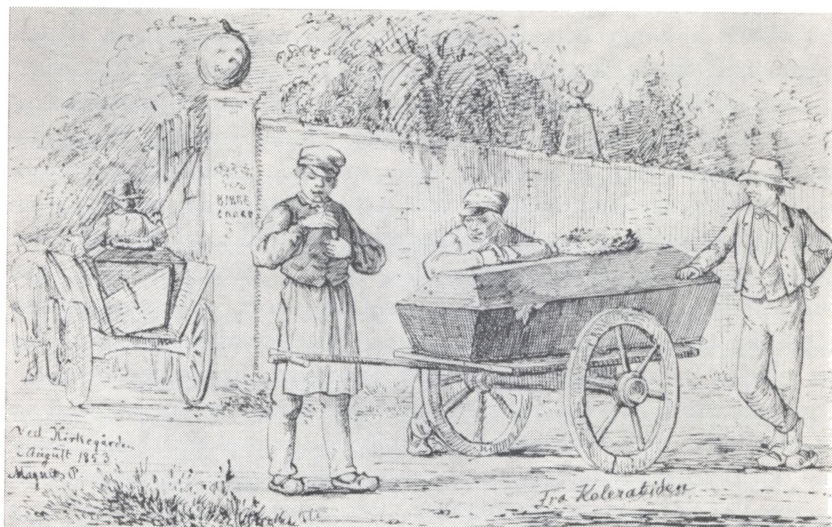
Efterhaanden samledes de adspredte Tropper atter om deres Faner. Rækkerne vare blevne tynde, og mangen Soldat, som spurgte om sin Slof, spurgte forgjæves. Med et hjerteligt Haandtryk mødtes Ven med Ven; men der var ei Tid til højrøstet Glæde eller til at fortælle, hvad man havde oplevet – det udmattede Legeme fordrerede sin Ret, og ved Siden af Tanken om at tilfredsstille dets Krav, havde jeg kun Rum for to andre: jeg lever – vi have seiret!

Og har jeg noget Øieblik følt, hvor skøn Tilværelsen er, da var det efter Slaget ved Idsted. Jeg drak i fulde Drag den friske Sommerluft; de fattige Hedemarker omkring Neu Behrent Coloni syntes mig et Paradis, de usle Hytter saae saa hyggelige ud, og jeg kunde ikke begribe den Ængstelighed, som var at læse i Beboernes Ansigter; det forekom mig, at Alle maatte, ligesom jeg, aande af dybt Bryst og juble: jeg lever. Blodet rullede rask, og jeg istemte Soldaternes Sang. Fremad, fremad – foran os laa Slesvig, foran stod Fjenden, der vare nye Laurbær at plukke, der glødede Alt i Haabets Glands – -- bag os laa Idstedes Sletter, der flød Strømme af Blod, Sorgens rige Kilde; men vor Vei gik fremad, og vi havde seiret.

WROBLEWSKI:

Paa denne Kjørsel kom jeg altsaa til at passere Valpladsen paa dens hele Strækning fra Nord til Syd; den frembød et rystende, ofte grufuldt Billede. Bøjede man sit Hoved ned mod Jorden og saa hen over dens Overflade, var det et ganske ejendommeligt Syn, der mødte Øjet; det var Soldaten paalagt, naar hans Sidemand faldt, at stikke dennes Gevær med Bajonetten nedad i Jorden for at antyde, at her laa en saaret eller falden Kammerat, og det var som en tynd Skov af bladløse Træer, man saa over den vidtstrakte Hede; Skarer af Ambulance-Soldater med deres dyre Byrde lagt paa Baaren mødte man, saarede og døde mellem hinanden; hen over Valpladsen saa man herreløse, saarede Heste vrindskende af Smerte, fare hen med opreven

Bug, hvoraf Tarmene vældede ud, der var ingen barmhjertig Haand, der kunde indfange dem og give dem Naadestødet. Hvor et Batteri havde haft Plads, kunde Jorden være som oppløjet af Projektiler, medens dræbte Heste tildels i Forspand laa rundt om; hist kunde man se en saaret rejse sig og slæbe sig frem, til der kom en Vogn, der kunde optage ham, saa mødte man en Trup Krigsfanger, afvæbnede selvfølgelig, eskorterede af vore, og saa kunde det hælde, at en Menneskeskikkelse pludselig dukkede op ved Siden af En. Det var en Insurgent, der havde skjult sig bag en Busk eller i en Grøft; han smed sit Gevær fra sig som Tegn paa Overgivelse, og under godmodig Spøg og Latter indlemmedes han i Transportanternes Skare. Jeg ser tydeligt i Erindringen en saadan Transport, ført af Livgardister, der snakkede fornøjeligt indbyrdes og med Fangerne, for saa vidt de kunde forstaa dem, med hvem de faa Øjeblikke iforvejen havde kæmpet om Livet, og hvorledes en af de saarede Fanger var ved at synke sammen af Udmattelse og Træthed, men ogsaa hvorledes en af vore brave Gardister rakte ham sin Feltflaske og bød sin Modstander en læskende Drik. Alt som vi naaede hen mod Isted Skov og den nedbrændte Kro, blev Sporene af Fjendens Nederlag større; sønderbrudte Vaaben, bortkastede Pikkelhuer, sønderskudte Vogndelev og Lavetter laa spredte over Marken. Jeg fandt der en lille Dolk, formodentlig en Læges, uden Skede, en Spidskugle (der kunde sikkert opsamles Lispundvis af dem) og en revnet sort-rød-gylden Kokarde af en Pikkelhue, det var det Krigsbytte, jeg gjorde. Men det værste Syn mødte mig dog lige i Udkanten ved Isted Skov; umiddelbart ved Kroen laa væltet en sprængt Krudtkarre og ved Siden af den Halvdelen af en Menneskekrop, Hoved, Overkrop, Arme, Liget af en Insurgent-Officer; hele Underkroppen manglede! Og over alt det straaede saa Vorherres lyse Sol paa den nu saa stille Sommerdag, som om alt var idel Fred paa Jorden.

Fra koleratiden. Ved kirkegården i august 1853. Tegning af Magnus Petersen.

KOLERA

I 1884 lykkedes det den store tyske læge *Robert Koch* at finde kolera-bacillen. Over for de mange store vandreepidemier af asiatisk kolera i Europa i det 19. århundrede havde man indtil da stået magtesløs – som forhen over for pesten (jfr. s. 68).

Da koleraen sommeren 1853 nåede Danmark, bortrev den i København, hvor den rasede heftigst, næsten 5000 mennesker (af ca. 130 000) i de små 14 uger den varede. De sanitære forhold, særlig drikkevandsforsyningen og renovationsvæsenet, var ikke stort bedre end i 1711, sammentrængt som byen var bag sine volde (netop året før, 1852, havde man opgivet voldene som fæstningssystem og frigivet terrænet foran), og i byens fattige kvarterer, som f. eks. på Christianshavn, levede folk under forhold, der næsten trods enhver beskrivelse, stuvet sammen i kældere eller på lofter med en bunke skident halm på gulvet som omtrent eneste indbo. Her og på fattighospitaler og lignende steder gjorde koleraen langt den rigeste høst.

Sygdommen kommer med en utrolig pludselighed. Ofte styrter en

tilsyneladende helt rask om på gaden som ramt af lynet, og få timer efter kan han være død.

Vilhelm Bergsøe – forfatteren til »Fra Piazzo del Popolo« – giver her nogle indtryk fra København i koleratiden. Han var dengang 18 år gammel og læste til studentereksamen i Borgerdydskolen på Christianshavn.

VILHELM BERGSØE:

Den nuværende Slægt, der blot kender Koleraen af Navn, kan ikke gøre sig noget Begreb om den nedtrykte Stemning, som Dag for Dag bredte sig ud over det ellers saa livsglade Kjøbenhavn. Sommeren kom i al sin Pragt og Herlighed med Varme, Sol og duftende Blomster. Skoven stod i sin fejreste Pragt, over alt smykkede Naturen sig til Fest, men midt under disse straalende Omgivelser, midt under Naturens spirende, fremmyldrende Liv lurede den snigende Død, og dens ranglende Benradskikkelse tog sig dobbelt forfærdelig ud ved Solskin. Al Glæde og Frejdighed var som pustet bort af Dødens Aande . . .

Lidt efter lidt kom Kjøbenhavn til at ligne en belejret By, hvor man kæmpede mod en usynlig Fjende, som skød med forgiftede Pile. Man frygtede tilsidst Alt, selv Dagens Sol og Aftenens Taage, ja [Japetus] Steenstrup gik endog saa vidt, at han mente at kunne se Smitstoffet flimre i Luften ved Solnedgang. Man holdt sig derfor hjemme saa meget som muligt, og som et Exempel paa, hvor folketomme Gaderne lidt efter lidt bleve, især i Byens østre Del, skal jeg anføre, at jeg en Dag vandrede fra Toldboden gennem Amaliegade til Kongens Nytorv, uden at møde Andet end Garnisons Kirkes Ligvogn.

Vort ellers saa hyggelige Hjem paa den gamle Fabrik skiftede ganske Karakter, og de lange triste Sommerdage jeg tilbragte der, glemmer jeg aldrig. Mine Søskende bleve sendte paa Landet, og kun Fader, en Pige og jeg bleve tilbage i den store Lejlighed, hvor de ensomme Aftner især faldt mig til Byrde.

Under disse Omstændigheder mente Fader, at vi burde forstærke vort Husapothek, og en smuk Sommeraften blev jeg sendt afsted for at gøre de nødvendige Indkøb hos min Onkel paa Løveapotheket. Her stod Folk i tætte Stimer foran Skranken, og bag denne saae jeg min

Onkel selv expedere, Noget han ellers aldrig gjorde Forsøg paa. Han lukkede Skranken op for mig med de Ord: »Naa – lever du endnu?«, og denne Ytring gjorde paa mig næsten lige saa knugende Virkning som hans bekymrede overanstrengte Udseende. »Hvad vil I med det Jux? – Det hjælper dog Altsammen Intet,« var hans Hilsen, da jeg gik.

Udenfor laa Alt i Skumring. Der var næsten ikke et Menneske i hele Vimmelskafte, men oppe i Kokkegade saae jeg en Gruppe mørke Skikkelser og hørte nogle hule Drøn, der gentog sig med korte Mellemrum. Nysgerrig gik jeg derop, men det skulde jeg hellere have ladet være; thi det Syn, der mødte mig, glemmer jeg aldrig.

Øverst oppe i Hukken, dér hvor der nu er en Ligkistefabrik, holdt en aaben Rustvogn, omgivet af en Del halvfulde Sjovere, der hjalp Kusken med at surre et Par Kister fast.

»Vi kommer med En endnu!« lød en raa Stemme oppe fra den mørke Trappe. »Har I Plads til hende?« –

Nu hørte jeg atter de samme hule Bums – det var Kisten, som slog an mod hvert Trappetrin, thi den blev halet ned af en enkelt Mand. I Gadedøren slap den fra ham, tændte ned ad den stejle Stentrappe, tabte Laaget, og Liget – en ung Pige i bar Særk – faldt lige i Rendestenen. Jeg stod som lammet af Rædsel; men da jeg hørte de Eder og Raaheder, hvorunder de atter proppede Liget i Kisten, løb jeg min Vej, saa hurtigt jeg kunde. Vel vidste jeg, at Rustvognen holdt udenfor en af de saakaldte »Pjaltensborge«, men at Ligene blev behandlede paa den Maade, havde jeg dog ikke tænkt mig, og dog skal det have gaaet langt værre til paa Kirkegaardene.

Den Nat sov jeg ikke. Hele Tiden saae jeg den unge Pige med de blaaligblege spidse Træk og det sorte Haar, der som en Manke hang ud over Kistekanten. Jeg lyttede til Faders rolige Aandedræt og undrede mig over, at han kunde sove saa trygt. Ak, naar man er atten Aar, vil man dog saa nødig dø – senere bliver det anderledes.

Fader tog i det hele Epidemien med overlegen Ro. Hver Søndag gjorde vi Ture ud i Landet, især til Rungsted; men naar vi om Aftenen vendte tilbage, og fra den friske Landluft kom ind i den hede, beklumrede By, betoges jeg af en dyb Modløshed, som jeg ikke kunde faa Bugt med, thi Koleraen havde nu naaet Christianshavn, og paa min Vej til Skolen saae jeg flere Scener, der mindede mig om den i Kokkegade. At læse til Examen under slige Forhold var desuden heller ingen Forlystelse.

Fader vilde dog skaffe mig en saadan, og en Dag udbrød han ganske umotiveret: »I Aften skal vi rigtig more os – saa gaar vi sammen paa Tivoli!« –

Om en Granat var sprungen midt i vor Dagligstue, kunde jeg ikke være bleven mere forbavset. Fader gik aldrig paa offentlige Steder, mindst paa Tivoli, og saa – naa, der var jo Intet ved den Ting at gøre!

Om Aftenen vandrede vi gennem de lumre, folketomme Gader ud til Tivoli, som netop den Sommer kunde holde Tiaars Jubilæum. Det var et forunderligt Publikum, vi traf derinde: Ingen Bekendte, meget faa Dannede, men derimod en talrig Skare af den lavere Middelstand, som Alle vare i en overstadig lystig Stemning. I alle Lysthuse blev der drukket Portvin eller Toddy, Dansen gik muntert, næsten vildt nede ved Rutschbanen, Hornmusikken skraldede hen over Plænerne, Lumbye spillede sin Nr. 3, men saa kom pludselig en Droske rullende ind i skarpt Trav; Folk stimlede sammen, Dansen hørte op, et Par Damer besvimele; men næppe var Offeret borte, før Musikken tog fat paa ny, medens Pjerrot under Publikums Latter gjorde sine dumme Fagter.

Fader lo med, men paa mig gjorde det Hele et modbydeligt Indtryk. Hvinene fra Rutschbanen, Sangerindehylene fra Øen, den lystige Hornmusik og de Dansendes kaade Latter – Alt forekom mig Løgn og Bedrag. De var bange Allesammen, de vidste godt, at Dødens store Droske holdt midt imellem dem, og at der i den var Plads til Alle – derfor lo, drak og dansede de som Gale.

Fader tog Sagen mere koldblodig, thi da Pantomimen var endt, udbrød han: »Nu skal vi dog en Gang have os en ordentlig Aften!« og dermed styrede han hen mod Basarens Restauration. Vi fik os et Bord i det Frie, og nu kendte min Forbavelse ingen Grænser. Vi havde under hele Epidemien levet tarveligt og højest diætisk; men nu lod det til, at Fader var ked deraf og vilde tage en ordentlig Revanche. Vimsende Opvartere kom farende med Hummer i Mayonnaise, Kyllingesteg med Agurkesalat, og Jordbær med Fløde, Faders Livret, satte Kronen paa vore Udskejelser. Ganske vist drak vi en hel Del Portvin, men Kolera-Diæt var det ikke.

Da Gaetano Amici havde sendt sine sidste Rakter mod Himlen, ringedes der ud, og nu skulde vi atter ind i den mørke, pestopfyldte By. Det var en trykkende, lummervarm Aften, og ved Vesterport slog os en saadan Stank imøde, at Fader foreslog at gaa hjem ad

Volden. Her var Luften renere, men der var ravende mørkt, og midt i dette Mørke syntes jeg at høre summende Stemmer, hæse Raab og skarpe Skrig oppe i Luften.

Jeg vidste ikke, om det var Vindens Susen i Trætoppene, Trækfugle, der drog forbi, eller mulig Virkningerne af Portvinen, men det Hele havde en underlig spøgelsesagtig Kolorit, og i det dybe Mørke syntes jeg at se Kvindeskikkelser glide forbi, Skikkelser som holdt Hænderne for Øjnene og hulkede.

Saa hørte vi atter jamrende Skrig tæt ved os, og pludselig stødte vi paa en Skare Mennesker, der stod saa tæt, at det ikke var muligt at komme videre. Som en sort, uigennemtrængelig Mur stod denne Menneskemasse over hele Volden, og alles Øjne vare rettede paa et højt, stærkt oplyst Hus, hvis Vinduer stode paa vid Gab, saa at man kunde se Alt, hvad der foregik derinde.

Da det ikke var os muligt at trænge gennem Sværmen, steg Fader og jeg op paa Bastionen, og over et Hav af mørke Hoveder saae vi et Syn, der har præget sig uudsletteligt i min Erindring. Alle Etager vare stærkt oplyste, Læger, Vaagekoner og Portører ilede frem og tilbage, og de sidste slæbte blege, udtærede Skikkelser, som de anbragte i de lange Rækker af Senge, der flankerede Værelserne. Nede paa Gaden holdt en Række Drosker, andre kom rullende i skarpt Trav, og uaf-ladelig hørtes der Raab og Skrig, snart fra Gaden, snart fra de Patienter, som vaandede sig i de smerteligste Krampetrækninger. Midt i al denne Tummel hørtes af og til en raa Stemme, som raabte: »Jeg gi'er Koleraen Døden og Djævelen! Naar bare I gør som jeg, kan I faa den til at rejse ad Helvede til. For, ser I, jeg drikker Brændevin, bare Brændevin –, det gaar den immer af Vejen for«.

Det var en fuld Sjover, som under disse Udraab svinglede rundt mellem Træerne; men pludselig udstødte han et Skrig, slog krampagtig ud med begge Armene og styrtede hovedkuls ned ad Voldbakken mod de store Møllesten, der stod opstillede ved Voldens Fod. Over disse tørnede han ud paa Gaden, blev samlet op, og kort efter saae vi ham blive baaret ind i en af Stuerne i livløs Tilstand. Om hans Død skyldtes Koleraen eller dens Modgift Brændevinen, veed jeg ikke, men et frygteligt Syn var det, og vi skyndte os hjem.

Frederik VII's kiste føres gennem havnen til slotskirken ved Christiansborg. Træsnit i »Illustreret Tidende«.

DEN MØRKE NOVEMBER

November 1863 er en skæbnetung måned i dansk historie.

Den 13. november vedtog rigsrådet den såkaldte novemberforfatning, der betød en indlemmelse af hele Sønderjylland ned til Ejderen i det danske kongerige.

Den 15. november døde den folkekære *Frederik VII* på Lyksborg slot ved Flensborg fjord, uden at han havde nået at underskrive den nye forfatning.

Den 16. november udråbte konsejlspræsident (statsminister) *Hall* fra balkonen på det andet Christiansborg slot *Christian IX* af Lyksborg til dansk konge, men han blev mødt med en kold skulder af sit folk som modstander af ejderpolitiken og mistænkt for et halvtysk sindelag.

Den 18. november – efter svære overvejelser og under stærkt pres – underskrev kongen forfatningen, som han forudså måtte føre Danmark ud i en krig med de tyske magter.

En ung officer, *Henrik Steffens Helms*, beskriver her, hvordan dødsbudskabet kom til København og Frederik VII's ligfærd. Hans skildring uddybes gennem et brev fra den senere historiker *Troels-Lund*, der da var en 24årig københavnsk student.

HENRIK STEFFENS HELMS:

Den 13de November blev Fællesforfatningen vedtaget i Rigsraadet, og samme Dag kom der Meddelelse om, at Kongen laa farlig syg paa Lyksborg, hvor han havde tilbragt en Del af Efteraaret. Paa en Rejse, hvor han havde gennemrejst hele Dannevirkestillingen, var han blevet angrebet af Rosen i Ansigtet, som man ikke straks ansaa for noget, men som snart antog en faretruende Karakter.

Søndagen den 15de November var jeg med mit Kompagni paa Vagt paa Hovedvagten, som den Gang laa paa Kongens Nytorv. Mørk og trist, som Dagen var, var ogsaa Stemningen i Hovedstaden. Man vidste nu, at Kongen laa for Døden, som man hvert Øjeblik ventede at modtage Efterretning om. Paa Hovedvagten modtog vi stadig Telegrammer fra Lyksborg med Meddelelse om Kongens Befindende, og derfor var hele Torvet om Eftermiddagen fuldt af Folk, der afventede Efterretningerne. Saasnart et Telegram kom, gik jeg ud og læste det op for de nærmest staaende, og snart blev det bekendt over hele Torvet.

Da Dødsbudskabet saa endelig om Aftenen kom, gik jeg stærkt bevæget ud og meddelte det til Mængden. Et dybt Suk og en undertrykt Hulken gik igennem den store Menneskemasse, som efterhaanden spredte sig til alle Sider for at bringe den sørgelige Efterretning ud over Byen.

Aldrig i mit Liv har jeg været grebet stærkere af noget end af denne Sorg hos et Folk over en elsket Konges Bortgang, og man saa nu tydeligt, hvor afholdt Kongen var. Min Bevægelse blev endnu større ved en lille Begivenhed, der indtraf efter Mængdens Bortgang. Min Kompagnichef, Kaptain *Schow*, der var kommen til mig paa Vagten, stod netop sammen med mig ved den Side, der vendte mod Store Kongensgade, da vi blev opmærksomme paa en gammel Mand med hvidt Skæg, som blev staaende og endelig halv højt udbød: »Nu kommer der tunge Tider over Danmark!« Med disse Ord vendte han sig om og gik langsomt ned ad Gaden.

Frederik den Syvendes Død vakte stor Sorg over hele Landet, men intet Sted mere end i Sønderjylland, hvor han særlig var afholdt. Dette viste sig navnlig, da hans Lig førtes fra Lyksborg til Flensborg, for derfra paa Dampskib at overføres til København. Et uoverskueligt Tog fra By og Land ledsagede Ligvognen til Fods den over en Mil lange Vej; da Toget henad Aften naaede Flensborg, var hvert Hus illumineret i de Gader, det passerede, og mange Huse var behængte med sorte Drapperier. Alle stod med blottede Hoveder, da Ligvognen passerede, og da Kisten blev bragt ombord paa Panserskibet »Absalon«, blev en Sang afsungen og Musikken spillede en Koral.

Ligkisten sættes paa en Katafalk paa Dækket, hvorom under hele Overfarten til København stod en Æresvagt af Garden.

Ved Ankomsten til København blev Kisten bragt ned paa en stor med sort Klæde betrukken Pram, og da det blev Aften, blev denne af en lille Damper bugseret ned gennem Havnen. Det var et uforglemmeligt Skue, denne Ligfærd i den mørke Aften frembød. Paa begge Sider af Havnen var der tændt utallige Fakler, der kastede deres flakkende Lys ud over det mørke Vand og Fartøjet, paa hvilket Kongens Kiste stod høit og frit.

Tusinder af Mennesker stod med blottede Hoveder og betragtede i Taushed og med Sorg i Ansigterne dette enestaaende Ligtog. Fartøjet sejlede gennem Kanalen ned til Kristiansborg Slot, hvor Liget i 14 Dage laa paa Parade, og forbi hvilket Tusinder og atter Tusinder af Hovedstadens og Landets Befolkning defilerede.

TROELS-LUND:

Januar 1864.

... Søndagen [den 15. november 1863] kom, den uhyggeligste Dag jeg nogensinde har oplevet. Man vidste endnu her i Byen intet om at Kongens Sygdom var farlig. Da kom der Telegram Kl. 11, tidsnok til at der i Kirkerne kunde bedes for hans Liv; som en Løbeild gik nu Rygtet om hans Sygdom rundt, uafbrudt gik Telegraphen med Efterretninger derovrefra; Bladene udgik hver anden Time og meldte stedse mere foruroligende Beretninger om Sygdommen. Alle strømmede til Telegraphkontoret og ventede med spændt Opmærksomhed paa hvad Telegraphen vilde bringe. Endelig Kl. 4 kom den sørgelige Efterretning at Kongen var død; hans sidste Phantasier dreiede sig om Kampen paa Dannevirke, som han troede at forsvare og opmuntrede sine Tropper til at kjæmpe tappert. En Dødsstilhed

herskede her i Byen, Alle vare paa Gaden, men Skarerne gik ganske tause, man samlede sig vel i Grupper, men der lød kun sagte Hvidsken ingen lydelig Tale. Alle var dybt nedslaaede; nu netop i det Øieblik da de sidste 15 Aars Strid syntes at skulle faae en Ende, og de slesvigske Forhold ordnes, blev pludselig det næsten opfyldte Haab bortveiret og den tagen bort, der havde havt Mod til ved en rask Beslutning at ende det Hele. Dunkle Rygter gik om at Prinds Christian ikke vilde underskrive, der fortaltes han hele Eftermiddagen havde talt med sine halvtydske Venner, men Resultatet vidste man ikke. Den næste Formiddag samlede der sig en uoverskuelig Menneskemasse paa Slotspladsen forat overvære Hyldningen. Hall traadte frem paa Altanen og raabte det sædvanlige »Kong Frederik den syvende er død, længe leve Kong Christian den Niende!« Et svagt Hurra lød, Christian den 9de, traadte frem, hilsede, man ventede han vilde tale, men han trak sig tilbage igjen. Da lød der et rungende Hurra for Grundloven, nok et for Ministeriet (man troede han vilde afskedige det) og saaledes blev man ved en Timestid.

Kongens Beslutning med Hensyn til Forfatningen vidste man ikke; han havde forlangt Betænkningstid det var alene det Sikre man vidste. Alt muligt gjordes nu i de følgende Dage forat bevæge ham til at underskrive, Borgerrepræsentanterne, Rigsraadet gik i Procession til ham forat bede ham derom, Deputationer fra hele Landet strømmede sammen til Kjøbenhavn forat bevæge ham, Stemningen blev mere og mere ophidset, man vidste han havde henvendt sig til Flere om at danne et nyt Ministerium, men Ingen turde paatage sig det. Hver Aften samledes vi i Studenterforeningen forat høre Dagens Begivenheder; Alle Foreninger sluttede sig sammen under een fælleds Bestyrelse forat handle i Fælledsskab, man besluttede at ingensomhelst Demonstration maatte skee naar det var blevet mørkt, og alle Medlemmer forpligtede sig til at hjælpe til Ordrens Overholdelse paa Gaderne. Man vilde nemlig mindst af Alt at det skulde kunne siges at Kongen var bleven tvungen til at underskrive, i den Henseende havde vi jo en sørgelig Erfaring fra 1848, hvor Frederik 7des frie Beslutning blev opfattet overalt som et Resultat af Tvang. Tirsdag Aften kom en Telegraphdepesche om Oprør i Holsten, der blev almindelig Uro i Byen, vi maatte Alle anstrenge os af yderste Evne forat overtale Folk til at oppebie den næste Dag, de vilde strax ud forat opfordre Kongen til endelig at underskrive. Onsdagen den 18. underskrev Kongen om Eftermiddagen, og man saa nu med mere

Ro paa Farerne udadtil. Uden Kongens Underskrift vilde nemlig Landet fra 1ste Januar af være ganske uden Forfatning, da den gamle var faktisk ophævet af den slesvigske Majoritet; nu var Forfatningen fastslaaet og Kongen bunden for Fremtiden til Eiderpolitiken. Fredagen den 20de vrimlede igjen alle Gaderne af Folk, der strømmede sammen paa Slotspladsen, hvor Kjøbenhavns Borgere i et uhyre Optog, ledsaget af Deputationer fra alle Kjøbstæderne kom for at takke Kongen for Underskriften. Hurraraabene syntes ikke at ville faae Ende og en kort Tale som Kongen holdt (hvoraf jeg blandt Andet til min Glæde lærte, at han virkelig kan tale ordentlig Dansk) forhøiede endmere Jubelen. Rigsraadet, Borgerne og Deputationer for Bønderne og andre Folk rundt i Landet, alle lovede at ville staae Kongen bie paa enhver Maade og offere alt forat forsvare Kongen og Landet mod hvad der muligt vilde skee . . .

Tilbageetoget fra Dannevirke. Maleri af Niels Simonsen 1865. Frederiksborg.

DANNEVIRKE

Den 1. februar 1864 gik preussiske og østrigske tropper over Ejderen. Krigen var en kendsgerning. Helt alene stod Danmark over for to stormagter, hvis hær var den danske langt overlegen både i størrelse og udrustning.

Den danske hær havde taget stilling ved Dannevirke, og for det danske folk stod Thyras gamle grænsevold som uindtagelig. Men virkeligheden var en ganske anden. Dannevirkelinjen var meget lang, forsvarsværkerne var ikke færdige, og på fløjene var forsvaret afhængigt af fjorde og oversvømmelser, som vinterfrosten hurtigt kunne gøre værdiløse.

Der var da overhængende fare for, at hæren skulle blive omringet af tyskerne, og overgeneral *de Meza* – støttet af et krigsråd – besluttede sig derfor til i tide at trække hæren nordpå. Den 5. februar om aftenen foregik rømningen, som foreløbig bragte hæren i sikkerhed på Dybbøl og Als.

Dannevirkes rømning var et frygteligt chok for den danske befolkning. Et fortvivlet råb om skændsel og forræderi rejste sig, og i Køben-

havn kom det til grimme pøbeloptøjer. Men det lykkedes konsejlspræsident *Monrad* igen at kalde befolkningen til ro og orden.

Selve tilbagemotet fra Dannevirke skildres her af »Dagbladet«s krigskorrespondent, *P. V. Grove*. *Troels-Lund* beskriver i et brev, hvorledes budskabet virkede på hovedstadens befolkning.

P. V. GROVE:

*Slesvig, Fredag den 5te Februar,
Kl. 10½ Aften.*

I Afskedens Øieblik skriver jeg, fortunlet og dybt rystet, disse sidste Ord fra Slesvig By. Hovedet svimler af tusinde Tanker. Armeen er paa Tilbagemot, Dannevirkestillingen er opgiven, de kostbare Værker, hvortil saa mangt et stolt Haab var knyttet, staae nu med foragnede Kanoner, og naar Dagen imorgen oprinder, vil Fjenden triumferende holde sit Indtog i Slesvig, hvor Alt er forberedt paa at give de tyske Tropper en festlig Modtagelse . . . Endnu i dette Øieblik vide vore Soldater ikke, hvad der forestaaer dem i denne Nat. De staae endnu i Stillingen og vente maaskee om kort Tid at skulle optage det Angreb, som man veed, at Fjenden har paatænkt imorgen, men naar da Signalet lyder, vil det ikke være: avanceer! men: retireer! Stakkels Soldater, stakkels Officerer, stakkels Danmark! Hvor tungt at være lille, og dobbelt tungt at regeres af Folk, der ikke kunne taale Tanken om de »Strømme af Blod«, som hver af Danmarks Sønner i Hæren med Glæde vil udgyde for vores fælles Fædreland. Det er smukt at være menneskelig, men smukkere endnu ikke af Menneskelighedshensyn at glemme det, der staaer høit derover: Æren!

Der allarmes til Opbrud. Farvel Slesvig! Farvel Du dyrebare Dannevirke, hvis Navn giver saa kraftig Gjenklang i hvert dansk Bryst!

Sønderborg, den 8de Februar.

Det er med dyb Smerte, at jeg idag daterer mit Brev fra Sønderborg og ikke fra Slesvig, – en Smerte, som sikkert deles af hele den danske Nation. Hvorledes skal jeg beskrive de Følelser, der greb Armeen ved det Tordenbudskab, at Dannevirkestillingen skulde rømmes uden en alvorlig og blodig Kamp, uden en Kamp, der kunde vise, at vi vare berettigede til Betegnelsen »den lille tapre danske Nation«, under hvilken vi ere kjendte i hele den civiliserede Verden udenfor Tydskland? Jeg har ikke talt med nogen Menig, som ikke med dyb Bekla-

gelse har omtalt Stillingens Rømning, ikke med nogen Officeer, lige fra Generaler til Lieutenanter, som ikke har været fuld af ædel Harme og inderlig Sorg over, at den danske Armeec ikke har faaet Tilladelse til at føie et nyt Blad til sine Krigerlaurbær, selv om det skulde være vædet i Strømme af Blod.

Og nu selve Tilbagetoget! Mange Deeltagere have sammenlignet det med Napoleons Tilbagetog fra Moskau, og Sammenligningen kan virkelig ikke kaldes uheldig. Man tænke sig et Train paa fire Mile – thi saa stort var det vistnok – bevægende sig fremad Skridt for Skridt, stundom med Standsninger i hele Timer, naar i Tøten Hestene snublede for en Kanon, eller nogle Vogne væltede og spærrede Passagen for de andre. Man tænke sig en mørk Nat, hvori denne Bevægelse foregaaer, og hvori det Hele tager sig ud som et Spøgelsesoptog, medens Vinden pidsker den skarpe Snee ind i Ansigtet, og Kulden stivner Lemmerne, medens Veiene ere saa glatte, at Hestene, der ere udmattede, og som man under den idelige Virksomhed, hvori de have været, ikke har kunnet faae skjærpede, hvert Øieblik snuble, og undertiden Hjulene paa Kanonerne ikke engang kunne løbe rundt; man tænke sig derhos Folkene trætte af Forposttjenesten og de smaa Kampe, nedtrykkede ved Tanken om, at de marschere bort fra deres kjære Stilling, idelig ventende, at Fjenden skal begynde sin Forfølgelse, og man vil indsee, at Ligheden med de Franskes Tilbagetog fra Rusland virkelig ikke er saa lille endda.

Jeg blev i Slesvig By til Kl. 11 om Aftenen og henhørte til det sidste af Trainet. Stillingen holdtes endnu besat ved min Afreise, men ved Midnatstid forlodes den af de sidste Batailloner, der skulle danne Arrieregarden, og hele det store Tog var nu i Bevægelse. Det var en frygtelig Marsch. Langsomt kørte de aabne Vogne som ved et Ligtog, og langsomt bevægede Bataillonerne sig fremad i lydløs Stilhed. Ingen Sang, ingen Skjemt oplivede Marschen; det var i Sorg og Bedrøvelse, at den danske Armeec, Nationens Haab og Støtte, forlod den Post, som den var sat til at vogte. Hist styrte Hestene for en Kanon; Folkene ile til, de faae Hestene op, de hjælpe med atter at faae Kanonen i Gang, de ville gjøre Fjendens Bytte saa lille som muligt. Nu standser hele Toget. Man venter en halv Time, en heel Time, det staaer endnu stille. Gjennemfrossen som man er, springer man af Vognen for at udfinde Aarsagen. Man iler forbi de lange Rækker; en Bataillon er bleven kjed af denne Venten, den har leiret sig paa

Veien. Lige ud paa den haarde Vei ligge de mødige Skikkelser med et Tornister under Hovedet, og Sneen fyger sammen om dem. Man forlader dem med et opmuntrende Ord, man iler videre, man er gaet en Miil, og først da finder man Grunden til Standsningen: nogle væltede Vogne, nogle styrtede Heste, en Kanon, der er løben i Grøften. Et Øieblik efter sætter Kolonnen sig atter i Bevægelse. »Slut paa! slut paa!« hedder det fra Officererne. Kolonnen kommer atter i Orden, indtil en ny Standsning indtræder, en ny Pause i det natlige Ligtog. – Imidlertid har Fjenden holdt sit Indtog i Slesvig By, har besat vore Skandser, hvis Kanoner ere fornaglede, naar de ikke have kunnet medtages (hvilket skete med nogle, navnlig fra Frederiksstad, hvorfra General Wilster reddede det bedste Positionsskyts), og vi kunne snart vente at see ham begynde Forfølgelsen af den retirerende Arme. Der var en Tid, da jeg er vis paa, at han med nogle velrettede Granater og en passende Kavalleristyrke kunde have taget Størstedelen af vort Train og et Par Regimenter; men han var heldigviis underkastet de samme Besværligheder som vi, og da han naede os, var der større Orden i Tilbagetoget. Om Formiddagen d. 6te saae vi de første fjendtlige Kavalleripatrouiller, og en Tid var jeg ikke uden Frygt for at blive tagen tilfange, thi de vare ganske nær ved os; et Par Færdselsvogne maatte vi lade i Stikken, og jeg talte med en Infanterist, som havde maattet lade sit Tornister blive i Hænderne paa en fjendtlig Dragon for selv at undgaae Fangenskab. Men heldigviis var det endnu kun nogle Patrouiller; der var ikke nogen saadan Styrke, at et Angreb kunde foretages. Endelig naede vi Kl. 4 Lørdag Eftermiddag Flensborg, trætte af den sytten Timer lange Marsch, haabende, at vi der vilde kunne udhvile os om Natten til den næste Dags Marsch.

Kl. 6 Lørdag Eftermiddag skulde der stilles til Afmarsch i Flensborg; Armeen skulde fortsætte sin Retraite til Als og Dybbøl. Folkene havde faaet en Bid Brød, Hestene et Foder, men Udmattelsen var stor – større, end da vi forlod Slesvig. Klokkeren var otte, da jeg kom afsted. Der var i al denne Møie og Besvær dog ved Afmarschen fra Flensborg noget Trøsteligt, og det var den Sympati, vore Tropper her mødte. I Slesvig havde Alt været dødsstille, ikke et kjærligt Ord, et venligt Haandtryk til Afsked undtagen af den kjære »Tante Esselbach« [værtinden på hotellet], der blev sig tro til det Sidste, og af de faa danske Embedsmænd. Men i Flensborg var Befolkningen paa

Benene; Kvinder stod med store Bakker fulde af Smørrebrød, Kaffe og varmt Øl paa Gaderne, som de rakte de udmattede Krigere; der var venlig Sympathi og Sorg over Afskeden med dem. En Kanon stod fornaglet paa Gaderne; Hestene havde ikke kunnet slæbe den længere. »Hr. Lieutenant«, sagde en flensborgsk Borger; »tag den med Dem, her ere mine Heste, de ville nok trække den«. Og som det var i Flensborg, saaledes var det ogsaa i Landsbyerne Syd og Nord for den. Hver Bondehytte stod aaben, overalt fremsattes der Kaffe, Brød, Brændeviin, Alt, hvad Huset eiede, og spurgte man, hvad det kostede, var Svaret altid: »Det koster Intet«. Slige Tegn paa venlig Deeltagelse styrkede vore Folks Mod. De vare langt mere bekymrede for de stakkels Heste end for sig selv; de trak selv Vogne og Kanoner, naar Hestene ikke kunde længere, de græd, naar de maatte lade dem tilbage – og det var uundgaaeligt med flere – og de afviste endog Tilbud om at kjøre med den Erklæring: »Jeg kan godt gaae«. Fjenden vil triumfere, og han har Grund dertil; men vil han nedsætte vore Soldater i Verdens Omdømme og paastaae, at de ere daarlige Folk, saa er det en Trøst, med den fuldeste, tryggeste Bevidsthed at kunne erklære det for en syndig Løgn! Enhver, der har deeltaget i Retraiten, vil kunne bevidne det, og jeg er forvisset om, at de fremmede upartiske Iagttagere, der mulig have været iblandt os, ville give vore Soldater og Officerer et godt Vidnesbyrd og lægge Skylden for, hvad Galt der er skeet, der, hvor Skylden ene er.

TROELS-LUND:

Kjøbenhavn den 29de April 1864.

... Efterretningen om Dannevirkes Rømning blev i Kjøbenhavn modtaget med største Forbauselse og Sorg. Den kom hertil Kl. 11 næste Formiddag. Ingen vilde troe det, saa uventet kom det. Man ilede til Krigsministeriet forat faae Forklaring. Her er Krigsministeren ude af sig selv af Harme: det Hele er skeet *mod* hans udtrykkelige Ordre og han er først bleven underrettet derom da det ikke længere kan ændres. Der maa da være begaaet et Forræderi. Den dybeste Fortvivlelse greb Alle. Jeg glemmer aldrig den Dag. Jeg kom fra Universitetet og anede Intet. Der var just nogle Tropper ved at drage afsted, men der lød ingen Hurraraab og glade Sange som ellers. Alle gik tause; Folk der saa dem vendte sig bort og tørrede Øinene. Det var da underligt, men nu ja ja det var maaske tilfældigt. Jeg gaaer videre ned ad Gaden. Alle som jeg møder have den dybeste Smerte

malet i deres Aasyn. Blege med knyttede Hænder og Taarer i Øinene gaaer de stille, Ingen taler til en Anden, Ingen seer til en Anden. Jeg ilede ned i Krigsministeriet og fik den overvældende Efterretning at vide. Man ventede og ventede paa Forklaring, men der kom ingen. Herhjemme sad vi ved Middagsbordet, Ingen kunde nyde noget. Vi drøftede de forskellige mulige Forklaringer, men ingen var fyldestgørende. Der maatte være Forræderi med i Spillet. Nu seer man det Gud ske Lov i et andet Lys, men tænk Eder hvorledes Stemningen dengang maatte være. Vor Hær var kun lille, intet mod den fjendtlige Overmagt, og nu var den ved lumske Forrædere i dens egen Midte lokket bort fra den eneste Stilling, hvor dens Lidenhed ikke var afgjørende. Landet laa nu aabent. Lige til Skagen kunde Fjenden uhindret trænge. – Aftenen kom, men endnu ingen Forklaring. Lad mig slippe for at omtale den Nats bedrøvelige Optrin. Folket var fortvivlet, Fortvivlelsen vilde have Luft, der var intet at lade den gaae ud over, man greb den første den bedste Anledning. Politiet bad Masserne spredes, der blev Klammeri, den fælles Nationalsorg gjorde begge Parter uimodtagelige for Fornuftgrunde og en Kamp begyndte. Dog lad mig forbigaae det Hele, det staaer nu for Tanken som en hæslig svunden Drøm. Var end Offrene fra hin Nats Strid i Antal kun faa, hvert eneste var beklageligt, dobbelt fordi det var saa unyttigt. Endelig lidt efter lidt kom der da mere og mere op om Sagen og i Løbet af den næste Dag begyndte Taagerne at spredes.

En af Dybbølskanserne (Skanse IV) efter stormen den 18. april 1864. Fotografi udført på befaling af prins Friedrich Carl af Preussen, chef for de preussiske tropper.

DYBBØL

Efter at have rømmet Dannevirke satte den danske hær sig fast på Als og *Dybbøl*. Dybbølstillingen bestod af en række ufærdige jordskanser, der strakte sig i en bue tværs over halvøen, begyndende med skanse I ved Vemmingbund og sluttende med Skanse X mod nord nær Alssund. En stor svaghed ved stillingen var det, at den kunne bstryges i flanken fra tyske batterier på Broagerland. Særlig hårdt gik det ud over skanserne på danskernes venstre fløj, specielt *skanse II* under kommando af løjtnanterne *Anker* og *Castenschiold*. Trods blodige tab holdt de danske soldater ud indtil stormen den 18. april.

På dette tidspunkt havde tyskerne fået gravet sig ganske tæt ind på de danske skanser, så at stormgraven (3. parallel) kun lå i 250 meters afstand. Her stod 6 stormkolonner på 1000 à 2000 mand klar, mens tyskernes artilleri om morgenen i timevis overdængede skanserne, som nu var forvandlet til rene grusdynger.

Selve skanserne mod syd blev hurtigt overmandet, men under danskernes tilbagetrækning til de befæstede brohoveder ved de to ponton-

broer til Als opstod der nu en forbitret kamp, mens tyskerne prøvede at afskære danskerne tilbageslaget. Bl. a. takket være støtte fra krigsskibet *Rolf Krake*, som sydfra beskød prøjserne, og *Kirkebatteriet* nord for Sønderborg, lykkedes det dog de danske tropper at nå over til Als og bryde broerne af bag sig. De danskes tab nåede op på næsten 5000 mand, hvoraf 1700 døde og sårede.

Efter at fredsunderhandlingerne på Londonkonferencen var endt uden resultat, erobrede fjenden 29. juni hele Als, og ved *freden i Wien* måtte Danmark derefter afstå landet helt op til Kongeåen.

Om stormen på den berømte skanse II fortæller en menig artillerist, *Chr. Christensen*, gårdejer i Dons ved Kolding. Den efterfølgende kamp beskrives af englænderen *J. Skinner*, krigskorrespondent til »Daily News«.

CHR. CHRISTENSEN:

Natten svandt rolig hen; ikke et Skud faldt. Det var en Stilhed, som grænsede til det uhyggelige efter det lange Bombardement. Henad Kl. 4 i Morgenstunden begyndte Kanonerne igjen deres hvasse Sprog, samtidig baade fra Broager og fra Fronten, som snart udviklede sig til en Kanonade, hvis Heftighed maaske ikke før er hørt i Danmark; det skulde da være paa Kongedybet i 1801. Som Bevis paa, hvilken Masse Jærn der blev udslynget over Dybbøl Banke den Formiddag, skal jeg blot anføre, at Prøjserne skrev i deres egne Meddelelser om Slaget den 18. April – jeg læste det i Krigsfangenskabets i Fæstningen Minden – at de den Formiddag, før Stormen, havde kastet 15 000 Granater ud over Dybbølstillingen, og Prøjserne plejer ikke at have Skyld for at angive større Ofre, end de virkelig har bragt. Det vil heraf skjønnes, at Værkerne, da Stormen omkring ved Kl. 10 tog sin Begyndelse, var i en temmelig demoleret Tilstand, ja for Skanse 2's Vedkommende bogstavelig lignede en Grusbunke, fra hvis Midte der – lig en lille Vulkan – opsteg Røg og enkelte Ildflammer.

Under denne Formiddags Kanonade svarede vi ikke et Skud, og jeg tror heller ikke, der blev svaret fra de andre Skanser. Vi sad en 3–4 Stkr. ved Blænderingen for Krudtmagasinet, deriblandt Løjtnant Ancker, og talte om et og andet, og da navnlig om, at Fjenden maatte have sine særlige Grunde for denne overmaade heftige Beskydning. Som vi sad og talte, traf en af Prøjsernes de runde Granater en af de

svære Stolper i Barriereporten (Indgangen til Skansen), som endnu ikke var blevet helt skudt ned, hvor den satte sig fast, med Brandrøret med sin lange sprudlende Flamme vendende indad mod os, og vi talte om: hvor mange Sekunder mon de virkelig brænder for længe? En Mand tog sit Ur op af Lommen, men i det samme sprang Granaten og gjorde den svære Stolpe til Splinter, som hvirvledes rundt i Skansen. En eller anden kunde maaske spørge, om vi nu ikke sad i Fare for Stumperne af denne Granat, medens vi sad saa rolige og vi dog ikke havde noget at tage Vare paa. Dertil vil jeg sige: Jo, ganske vist; den sad jo og brændte med sin Rørflamme ikke mange Alen fra os; men det er bare et lille Bevis paa, hvilken Magt Vanen har; havde det været i Begyndelsen af Kampen, vilde man ganske sikkert være meget rapfodet til at komme i Læ, naar man da ikke var under Kommando og havde noget at tage Vare paa. Men naar man i saa lang Tid har levet mellem springende Granater, og de har opført dem skikkeligt imod éns egen lille Person, saa bliver man tryg, og man anser dem ikke mere som saa farlige.

Med ét hørte Kanonaden op, som paa et Klokkeslag, som ved et elektrisk Stød, og alt var stille som i et Kammer. Hvilken Modsætning i Forholdene! »Hvad nu?« sagde nogle, men man havde det paa Følelsen, og derfor sagde andre: »Nu vil Fjenden storme.« Man saa ud over Brystværnet, jo ganske rigtig. Som en Flod, der har været opstemt, vældede Prøjerne frem af deres sidste Parallel, og i stormende Løb tog de Retning efter Skanse 1. I det samme lød der en skrattende Salve af Geværild fra Løbegraven paa højre Side af Skanse 2, i Lighed med, som naar man hører et Læs smaa Sten rulle af en Vogn; de gjorde dog ikke den Virkning, som man skulde tro, en saadan Masse Skud kunde gjøre i en tætspredd Kolonne; dog ser man én og anden dukke til Jords omkring i den store Masse, der høres Klageskrig, Kolonnen trykker sig et Øjeblik; et Par Stykker løber tilbage, og jeg mindes, jeg sagde til Løjtnant Ancker: »Nu retirerer de«. »Ja de gjør da Fanden«, svarede han, og med det samme ilede Skaren fremad med fornyet Fart. Vi havde kun én Kanon, hvormed vi kunde skyde, den ene 84-pd. i Fronten, de andre var enten skudte ned eller ogsaa Skydeskaarene skudte sammen, saa de ikke kunde bringes til Skud, den brugelige var ladt med en Granat, som straks blev affyret paa Stormkolonnen, men den gjorde ikke videre Virkning, da Brandrøret ikke var temperet til denne Afstand og altsaa kun gjorde Virkning som Fuldkugle. Naturligvis tog det ikke lang

Tid atter at faa Kanonen ladet med en Kardætsk, men dog saa lang Tid, at de fjendtlige Stormkolonner var naaet uden for denne Kanons Omraade; den skød igjennem Skydeskaar og kunde altsaa kun drejes til en bestemt Grænse. I Fronten, lige ud for os, kunde vi ikke se mange; jeg syntes, der var kun nogle enkelte omkring i Terrænet imod os. Alligevel sendte vi en Kardætsk ud i Lavningerne foran os, men da Røgen var trukken til Side, og jeg lidt efter saa ud igjennem Skydeskaaret, stod Prøjserne i tætte Masser langs Skansegravens ydre Rand, rettende Geværpiberne efter Skydeskaaret. De maatte fejes bort, det koste, hvad det vilde. I en Fart fik vi en Kardætsk i Kanonen og plongerede denne saaledes, at den kunde bestryge Pladsen, hvor de stod. Jeg havde da kun 2 Mand ved Kanonen, to Rekrutter, som vi havde faaet et Par Dage i Forvejen til Udfyldning af lidt Tab; de var noget bange, hvad man ikke kan undres over, naar der tages Hensyn til deres Uvanthed og til det kritiske Øjeblik, hvori vi nu befandt os, og derfor rettede og affyrede jeg selv dette Skud. Da Røgen trak lidt til Side, var der ingen at se ud for Frontsiden; derimod begyndte nogle at række Hovedet op og kige over Brystværnet fra Skansens højre Flanke, og nu satte jeg Fornaglingssømmet i Kanonen, saa *den* Kanon har Ancker i hvert Fald ikke fornaglet »med egen Haand«, men deri er der heller ikke nogen Ære, da det jo ikke drejer sig om at faa Kanonerne fornaglede, hvorvel det jo ogsaa kan have sin Betydning, at de bliver det, naar der ikke længere haves Haab om Redning, at ikke Fjenden straks skal tage dem i Brug, og vi saaledes selv understøtte ham med Vaaben. Det var det sidste Skud med Kanoner, der blev gjort fra Skanse 2.

Infanteri-Styrken i Skansen var grumme lille; nogle sagde 17 Mand, maaske der var flere, men der var i hvert Fald ikke mange. Dette gav ogsaa de første Prøjsere, der tittede over Brystværnet, Mod til straks at springe op og skrike: »Hurræh«. Den første, der sprang over Brystværnet i Skansens højre Flanke, var en Feldwebel, men straks fulgte ham flere, og med det samme vældede Masserne ind fra Skansens Bagside med vældige Kamppraab. En Infanteriofficer af vore stod med dragen Klinge i Nærheden af Blokhuses brændende Rester; det var en høj, stærkt bygget Mand med kraftigt Skjæg; imod ham stævnedes den lille prøjsiske Feldwebel, men gjorde for en Sikkerheds Skyld Holdt i nogle Skridts Afstand – det saa ogsaa ud til at være et højt ulige Parti – og spurgte, om han vilde overgive sig. Det lod ikke til, at Officeren havde nogen stor Lyst dertil, thi han gav intet Svar,

det jeg kunde høre, men stod som en urokkelig Støtte, færdig til at forsvare sig og den Plet, hvorpaa han stod. Men snart var Skansen propfuld af Prøjsere, og vilde, øredøvende Krigshyl lød omkring med Geværernes dundrende Salver. En Vildprøjsjer gjennemborede en Konstabel, som kom op fra Krudtmagasinet, med sin Bajonet; til denne Ugjærning kunde der ikke være nogen anden Grund end vild Raahed. – Da Afvæbningsspørgsmaalet var tilendebragt – hvad jo ikke tog lang Tid for en saa overvældende Masse, maaske et halvt Hundrede imod hver af os – blev vi transporterede over i de prøjsiske Paralleler. Undervejs saa vi »Rolf Krake« dampe ind i Vemmingbund og straks begynde at beskyde Prøjsjerne i Flanken, men ak, det var for silde; paa venstre Fløj var de allerede naaede op imod Dybbøl Mølle . . .

J. SKINNER:

Det var en saa forrykt og forvirret Dag, der skete saa mange Ting paa een Gang, Røgen var saa tyk, og Artilleriilden fra vor Side af Sundet uden Afbrydelse, saa jeg kan kun give en ufuldstændig Beretning om, hvad jeg saa. I den ene Flanke søgte »Rolf Krake« at genere Fjenden, skønt det kom for sent og led stor Skade, da en Granat gik gennem Dækket; i den anden laa, omringet af Prøjsere, Skanse Nr. X, som overgav sig, da alt Haab var ude; i Midten laa Dybbøl Banke, ikke mere nogen dansk Fæstning; og – nærmere ved os – Broen og Brohovedet fyldt med Danskere paa Tilbagetog. Jeg ilede op til det højtliggende Terræn hinsides Sønderborg og stirrede ængstelig over Allsund mod Dybbølværkerne. Saarede Soldater havde mødt mig og sagt, at det gik meget daarligt for deres Kammerater. Ammunitionsvogne kørte i rasende Fart i Retning af Kirkebatteriet. Byen stod i Brand, og Granater overfløj hver eneste Del af den. Ogsaa Riffelkugler sang oppe i Luften takket være Fjendens store Skudvidde. Udbredt foran mig laa en Slagmark, røgfylt og utydelig. Da Vejret var smukt, saa man Solstraaler igennem den sære, unaturlige Atmosfære, som viste prøjsiske Faner vajende over alle Skanserne, der saa ud til at være propfulde af tyske Soldater. I rullende Skybanker af Støv og Røg trak den danske Garnison sig tilbage mod Brohovedet, mens Række fulgte paa Række af forfølgende Prøjsere. De kom til Syne med store Styrker paa Toppen af Bakken, men nølede med at komme længere ned. Klare Glimt viser nu, hvor deres Feltbatterier har taget Stilling, og de Folk, der staar og spejder, gribes af Frygt for,

at Danskerne vil blive tilintetgjort, før de kan naa over Broerne til Als. En overvældende prøjsisk Hær har øjensynlig en Rest af Heltenene fra Dybbøl i sin Magt! Hvis den Skov af skinnende Bajonetter, som dækker Bakketoppen, kommer ned mod Broerne, vil ikke en Mand undslippe! Haarde Fægtninger og adskillige Manøvrer gaar for sig uden for Brohovedet, men gennem Røgmasserne er det ikke muligt at faa Rede paa dem. En Bro staar i Flammer! Har de selv antændt den? Eller vil det føre til en frygtelig Katastrofe? Røgen er tykkere end nogensinde! Huse brænder i Sønderborg! Og en Larm fra begge Parter Artilleri, som næsten drukner Fjendens Hurraraab. Danskerne trækker sig støt tilbage, hver Soldat rolig og lydig til det sidste; især bærer deres Artillerister sig storartet ad. Hvor godt holder de ikke Stand, de faa, der er tilbage paa den anden Side, trods det sørgeligt ulige Parti. Og hvor prægtigt bliver de ikke understøttet af vort Kirkebatteri! De, som ikke har været Vidne til en Kamp paa Liv og Død mellem Medskabninger, kan ikke forestille sig, hvor spændende det hurtigt bliver. En prøjsisk Kolonne bevæger sig rask fremad opsat paa at tilintetgøre den danske Bagtrop. Saa gaar de af! – Granaterne fra vore 84 pd.-Kanonér falder tungt ned i Kolonnen for hver Salve. Lyt til deres Hurraraab og giv Fjenden, hvad der tilkommer ham! Det er et straalende Angreb! O, Skræk! Et bredt Gab aabner sig i deres Rækker – Kolonnen vakler! Se hvordan tredive smaa Pletter ligger strøet ud over Pløjemarken! De lider svære Tab. En anden stærk Kolonne følger efter til Støtte, idet den kaster Blækere ud i mægtigt Tempo og med stor Præcision svinger rundt om nogle forladte Jordværker. Hvilken beundringsværdig Disciplin! Men til sidst betænker de sig ogsaa. Vore Mænd er ved at undslippe fra Brohovedet, og Kanonéerne paa Kirkebatteriet er besluttet paa at beskytte dem. Fra Ragebøl kommer en Stormbyge af Granater mod disse kække Artillerister, som stadigvæk fyrer med dejlig Nøjagtighed ind i Prøjerne, og endnu flere Fjender ruller paa Jorden. Den første Kolonne er sprængt og løber tilbage i Uorden. Nu gælder det den anden; men imidlertid er vore Folk alle kommet over og begge Broer i Flammer. Det er nytteløst at storme Brohovedet – alligevel gaar de paa! Endnu et godt Skud slaar Benene bort under syv Karle. Fra Als-Siden begynder Geværild at knitre, endnu to Tyskere ligger der! Kolonnen spreder sig for at undgaa Ødelæggelse og fortsætter Fremrykningen. Et Par dristige Fyre stormer op til det forladte Skanseværk; de klatrer over Brystværnet og hejser et prøjsisk Flag og flygter saa bort til et sikrere Sted.

Saaledes endte denne mindeværdige Belejring. Broerne, som havde forbundet Sønderborg og Dybbøl – disse Navne saa nært knyttet sammen i Historien – blev dels sænkede, dels brændte. Den ødelagte By blev besat af danske Vagter, og Brohovedet, som netop havde været Vidne til en saa beslutsom Modstand fra Danskernes Side imod deres Forfølgere, blev forladt. Et Parti var draget ud, og det andet vilde ikke komme ind. Paa Dybbøl Banke var der en Masse prøjsisk Krigsfolk, hvis Vaaben funkede i den gule Glans fra Solnedgangen. Skyderiet var næsten hørt op, bortset fra nogen Riffelknalden fra de Blækere, som stod opstillet langs begge Alssunds Kyster; og Fjendens Ambulancesoldater, der bar smaa hvide Flag, kom ud paa Pløjemarkerne paa den anden Side for at bringe Hjælp til deres Saarede. Det var en skærende Kontrast, denne Forskel mellem Sundets to Kyster! Paa Als den dybeste Nedtrykthed og Fortvivlelse; Venner nervøst spørgende om denne eller hin er undsluppet; Rygter, der overdriver Tabene, indtil vi frygtede for, at syv (ikke fem) Tusinde savnedes, og den Formening i Omløb, at Natten vilde bringe et Forsøg fra Marskal Wrangels Side paa at gaa over Alssund. Paa Dybbøl var der grænseløs Jubel. Skønt Døde og Saarede laa strøet over Jorden, og skønt en Samling bedrøvede og nedslaaede Fanger var i Færd med at blive ført bort gennem Slesvigs medynksfulde Landsbyer, var der mange Tusinde hoverende Prøjsere til at raabe paa deres Sejr.

Jeg var gaaet min Vej, træt og syg om Hjertet over trofaste og tapre Kammeraters Ulykker, og vandrede gennem Udkanten af Sønderborg, som oven for beskrevet; men da jeg lidt efter kom tilbage til et Punkt, hvorfra Dybbøl kunde ses, opdagede jeg, at Bakketoppen bogstavelig talt var levende af Soldater. De naaede ikke ret langt ned, maaske af Frygt for at vort Kirkebatteri skulde blive fristet til at aabne Ild igen. Deres Rækker var korrekte og velordnede, som det er tyske Troppers Sædvane. Det var let at tælle Bataillonerne, hvoraf jeg tror over tredive var synlige. Dybere synker Solen; den gyldne Lysstrøm skinner langs med Bajonetter, Sabler og Pikkelhuer. Utalige Flag er hejst over de erobrede Skanser. Det er et militært Karneval paa Bekostning af deres lille Modstander. Hvor klart høres ikke disse Bifaldssalver, nu da Artilleriet ikke længere drøner! Atter et højere Raab! En eller anden stor Mand maa være paa Besøg hos Hæren; og det forekommer os, at vi er Tilskuere til en glansfuld Parade, mens deres Hornorkestre lyder blidt i Aftenvinden.

KILDER OG OPLYSNINGER

De forklaringer i selve tekststykkerne, som udgiveren har skønnet var påkrævede, er altid givet i skarp parentes.

De sproglige problemer er løst med det hovedmål for øje at gøre bogen let læselig. De ældste danske tekster er derfor undergået en vis modernisering, men således at den gamle sprogtonen er søgt bibeholdt. I tekster fra det 18. og 19. århundrede er der ikke foretaget ændringer.

Hvor andres tekstoversættelser er benyttede, er disse uændrede. I egne oversættelser er den gamle retskrivning anvendt, dels for at opnå en nogenlunde ensartethed mellem bogens forskellige afsnit, dels for at markere skellet mellem indledning og tekst. Originalsproget er nedenfor anført i parentes, undtagen hvor det er dansk.

- 1520 Olavus Petri: Samlade Skrifter IV. Upsala 1917. En Svensk Cröneka. (Gammelsvensk).
- 1520'erne Skibbykrøniken. Oversat af A. Heise. København 1890-91. (Latin).
- 1536 Rigsarkivet. Königsbergske Afskrifter. (Tysk).
Monumenta Historiæ Danicæ. H. F. Rørdam: Historiske Kildeskrifter I. Kjøbenhavn 1873. Eller: Kirkehistoriske Samlinger, 6. rk. III. (Tysk).
- 1559 Monumenta Historiæ Danicæ. H. F. Rørdam: Historiske Kildeskrifter, 2. rk. II. Kjøbenhavn 1887.
- 1596 Chr. Hunnius: Relation . . . bey der Krönung. Hamburg 1596. (Tysk).
- 1634 Charles Ogier: Det store Bilager i Kjøbenhavn 1634. Memoirer og Breve XX. Udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist. Kjøbenhavn 1914. (Latin).
- 1644-48 Danske Magazin, 3. rk. I. Hans Rostgaards Tegnebog.
Dr. med. Otto Sperlings Selvbiografi. Udg. af S. Birket Smith. Kjøbenhavn 1885. (Tysk).
- 1658 Mémoires du Chevalier de Terlon. Tome I. Paris 1681. (Fransk).
- 1659 Løjers-Krantz, Det er: Hvor underligen Gud haver hiulpet oc bevaret det Kongel. Huus og Residentze-Stad Kjøbenhavn i denne Belejrings-Tid, Fra den 11. Augusti 1658 indtil den 27. Maji Aar 1660. - Enfoldigen samlet, og som en kort Memorial sammenskrevet af Anders Matthisøn *Hiøring*. 1. udg. 1661 (1746).
- 1660 Danske Samlinger, 2. rk. II.
- 1663 Historiske Meddelelser om København, 2. rk. I. (Tysk).
Leonora Christinas Jammersminde.
- 1676 Danske Samlinger, 2. rk. III. (Engelsk).
- 1710 Danske Samlinger, 1. rk. II.
- 1711 Museum 1895.

- 1728 Holbergs Memoirer. Udg. af Billeskov-Jansen. København 1943. (Latin, anonym oversættelse 1745).
Danske Samlinger, 1. rk. II. (Islandsk).
- 1772 Alexandre Roger: Struensée et la Cour de Copenhague 1760-1772, Mémoires de Reverdil. Paris 1858. (Fransk). (Dansk udgave 1917).
Historisk Tidsskrift, 3. rk. IV.
Personalhistorisk Tidsskrift II.
- 1772 Historisk Tidsskrift, 4. rk. II og 3. rk. VI. (2. afsnit tysk).
- 1794 Danske Samlinger, 1. rk. IV.
- 1801 Johan Georg Rist: Lebenserinnerungen I. Hrsg. von G. Poel. Gotha 1884. (Tysk).
- 1807 Thomas Overskou: Af mit Liv og min Tid. Kjøbenhavn 1868.
- 1808 Historiske Meddelelser om Kjøbenhavn I. (Engelsk).
Danske Samlinger, 1. rk. III.
- 1838 Hans Birch Dahlerup: Mit Livs Begivenheder 1815-1848. Kjøbenhavn 1919.
- 1839 E. Bodenhoff: Hofliv. Kjøbenhavn 1913.
- 1840 Henrik Steffens: Hvad jeg oplevede. Oversat af Fr. Schaldemose. 10. del. Kjøbenhavn 1845. (Tysk).
- 1848 Breve fra danske Krigsmænd 1848, 1849 og 1850. Samlede af C. F. Allen. Udg. af Chr. Bruun. Kjøbenhavn 1873.
- 1849 Johannes Helms: Soldaterliv i Krig og Fred. Kjøbenhavn 1883.
- 1850 Fortællinger fra Felten, af Dr. H. (Hother H. V. Tolderlund). Kjøbenhavn 1851.
Otto B. Wroblewski: Erindringer om Felttoget 1850. Kjøbenhavn 1900.
- 1853 Vilhelm Bergsøe: Krigen og Koleraen. Kjøbenhavn 1900.
- 1863 Henrik Steffens Helms: Livserindringer. Kjøbenhavn 1912.
Festskrift til H. P. Hanssen. 1932.
- 1864 P. V. Grove: Fra Dannevirke til Dybbøl. Halvhundrede Breve fra Krigen. Kjøbenhavn 1864.
Festskrift til H. P. Hanssen. 1932.
- 1864 Chr. Christensen: Krigsminder fra Danevirke og Dybbøl. Kolding 1886.
J. H. E. Skinner: The Tale of Danish Heroism. London 1865.

